

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ  
ПРИКАРПАТСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ВАСИЛЯ СТЕФАНИКА  
ФАКУЛЬТЕТ ІСТОРІЇ, ПОЛІТОЛОГІЇ І МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН  
КАФЕДРА ПОЛІТИЧНИХ НАУК

Навчальне видання

ДЕРЕВ'ЯНКО СЕРГІЙ МИРОНОВИЧ  
КОБЕЦЬ ЮЛІЯ ВАСИЛІВНА  
МАТВІЄНКІВ СВІТЛАНА МИКОЛАЇВНА

# **СИСТЕМА НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ**

НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНИЙ ПОСІБНИК  
ДЛЯ ЗДОБУВАЧІВ ПЕРШОГО (БАКАЛАВРСЬКОГО) РІВНЯ ВИЩОЇ ОСВІТИ  
СПЕЦІАЛЬНОСТІ 052 ПОЛІТОЛОГІЯ

Івано-Франківськ 2025

УДК 351.746.1(477)

ББК 87.6

Д-36

*Рекомендовано до друку рішенням*

*Вченої ради факультету історії, політології і міжнародних відносин  
Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника  
(протокол №8 від 19 березня 2025 року)*

Рецензенти:

Климончук Василь Йосипович – доктор політичних наук, професор кафедри політичних наук Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Марчук Василь Васильович – доктор історичних наук, професор кафедри політичних наук Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Дерев'янка С.М., Кобець Ю.В., Матвієнків С.М.

Система національної безпеки: навчально-методичний посібник для здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти за спеціальністю 052 Політологія галузі знань 05 Соціальні та поведінкові науки. Івано-Франківськ: Видавництво Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, 2025. 160 с.

Цей навчально-методичний посібник сприятиме здобувачам першого (бакалаврського) рівня вищої освіти у вивченні дисципліни «Система національної безпеки». Він містить матеріали для підготовки до семінарських занять, самостійної роботи, контрольних завдань, написання курсової роботи, наукових статей та виконання індивідуальних дослідницьких завдань.

У посібнику визначено та проаналізовано основні поняття й категорії курсу, подано рекомендовану літературу для поглибленого вивчення тематики, а також включено окремі хрестоматійні матеріали.

УДК 351.746.1(477)

ББК 87.6

© Дерев'янка С. М., Кобець Ю.В., Матвієнків С.М., 2025

© ПНУ ім. В. Стефаника, 2025

## ЗМІСТ

|                                                                                             |    |
|---------------------------------------------------------------------------------------------|----|
| Вступ .....                                                                                 | 4  |
| Мета, завдання, компетентності та програмові результати вивчення навчальної дисципліни..... | 6  |
| Політика курсу.....                                                                         | 9  |
| Опис навчальної дисципліни. Структура навчальної дисципліни .....                           | 11 |
| Навчальна програма курсу .....                                                              | 12 |
| Тематичний план лекцій .....                                                                | 17 |
| Плани семінарських занять .....                                                             | 20 |
| Організація самостійної роботи .....                                                        | 45 |
| Індивідуальні науково-дослідні завдання .....                                               | 48 |
| Оцінювання результатів навчальної діяльності здобувачів .....                               | 50 |
| Питання для підсумкового контролю .....                                                     | 55 |
| Тестові завдання .....                                                                      | 57 |
| Основні терміни та поняття .....                                                            | 70 |
| Рекомендована література .....                                                              | 81 |
| Хрестоматійні матеріали.....                                                                | 83 |

## ВСТУП

У сучасному світі питання національної безпеки набуває виняткової актуальності. Україна, перебуваючи в умовах гібридної війни, інформаційного тиску, кібератак і постійних військових загроз, змушена переосмислювати традиційні підходи до захисту державного суверенітету, територіальної цілісності та суспільної стабільності. Безпека сьогодні – це не лише оборона держави, але й здатність ефективно реагувати на внутрішні та зовнішні виклики, які охоплюють політичну, економічну, енергетичну, інформаційну, екологічну й гуманітарну сфери.

Нині Україна зіштовхується з кібертероризмом, інформаційними операціями, економічним тиском, атакою на енергетичну інфраструктуру, спробами політичної дестабілізації та руйнування громадянської довіри. Усе це вимагає нових знань, компетентностей і стратегічного мислення.

Поняття національної безпеки у політичній науці розглядається як стан захищеності життєво важливих інтересів особи, суспільства і держави, за якого забезпечується сталий розвиток, збереження суверенітету, територіальної цілісності, демократичного устрою, соціальної стабільності та правопорядку. Такий підхід дозволяє говорити про національну безпеку не лише як про сферу діяльності силових структур, а як про цілісну державну політику, що охоплює всі інститути влади, громадянське суспільство, бізнес, медіа, освітню та наукову спільноту. Важливим елементом розуміння системи національної безпеки є її динамічність: вона не є сталою формою, а постійно змінюється, реагуючи на нові виклики, технології, міжнародні обставини та внутрішні потреби суспільства.

Становлення національної безпеки України як повноцінної державної політики розпочалося після відновлення незалежності у 1991 році, однак найбільшого розвитку вона набула у зв'язку з актуалізацією зовнішніх загроз після 2014 року. Прийняття Закону України «Про національну безпеку» у 2018 році стало спробою систематизувати безпекову політику, модернізувати інституційні механізми, забезпечити демократичний цивільний контроль над силовими структурами, адаптувати українське безпекове середовище до стандартів НАТО та Європейського Союзу. Закон визначив основні принципи функціонування системи національної безпеки, зокрема верховенство права, прозорість, підзвітність, збалансованість, взаємодію з громадськістю. Водночас реальна ефективність цієї системи залежить не лише від законодавчих норм, а й від якості інституційної взаємодії, рівня підготовки кадрів, доступу до ресурсів, управлінської спроможності та підтримки громадян.

Окрему роль у сучасному безпековому середовищі відіграє інформаційна та кібербезпека. В умовах інформаційної війни, яка супроводжує традиційні бойові дії, стає очевидним, що перемога досягається не лише на полі бою, а й у свідомості громадян. Пропаганда, маніпуляції, фейки, спроби деморалізації суспільства або дискредитації органів влади – усе це стало елементами новітньої зброї. Держава має бути здатною формувати наратив, пояснювати свої дії, ефективно комунікувати із громадськістю та міжнародною спільнотою.

Важливо наголосити, що національна безпека не може бути ефективною без участі суспільства. Громадяни, які розуміють сутність безпекових загроз,

довіряють державним інститутам, критично сприймають інформацію, беруть участь у волонтерських, освітніх, оборонних ініціативах – стають основою національної стійкості. У цьому контексті особливу роль відіграє освіта. Формування безпекової культури, здатності аналізувати інформацію, розуміти причини та механізми загроз, брати участь у прийнятті рішень – усе це повинно стати невід’ємною частиною підготовки сучасного фахівця, незалежно від його спеціальності. Національна безпека є міждисциплінарною сферою, яка поєднує політологію, економіку, право, соціологію, психологію, інформаційні технології. Вивчення її потребує системного підходу, інтеграції знань, міжвідомчої взаємодії, стратегічного мислення.

Підготовка кваліфікованих фахівців, конкурентоспроможних на європейському та внутрішньому ринках праці, здатних до компетентної, відповідальної й ефективної діяльності за своєю спеціальністю на рівні світових стандартів неможливе без систематичної практичної та самостійної роботи.

Методичні рекомендації спрямовані на вирішення таких головних завдань: створення умов для реалізації єдиного підходу до організації практичної роботи під час семінарських занять та самостійної роботи здобувачів; сприяння формуванню у студентів навичок самостійної навчальної, науково-дослідної й практичної роботи; сприяння розвитку й поглибленню професійних, наукових і практичних інтересів; сприяння формуванню професійних якостей, знань, умінь і навичок майбутніх фахівців; створення умов для гармонійного творчого розвитку особистості студента.

Семінарські заняття та самостійна робота над поглибленим вивченням дисципліни „Система національної безпеки” є невід’ємною складовою діяльності здобувачів вищої освіти. У цьому контексті формування дієвої та цілісної системи національної безпеки є ключовою умовою сталого розвитку держави, зміцнення її міжнародного авторитету та захисту громадян. Посібник, який ви тримаєте в руках, має на меті дати читачеві базові знання про структуру, принципи функціонування та сучасні виклики системі національної безпеки України. Він орієнтований на здобувачів, аналітиків, держслужбовців та всіх, хто прагне глибше зрозуміти процеси, що формують безпековий простір нашої держави.

## МЕТА, ЗАВДАННЯ, КОМПЕТЕНТНОСТІ ТА ПРОГРАМОВІ РЕЗУЛЬТАТИ ВИЧЕННЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Програма вивчення нормативної навчальної дисципліни «Система національна безпека» складена відповідно до місця та значення дисципліни за структурно-логічною схемою, передбаченою освітньою програмою «Політологія. Національна безпека» першого (бакалаврського) рівня вищої освіти галузі знань 05 «Соціальні та поведінкові науки» за спеціальністю 052 «Політологія». Дисципліна «Система національної безпеки», яку здобувачі вищої освіти вивчають на першому курсі денної та заочної форми навчання, серед форм освітнього процесу, включає лекції, семінарські заняття, самостійну роботу здобувача, ІНДЗ, та інші форми роботи. Завершується вивчення курсу складанням екзамену.

Предметом курсу є теоретико-методологічні та правові основи функціонування системи національної безпеки, зокрема і України. Навчальна дисципліна «Система національної безпеки» є складовою частиною професійної підготовки політологів. Вона побудована на ідеології системного вивчення комплексної проблеми забезпечення національної безпеки і має за мету перейти від теоретичних підвалин загальної теорії національної безпеки до її застосування в практичній діяльності фахівцями.

Метою вивчення навчальної дисципліни «Система національної безпеки» є формування у здобувачів теоретичного базису щодо розуміння фундаментальних питань теорії національної безпеки, динаміки ризиків і загроз стабільності й безпеки, уявлення про основні сфери і засоби забезпечення національної безпеки держави, оволодіння практичними навичками аналізу стану, актуальних проблем та завдань національної безпеки України, необхідних для подальшої професійної діяльності.

Основними цілями вивчення дисципліни є закладення базису щодо розуміння фундаментальних категорій національної безпеки; формування навичок виявляти джерела та ознаки, які б вказували на зародження та формування небезпеки, діагностувати ризики та загрози, прогнозувати їх наслідки, оцінювати ймовірності появи критичної ситуації; напрацювання навичок і вміння оперувати концептуальним змістом теорії та залучати її до аналізу ефективності управління національною безпекою України та її основними функціональними сферами, оцінки міжнародної обстановки та прогнозування геополітичного розвитку в інтересах забезпечення національної безпеки.

У процесі опанування дисципліни «Система національної безпеки» здобувачі вищої освіти вирішують комплекс ключових завдань, спрямованих як на засвоєння базових теоретичних положень, так і на формування практичних компетентностей. Одним із пріоритетів курсу є ґрунтовне оволодіння основами вчення про національну безпеку, розуміння його сутності, структури, функцій та взаємозв'язку з іншими галузями державної політики. Студенти не лише знайомляться з науково-теоретичним змістом поняття національної безпеки, а й навчаються застосовувати отримані знання в контексті реальних політичних процесів та викликів.

Особлива увага приділяється розвитку аналітичного мислення, вміння оцінювати вплив зовнішньополітичного середовища на безпекову ситуацію в Україні, аналізувати тенденції у геополітичному просторі, прогнозувати потенційні загрози. Студенти готуються до практичної роботи над формуванням обґрунтованих рекомендацій і пропозицій до проектів внутрішньої та зовнішньої політики держави, які мають забезпечити адекватну реакцію на сучасні виклики національній безпеці. У межах курсу передбачено опанування методик оцінки рівня загроз національним інтересам України, особливо у зовнішньополітичній сфері, а також підготовка пропозицій щодо організації та реалізації ефективних організаційно-правових заходів з боку державних органів, що займаються безпековою політикою. Важливим практичним аспектом дисципліни є формування здатності застосовувати принципи та інструменти мирного врегулювання конфліктів у професійній діяльності, орієнтуючись на міжнародно-правові стандарти та українське законодавство.

Семінарські заняття й самостійна робота студентів у межах навчальної дисципліни відіграють важливу роль у розвитку вміння поглиблювати власні знання, формувати індивідуальний аналітичний підхід, активно шукати нову інформацію, працювати з джерелами та застосовувати їх у навчальному процесі. Головним завданням є стимулювання творчого мислення та інтересу до самостійного опрацювання матеріалів, а також формування навичок ефективного користування рекомендованою літературою, міжнародно-правовими актами, аналітичними документами. Особливе значення має здатність студента структурувати інформацію у формі тез, конспектів, рефератів або коротких аналітичних записок, що розвиває навички академічного письма та аргументованої презентації результатів навчальної роботи.

Усі ці форми роботи реалізуються у взаємодії з викладачами, науковими керівниками, кураторами, а також за ініціативи факультету, кафедри. Завдяки цьому створюється повноцінне освітнє середовище, у якому формуються не лише знання з дисципліни, а й професійні навички, аналітична компетентність, готовність до критичного осмислення складних суспільних процесів і активної участі у сфері забезпечення національної безпеки України.

Студент має **знати**:

Основні теоретичні положення вчення про національну безпеку, її структуру, завдання та функції.

Основи національного та міжнародного законодавства у сфері національної безпеки.

Основні зовнішні та внутрішні загрози національній безпеці України, а також методи їх ідентифікації й оцінювання.

Основи геополітичного аналізу та впливу глобальних тенденцій на безпекову ситуацію в Україні.

Принципи організації системи державного управління у сфері безпеки, роль та повноваження ключових органів влади.

Механізми мирного врегулювання конфліктів згідно з міжнародними стандартами.

Студент має **вміти**:

Застосовувати отримані знання для оцінювання факторів, що впливають на національну безпеку у внутрішньо- та зовнішньополітичному контексті.

Аналізувати рівень і характер загроз національним інтересам України у різних сферах (політичній, інформаційній, зовнішньополітичній тощо).

Формулювати рекомендації до проєктів державної політики, спрямованої на протидію безпековим загрозам.

Готувати аналітичні документи, реферати, тези, виступи на основі опрацьованої літератури та нормативно-правових актів.

Працювати з першоджерелами, законодавством, міжнародно-правовими актами, орієнтуватися в офіційних документах.

Самостійно організовувати процес навчання, планувати час, готуватися до занять і контрольних випробувань, виконувати навчальні завдання.

**Інтегральна компетентність.** Здатність розв'язувати складні спеціалізовані задачі та практичні проблеми у політичній сфері, що характеризуються комплексністю та невизначеністю умов, із застосуванням теорій та методів політичної науки.

**Спеціальні компетентності:**

СК-7 Здатність застосовувати теорії та методи прикладної політології, політичних комунікацій, спеціальних політологічних дисциплін у професійній діяльності, в тому числі з урахуванням потреб забезпечення сфер національної безпеки держави.

СК-10 Здатність аналізувати та розуміти сучасний стан і тенденції розвитку міжнародних відносин, їх вплив на національну безпеку держави, об'єктивний характер європейських та євроатлантичних інтеграційних процесів, шляхи досягнення сумісності із збройними силами країн Організації Північноатлантичного договору (НАТО).

СК-11 Здатність аналізувати основні проблеми забезпечення сфер національної безпеки і оборони, зрозуміло оцінку тенденціям розвитку державної політики у сферах національної безпеки, аналізувати доктрини та стратегії національної безпеки іноземних держав та визначати потенційний негативний вплив їх реалізації на національну безпеку України.

**Програмні результати навчання**

РН-11 Застосовувати інструментарій нормативної та емпіричної політичної теорії, теорії безпеки, політичної методології, порівняльної та прикладної політології, міжнародних та глобальних студій у фаховій діяльності

РН-17 Використовувати законодавство, вітчизняний та зарубіжний досвід у сферах забезпечення національної безпеки, здійснювати науковий аналіз її сучасного стану

РН-18 Виявляти загрози національній безпеці держави у відповідних сферах, тенденції розвитку подій та прогнозувати розвиток сценаріїв виникнення надзвичайних ситуацій (аварій, катастроф тощо), узагальнювати та аналізувати причини їх виникнення, розробляти та організовувати проведення заходів із протидії актуальним і потенційним загрозам.

## ПОЛІТИКА КУРСУ

Політика курсу полягає у послідовності набуття знань, умінь і навичок у ході лекцій, семінарських занять і самостійної роботи. Курс передбачає роботу в колективі. Середовище в аудиторії є дружнім, творчим, відкритим до конструктивної критики. Усі завдання, передбачені програмою, мають бути виконані у встановлений термін. Під час роботи над завданнями не допустимо порушення академічної доброчесності. Презентації та доповіді мають бути авторськими оригінальними.

**Академічна доброчесність.** Усі письмові роботи перевіряються на наявність плагіату і допускаються до захисту із коректними текстовими запозиченнями не більше 25%. Списування під час контрольних робіт заборонені (в т.ч. із використанням мобільних пристроїв). Дотримання академічної доброчесності засновується на ряді положень та принципів академічної доброчесності, що регламентують діяльність здобувачів вищої освіти та викладачів університету. Ознайомитися з даними положеннями та документами можна за посиланням: [https://efund.pnu.edu.ua/wp-content/uploads/sites/172/2023/11/34-06\\_2022-polozhennia-prozapobihannia-akademichnomu-plahiatu-ta-inshym-porushenniam-akademichnoi-dobrochesnosti-1.pdf](https://efund.pnu.edu.ua/wp-content/uploads/sites/172/2023/11/34-06_2022-polozhennia-prozapobihannia-akademichnomu-plahiatu-ta-inshym-porushenniam-akademichnoi-dobrochesnosti-1.pdf)

**Відвідування занять.** Відвідування лекцій та семінарських занять для студентів є обов'язковим. Відвідування занять є обов'язковим компонентом оцінювання, за яке нараховуються бали. За об'єктивних причин (наприклад, хвороба, міжнародне стажування) навчання може відбуватись в он-лайн формі за погодженням із керівником курсу. Політика курсу передбачає Perezdachu усіх невиконаних завдань в силу серйозних запізнень на заняття або пропущених пар без поважних причин. За умови відсутності студента (-ки) на лекції чи семінарського заняття, отримання негативної оцінки на семінарських заняттях або ж невчасного виконання індивідуальної роботи визначений день для відпрацювання пропущених аудиторних занять, негативних оцінок та подачі індивідуальних робіт – середа, 16.00 год. – 17.00 год.

У випадку негативної оцінки на третьому талоні або не допуску до екзаменів внаслідок не виконання навчального плану студент має право на повторне вивчення курсу, яке регулюється Положенням про порядок повторного вивчення дисциплін (кредитів ECTS) в умовах ECTS: <https://efund.pnu.edu.ua/wp-content/uploads/sites/172/2023/09/polozhenniapropovtorne-vyvchennia-dystsyplin-kredytiv-ects-v-umovakh-ects.pdf>

**Неформальна освіта.** Можливе зарахування результатів неформальної освіти у відповідності з Положенням про порядок зарахування результатів неформальної освіти в Прикарпатському національному університеті імені Василя Стефаника: [https://efund.pnu.edu.ua/wp-content/uploads/sites/172/2023/05/02-07.33\\_2022-polozhennia-pro-vyznannia-rezultativ-navchanniazdobutykh-shliakhom-neformalnoi-osvity-v-prykarpatskomu-natsionalnomu-universyteti-imenivasyliastefanyka.pdf](https://efund.pnu.edu.ua/wp-content/uploads/sites/172/2023/05/02-07.33_2022-polozhennia-pro-vyznannia-rezultativ-navchanniazdobutykh-shliakhom-neformalnoi-osvity-v-prykarpatskomu-natsionalnomu-universyteti-imenivasyliastefanyka.pdf)

Можливе зарахування окремих тем через проходження відповідних курсів на дистанційних платформах:

- Цифрова безпека для громадських організацій в умовах війни  
<https://prometheus.org.ua/prometheus-free/digital-protection-ngos-war-time/> (тема 14)
- Інформаційна безпека  
<https://prometheus.org.ua/prometheusfree/%d1%96%d0%bd%d1%84%d0%be%d1%80%d0%bc%d0%b0%d1%86%d1%96%d0%b9%d0%bd%d0%b0-%d0%b1%d0%b5%d0%b7%d0%bf%d0%b5%d0%ba%d0%b0/> (тема 14)
- OSINT-розвідка з відкритих джерел та інформаційна безпека  
<https://prometheus.org.ua/prometheus-free/osint-open-source-intelligence/> (тема 14).

## ОПИС НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

| Найменування показників                                                                            | Галузь знань, спеціальність, освітньо-кваліфікаційний рівень     | Характеристика навчальної дисципліни |                       |
|----------------------------------------------------------------------------------------------------|------------------------------------------------------------------|--------------------------------------|-----------------------|
|                                                                                                    |                                                                  | денна форма навчання                 | заочна форма навчання |
| Кількість кредитів – 6                                                                             | Галузь знань<br>0301 Соціально-політичні науки<br>(шифр і назва) | нормативна                           |                       |
|                                                                                                    | Спеціальність 052 Політологія<br>(шифр і назва)                  |                                      |                       |
| Модулів – 2                                                                                        | Освітня програма :<br>Політологія. Національна безпека           | <b>Рік підготовки:</b>               |                       |
| Змістових модулів – 2                                                                              |                                                                  | 1-й                                  | 1-й                   |
| Індивідуальне науково-дослідне завдання:<br><br>(назва)                                            |                                                                  | <b>Семестр</b>                       |                       |
| Загальна кількість годин - 180                                                                     |                                                                  | 1-й                                  | 1-й                   |
|                                                                                                    |                                                                  | <b>Лекції</b>                        |                       |
|                                                                                                    |                                                                  | 30 год.                              | 10 год.               |
| Тижневих годин для денної форми навчання:<br><br>аудиторних – 4<br>самостійної роботи студента – 8 | Освітній рівень:<br>Бакалавр                                     | <b>Практичні, семінарські</b>        |                       |
|                                                                                                    |                                                                  | 30 год.                              | 10 год.               |
|                                                                                                    |                                                                  | <b>Лабораторні</b>                   |                       |
|                                                                                                    |                                                                  | 0 год.                               | 0 год.                |
|                                                                                                    |                                                                  | <b>Самостійна робота</b>             |                       |
|                                                                                                    |                                                                  | 60 год.                              | 120 год.              |
|                                                                                                    |                                                                  | <b>Індивідуальні завдання:</b>       |                       |
|                                                                                                    |                                                                  | Вид контролю:<br>екзамен             |                       |

## СТРУКТУРА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

| Тема                                                                | кількість год. |           |            |
|---------------------------------------------------------------------|----------------|-----------|------------|
|                                                                     | лекції         | семінари  | сам. роб.  |
| Тема 1-2. Система національної безпеки: поняття та зміст            | 4              | 4         | 10         |
| Тема 3. Структура системи національної безпеки та її характеристика | 2              | 2         | 8          |
| Тема 4. Складові системи національної безпеки Української держави   | 2              | 2         | 10         |
| Тема 5. Правові аспекти забезпечення національної безпеки України.  | 2              | 2         | 8          |
| Тема 6. Система забезпечення національної безпеки в Україні         | 2              | 2         | 10         |
| Тема 7. Державне управління національною безпекою України.          | 2              | 2         | 8          |
| Тема 8. Недержавне управління національною безпекою України.        | 2              | 2         | 8          |
| Тема 9. Політична безпека України.                                  | 2              | 2         | 8          |
| Тема 10. Економічна безпека України.                                | 2              | 2         | 8          |
| Тема 11. Воєнна безпека України.                                    | 2              | 2         | 8          |
| Тема 12. Соціальна та демографічна безпека України.                 | 2              | 2         | 8          |
| Тема 13. Екологічна безпека України.                                | 2              | 2         | 8          |
| Тема 14. Інформаційна безпека України.                              | 2              | 2         | 8          |
| Тема 15. Національні інтереси.                                      | 2              | 2         | 10         |
| <b>ЗАГАЛОМ:</b>                                                     | <b>30</b>      | <b>30</b> | <b>120</b> |

## НАВЧАЛЬНА ПРОГРАМА КУРСУ

### **Тема 1-2. Система національної безпеки: поняття та зміст.**

Система національної безпеки як навчальна дисципліна. Мета та цілі курсу. Основними завданнями вивчення навчальної дисципліни «Система національної безпеки».

Система: поняття та властивості. Матеріальні системи. Абстрактні (ідеальні) системи. Основні ознаки системи. Відкриті й закриті системи. Ентропія. Емерджентність.

Класифікація та загальна характеристика систем. Класифікація за походженням системи. Класифікація систем за складністю. Класифікація за принципами поведінки. Класифікація систем за ступенем організованості. Класифікація за характером цілей. Особливості соціальних систем та структур. Правова система. Політична система.

Національна безпека як система. Характерні ознаки національної безпеки як системи. Конституційні засади.

### **Тема 3. Структура системи національної безпеки та її характеристика**

Структура системи національної безпеки : поняття та основні підходи до визначення. Складові структури системи національної безпеки. Закріплення структури системи національної безпеки у законодавстві України. Конституція України 1996 р. Закон України «Про національну безпеку України» від 21 червня 2018 року № 2469-VII. Внутрішня та зовнішня безпека: поняття та співвідношення. Закон України «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики». Новітні виклики внутрішньої безпеки. Вступ України до НАТО.

### **Тема 4. Складові системи національної безпеки Української держави**

Складові системи національної безпеки : поняття та критерії виокремлення. Складові системи національної безпеки та проблеми їх законодавчого закріплення. Економічна безпека. Політична безпека. Соціальна безпека. Воєнна безпека. Екологічна безпека. Інформаційна безпека.

### **Тема 5. Правові аспекти забезпечення національної безпеки України.**

Нормативне регулювання як засіб управління у сфері національної безпеки. Його поняття та зміст. Система нормативно-правового забезпечення національної безпеки. Завдання нормативно-правового регулювання. Нормотворчість в системі забезпечення національної безпеки. Роль права в забезпеченні національної безпеки. Завдання законодавства про національну безпеку. Принципи формування нормативно-правового поля забезпечення національної безпеки. Засоби забезпечення законотворчої діяльності. Історичні корені формування Концепції національної безпеки України. Поняття та зміст Концепції національної безпеки. Класифікація Концепцій національної безпеки. Основні підходи до формування доктрин національної безпеки. Принципи формування доктрин національної безпеки. Основні положення Закону України "Про основи національної безпеки України".

## **Тема 6. Система забезпечення національної безпеки в Україні.**

Система забезпечення національної безпеки України. Поняття, зміст і призначення системи забезпечення національної безпеки. Мета, завдання і функції системи забезпечення національної безпеки. Принципи побудови та функціонування системи забезпечення національної безпеки. Сили та засоби забезпечення національної безпеки.

## **Тема 7. Державне управління національною безпекою України.**

Сутність і принципи державного управління у сфері національної безпеки. Визначення понять «державне управління» та «національна безпека». Основоположні принципи: законність, системність, ефективність, прозорість, демократичний контроль. Роль державного управління в забезпеченні стійкості та стабільності держави. Нормативно-правова база управління національною безпекою. Конституція України як основа безпекової політики. Закон України «Про національну безпеку» та інші ключові акти. Стратегії та концепції. Стратегія національної безпеки, воєнна доктрина, кібербезпека, інформаційна безпека.

Суб'єкти державного управління у сфері національної безпеки. Повноваження Президента України, Верховної Ради, Кабінету Міністрів. Роль Ради національної безпеки і оборони України (РНБО). Функції Служби безпеки України, Збройних сил, Нацполіції, розвідувальних органів. Взаємодія органів центральної влади з органами місцевого самоврядування.

Організаційно-функціональна структура управління безпековою політикою. Система планування, координації, контролю та реагування. Принципи міжвідомчої взаємодії. Роль оперативного реагування та кризового управління.

Фінансово-економічне та ресурсне забезпечення системи безпеки. Планування бюджету в безпековій сфері. Проблеми прозорості, підзвітності й ефективності використання ресурсів. Міжнародна допомога та механізми зовнішнього партнерства. Актуальні виклики та напрями вдосконалення державного управління безпекою. Вплив війни, гібридних загроз і глобальних ризиків. Необхідність цифровізації, інституційного реформування, посилення стратегічного аналізу. Роль науки, освіти, експертного середовища в управлінні національною безпекою.

## **Тема 8. Недержавне управління національною безпекою України.**

Поняття, зміст та завдання недержавної системи безпеки України. Стан національної безпеки України та основні завдання господарюючих суб'єктів недержавної форми власності по її забезпеченню. Методи забезпечення та напрями недержавного управління національною безпекою України у сфері економіки, внутрішньої, зовнішньої політики, інформаційній, соціальній та гуманітарних сферах.

## **Тема 9. Політична безпека України.**

Сутність і зміст поняття політичної безпеки. Визначення політичної безпеки в системі національної безпеки держави. Роль політичної стабільності,

легітимності влади та функціонування демократичних інституцій. Політична безпека як умова ефективного державного управління.

Основні загрози політичній безпеці України:

Зовнішні: втручання іноземних держав, інформаційна агресія, політичний тиск. Внутрішні: політична корупція, криза легітимності, популізм, поляризація суспільства. Вплив війни на політичну систему та механізми управління.

Інституційне забезпечення політичної безпеки. Політична культура та громадянська свідомість як чинники безпеки. Рівень політичної участі населення. Формування довіри до влади та демократичних процедур. Протидія маніпуляціям, дезінформації та радикалізації. Державна політика забезпечення політичної безпеки. Законодавча база, Стратегія національної безпеки України. Демократичні реформи, децентралізація, боротьба з корупцією. Захист виборчих процесів, інформаційна протидія зовнішньому впливу.

Шляхи зміцнення політичної безпеки України. Інституційна модернізація, підвищення ефективності управління. Підтримка політичного плюралізму та свободи слова. Розвиток політичної освіти, зміцнення національної ідентичності.

## **Тема 10. Економічна безпека України.**

Поняття та сутність економічної безпеки. Визначення економічної безпеки в системі національної безпеки. Основні характеристики та структурні компоненти економічної безпеки. Ключові принципи забезпечення економічної стабільності держави. Показники та критерії економічної безпеки. Валовий внутрішній продукт (ВВП), інфляція, рівень безробіття, державний борг. Енергетична, фінансова, інвестиційна, валютна, продовольча безпека як складові. Індикатори критичних меж безпеки (порогові значення). Стан економічної безпеки України. Оцінка сучасного економічного стану держави. Вплив воєнної агресії РФ, глобальних економічних криз, пандемії COVID-19. Регіональні дисбаланси, структура ВВП, залежність від зовнішніх ринків.

Загрози економічній безпеці України. Зовнішні загрози: санкційний тиск, торговельні бар'єри, воєнні дії. Внутрішні загрози: корупція, тіньова економіка, неефективне управління державними ресурсами. Проблеми енергетичної залежності та демографічного тиску на ринок праці. Державна політика у сфері економічної безпеки. Законодавча та інституційна база. Роль Національної безпекової стратегії, урядових програм, антикризових заходів. Стратегії розвитку: енергетична незалежність, стимулювання інвестицій, податкова політика.

Механізми та шляхи забезпечення економічної безпеки. Інструменти економічної політики (фіскальні, монетарні, регуляторні). Розвиток малого й середнього бізнесу, інноваційної економіки, цифровізації. Міжнародне співробітництво, участь у світових економічних інституціях.

## **Тема 11. Воєнна безпека України.**

Воєнна небезпека і воєнні загрози: джерела та характерні ознаки. Існуючі та прогнозовані загрози воєнній безпеці України. Система забезпечення воєнної

безпеки. Складові системи воєнної безпеки. Основні напрями, особливості та проблеми реформування Збройних сил України.

## **Тема 12. Соціальна та демографічна безпека України.**

Поняття соціальної та демографічної безпеки: визначення термінів, основні підходи до трактування. Взаємозв'язок соціальної стабільності, демографічної ситуації та національної безпеки. Показники та критерії соціальної безпеки. Рівень життя, доходів населення, зайнятості, бідності. Соціальна нерівність, доступ до медичних та освітніх послуг. Інституційна спроможність держави у сфері соціального захисту. Демографічна ситуація в Україні. Сучасні демографічні тенденції (депопуляція, старіння населення, міграція). Основні демографічні загрози: низький рівень народжуваності, зростання смертності, еміграція працездатного населення. Вплив війни на демографічні процеси. Загрози соціальній та демографічній безпеці України. Внутрішні виклики: економічна нестабільність, соціальна поляризація, занепад інфраструктури. Зовнішні фактори: війна, міграційний тиск, вплив глобальних криз. Наслідки COVID-19 та повномасштабного вторгнення РФ. Державна політика у сфері соціальної та демографічної безпеки. Програми підтримки населення, реформи у сфері соціального захисту. Концепції та стратегії демографічного розвитку. Політика зайнятості, підтримка молоді, репатріаційні програми. Шляхи зміцнення соціальної та демографічної безпеки: пріоритети державної політики. Роль місцевого самоврядування, громадянського суспільства та міжнародних партнерів. Інноваційні підходи, цифровізація, розвиток людського капіталу.

## **Тема 13. Екологічна безпека України.**

Поняття, зміст та основні характеристики екологічної безпеки. Система екологічної безпеки. Понятійно-категоріальний апарат екологічної безпеки: безпека в природокористуванні, екологічна безпека, екологічна політика, навколишнє середовище, природне середовище, біосфера, техносфера, аварія, катастрофа, стихійне лихо, ризик у природокористуванні, збиток, охорона навколишнього природного середовища. Екологічні закони та головні принципи екологічної безпеки. Національні інтереси України в екологічній сфері. Напрями забезпечення національної безпеки в екологічній сфері.

## **Тема 14. Інформаційна безпека України.**

Поняття та зміст інформаційної безпеки, основні характеристики. Методи забезпечення інформаційної безпеки. Структура системи забезпечення інформаційної безпеки та компетенція її складових. Категорійно-понятійна система інформаційної безпеки: інформація, інформаційні відносини, інформаційний суверенітет, інформаційний простір (національний): інформаційна інфраструктура, інформаційна система, інформаційні технології, інформаційна війна, інформаційна зброя, інформаційна загроза. Характеристика загроз інформаційній безпеці системи державного управління та їх класифікація. Державна політика національної безпеки в інформаційній сфері.

## **Тема 15. Національні інтереси.**

Поняття національних інтересів. Визначення, сутність і роль у політичному та правовому контексті. Національні інтереси як стратегічна категорія державної політики. Класифікація національних інтересів. За сферами: політичні, економічні, соціальні, культурні, військові, інформаційні тощо. За пріоритетністю: життєво важливі, важливі, поточні. За рівнем впливу: загальнодержавні, регіональні, локальні. Формування та реалізація національних інтересів. Суб'єкти, які формують національні інтереси (держава, громадянське суспільство, експертне середовище). Механізми реалізації: закони, стратегії, доктрини, програми.

Національні інтереси України. Визначення у Конституції, законах і стратегіях (зокрема в Стратегії національної безпеки). Пріоритети національної політики в умовах війни, глобальних викликів і реформ.

Загрози національним інтересам. Види загроз: зовнішні (агресія, вплив іноземних держав) і внутрішні (корупція, дестабілізація). Інформаційна, економічна, енергетична, військова та гуманітарна небезпека. Забезпечення та захист національних інтересів.

## ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН ЛЕКЦІЙ

### **Тема 1-2. Система національної безпеки: поняття та зміст (4 год).**

Система національної безпеки як навчальна дисципліна.

Система: поняття та властивості.

Класифікація та загальна характеристика систем.

Особливості соціальних систем та структур.

Національна безпека як система.

Характерні ознаки національної безпеки як системи.

### **Тема 3. Структура системи національної безпеки та її характеристика (2 год).**

Структура системи національної безпеки: поняття та основні підходи до визначення.

Складові структури системи національної безпеки.

Внутрішня та зовнішня безпека: поняття та співвідношення.

Новітні виклики внутрішньої безпеки. Вступ України до НАТО.

### **Тема 4. Складові системи національної безпеки Української держави (2 год).**

Складові системи національної безпеки : поняття та критерії виокремлення.

Складові системи національної безпеки та проблеми їх законодавчого закріплення.

### **Тема 5. Правові аспекти забезпечення національної безпеки України (2 год).**

Нормативне регулювання як засіб управління у сфері національної безпеки.  
Система нормативно-правового забезпечення національної безпеки.  
Нормотворчість в системі забезпечення національної безпеки.

Засоби забезпечення законотворчої діяльності.

Поняття та зміст Концепції національної безпеки.

Основні положення Закону України "Про основи національної безпеки України".

### **Тема 6. Система забезпечення національної безпеки в Україні (2 год).**

Система забезпечення національної безпеки України.

Поняття, зміст і призначення системи забезпечення національної безпеки.

Принципи побудови та функціонування системи забезпечення національної безпеки.

Сили та засоби забезпечення національної безпеки.

### **Тема 7. Державне управління національною безпекою України (2 год).**

Сутність і принципи державного управління у сфері національної безпеки.

Визначення понять «державне управління» та «національна безпека».

Роль державного управління в забезпеченні стійкості та стабільності

держави.

Нормативно-правова база управління національною безпекою.

Суб'єкти державного управління у сфері національної безпеки.

Організаційно-функціональна структура управління безпековою політикою.

Фінансово-економічне та ресурсне забезпечення системи безпеки.

Планування бюджету в безпековій сфері.

## **Тема 8. Недержавне управління національною безпекою України (2 год).**

Поняття, зміст та завдання недержавної системи безпеки України.

Стан національної безпеки України та основні завдання господарюючих суб'єктів недержавної форми власності по її забезпеченню.

Методи забезпечення та напрями недержавного управління національною безпекою України у сфері економіки, внутрішньої, зовнішньої політики, інформаційній, соціальній та гуманітарних сферах.

## **Тема 9. Політична безпека України (2 год).**

Сутність і зміст поняття політичної безпеки.

Основні загрози політичній безпеці України:

Інституційне забезпечення політичної безпеки.

Шляхи зміцнення політичної безпеки України.

## **Тема 10. Економічна безпека України (2 год).**

Поняття та сутність економічної безпеки.

Стан економічної безпеки України. Оцінка сучасного економічного стану держави.

Загрози економічній безпеці України.

Державна політика у сфері економічної безпеки.

Механізми та шляхи забезпечення економічної безпеки.

## **Тема 11. Воєнна безпека України (2 год).**

Воєнна небезпека і воєнні загрози: джерела та характерні ознаки.

Система забезпечення воєнної безпеки.

Складові системи воєнної безпеки.

Основні напрями, особливості та проблеми реформування Збройних сил України.

## **Тема 12. Соціальна та демографічна безпека України (2 год).**

Поняття соціальної та демографічної безпеки: визначення термінів, основні підходи до трактування.

Показники та критерії соціальної безпеки.

Демографічна ситуація в Україні.

Загрози соціальній та демографічній безпеці України.

Державна політика у сфері соціальної та демографічної безпеки.

### **Тема 13. Екологічна безпека України (2 год).**

Поняття, зміст та основні характеристики екологічної безпеки.

Система екологічної безпеки.

Екологічні закони та головні принципи екологічної безпеки.

Національні інтереси України в екологічній сфері.

Напрями забезпечення національної безпеки в екологічній сфері.

### **Тема 14. Інформаційна безпека України (2 год).**

Поняття та зміст інформаційної безпеки, основні характеристики.

Методи забезпечення інформаційної безпеки.

Структура системи забезпечення інформаційної безпеки та компетенція її складових.

Характеристика загроз інформаційній безпеці системи державного управління та їх класифікація.

Державна політика національної безпеки в інформаційній сфері.

### **Тема 15. Національні інтереси (2 год).**

Поняття національних інтересів.

Національні інтереси як стратегічна категорія державної політики.

Класифікація національних інтересів.

Формування та реалізація національних інтересів.

Національні інтереси України.

Загрози національним інтересам.

## ПЛАНІ СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ

### Тема 1-2. Національна безпека як система 4 год.

Мета : сформулювати розуміння національної безпеки як системи, її поняття та властивості, характерних риси.

Основні поняття : класифікація, національна безпека, система, система національної безпеки

Основні проблеми :

1. Система : поняття та властивості. Основні класифікаційні схеми.
2. Соціальна, правова, політична системи : поняття та структура.
3. Система національної безпеки : поняття та характерні ознаки.
4. Елементи системи національної безпеки.

Питання для самоконтролю

1. Сформулюйте сутність відомих визначень поняття "система".
2. Назвіть властивості системи.
3. Які ви знаєте ознаки системи? Охарактеризуйте коротко кожен із них.
4. Перелічіть ознаки, за якими проводиться класифікація систем?
5. Класифікація систем за походженням передбачає?
6. За складністю системи поділяються на ...?
7. Які системи виділяють за принципами поведінки? Назвіть та охарактеризуйте їх.
8. Які системи виділяють за ступенем організованості?
9. За характером ціле виділяють системи? Назвіть та охарактеризуйте їх.
10. Що таке соціальна система? Які елементи входять до її структури?
11. Сформулюйте суть поняття "правова система" та назвіть її характерні риси.
12. Сформулюйте суть поняття "політична система" та назвіть її характерні риси.
13. Що таке політика?
13. Назвіть авторів та відомі визначення поняття "система національної безпеки".
14. Назвіть та поясніть характерні ознаки національної безпеки як системи.
15. Які системні риси притаманні національній безпеці?
16. Які елементи відносять до системи національної безпеки?
17. Назвіть нормативно-правові акти які є правовою основою системи національної безпеки.

Література для опрацювання

Конституція України : офіц. текст. від 28.06.1996 № 254к/96-вр ; поточна ред. – ред. від 01.01.2020. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>

Про національну безпеку України : Закон України від 21.06.2018 № 2469-VIII.

Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19> Антонов В. О. Конституційно-правові засади національної безпеки України : монографія / В. О. Антонов; наук. ред. Ю. С.

Шемшученко. Київ: ТАЛКОМ, 2017. 576 с. URL : [http://idpnan.org.ua/files/antonov-v.o.-konstitutsiynopravovi-zasadi-natsionalnoyi-bezpeki-ukrayini-\\_d\\_.pdf](http://idpnan.org.ua/files/antonov-v.o.-konstitutsiynopravovi-zasadi-natsionalnoyi-bezpeki-ukrayini-_d_.pdf)

Дзьобань О., Соснін О. Теоретичні основи національної безпеки України: навч. посіб. Київ: Освіта України, 2009. 384 с.

Ліпкан В. Теоретичні основи та елементи національної безпеки України: монографія. Київ: Текст, 2003. 600 с. URL : [http://www.dut.edu.ua/uploads/1\\_1350\\_59375830.pdf](http://www.dut.edu.ua/uploads/1_1350_59375830.pdf)

Ситник Г. П., Олуйко В. М, Вавринчук М. П. Національна безпека України: теорія і практика : навч. посіб.; за заг. ред. Г. П. Ситника. Хмельницький, Київ: Кондор, 2007. 669 с. URL : <http://elar.khnu.km.ua/jspui/handle/123456789/8690>

Ситник Г.П. Державне управління у сфері національної безпеки (концептуальні та організаційно-правові засади) : Підручник. Київ : НАДУ, 2012. 544 с. URL : <http://ktpu.kpi.ua/wp-content/uploads/2014/02/Derzhavne-upravlinnyau-sferi-natsionalnoyi-bezpeki.pdf>

### **Тема 3-4. Структура та складові системи національної безпеки 2 год.**

Мета : сформулювати розуміння структури національної безпеки, її складових та характерних рис.

Основні поняття : класифікація, національна безпека, система, система національної безпеки

Основні проблеми :

1. Структура системи національної безпеки : поняття та основні підходи до визначення.
2. Внутрішня та зовнішня безпека : поняття та співвідношення.
3. Складові системи національної безпеки та їх загальна характеристика : економічна безпека; інформаційна безпека; політична безпека; соціальна безпека; воєнна безпека; екологічна безпека; державна безпека.

Питання для самоконтролю

1. Які елементи відносять до системи національної безпеки?
2. Назвіть нормативно-правові акти які є правовою основою системи національної безпеки.
3. Сформулюйте суть поняття «структура» щодо системи національної безпеки.
4. Чи визначена структура системи національної безпеки в законодавчих актах України – у яких і яким чином?
5. Внутрішня та зовнішня безпека : спільні і відмінні риси.
6. Назвіть рівні внутрішньої безпеки.
7. Назвіть законодавчі засади внутрішньої безпеки.
8. Назвіть рівні зовнішньої безпеки.
9. Назвіть конституційні засади зовнішньої безпеки.
10. Назвіть основні принципи зовнішньої політики у сфері національної безпеки.
11. Назвіть складові системи національної безпеки.
12. Які складові системи національної безпеки закріплені у чинній Конституції

України? Назвіть відповідні положення Основного Закону держави.

Література для опрацювання

Конституція України : офіц. текст. від 28.06.1996 р. № 254к/96-вр ; поточна ред. – ред. від 01.01.2020. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>

Про національну безпеку України : Закон України від 21.06.2018 р. № 2469-VIII. Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19>

Антонов В. О. Конституційно-правові засади національної безпеки України : монографія / В. О. Антонов; наук. ред. Ю. С. Шемшученко. Київ: ТАЛКОМ, 2017. 576 с. URL : <http://idpnan.org.ua/files/antonov-v.o.-konstitutsiynopravovi-zasadi-natsionalnoyi-bezpeki-ukrayini-d.pdf>

Власюк О. С. Національна безпека України: еволюція проблем внутрішньої політики: Вибр. наук. праці. Київ: НІСД, 2016. С. 25-27.

Дзьобань О., Соснін О. Теоретичні основи національної безпеки України: навч. посіб. Київ: Освіта України, 2009. 384 с.

Ліпкан В. Теоретичні основи та елементи національної безпеки України: монографія. Київ: Текст, 2003. 600 с. URL : [http://www.dut.edu.ua/uploads/l\\_1350\\_59375830.pdf](http://www.dut.edu.ua/uploads/l_1350_59375830.pdf)

Пономарьов, С. П. (2018). Внутрішня та зовнішня безпека держави: шляхи забезпечення. Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка, 2 (82), 169–176. URL : <https://journal.lduvs.lg.ua/index.php/journal/article/view/125> Ситник Г. П., Олуйко В. М., Вавринчук М. П. Національна безпека України: теорія і практика : навч. посіб.; за заг. ред. Г. П. Ситника. Хмельницький, Київ: Кондор, 2007. 669 с. URL : <http://elar.khnu.km.ua/jspui/handle/123456789/8690>

Ситник Г. П. Державне управління у сфері національної безпеки (концептуальні та організаційно-правові засади) : Підручник. Київ : НАДУ, 2012. 544 с. URL : <http://ktpu.kpi.ua/wp-content/uploads/2014/02/Derzhavne-upravlinnyau-sferi-natsionalnoyi-bezpeki.pdf>

## **Тема 5: Нормативно-правове забезпечення національної безпеки України 2 год**

Мета: сформувати у студентів цілісне уявлення про національну безпеку України як правову категорію; ознайомити з основами нормативно-правового регулювання у сфері безпеки; розкрити роль правових механізмів у реалізації державної безпекової політики

Основні поняття: національна безпека, правова безпека, національні інтереси, загрози національній безпеці, правовий режим надзвичайного стану, суб'єкти забезпечення національної безпеки, система національної безпеки, законодавче регулювання, стратегія національної безпеки, правовий механізм, воєнна, економічна, інформаційна, екологічна, соціальна безпека, Служба безпеки України, сектор безпеки і оборони, Конституція України

Основні проблеми :

1. Структура системи національної безпеки : поняття та основні підходи до визначення.
2. Внутрішня та зовнішня безпека : поняття та співвідношення.
3. Складові системи національної безпеки та їх загальна характеристика : економічна безпека; інформаційна безпека; політична безпека; соціальна безпека; воєнна безпека; екологічна безпека; державна безпека.

#### Питання для самоконтролю

1. Поняття та зміст нормативно-правового забезпечення національної безпеки. Його відмінність від нормативно-правового регулювання.
2. Методологія формування правового поля забезпечення національної безпеки України.
3. Завдання законодавства про національну безпеку.

#### Питання, що виносяться на самостійне опрацювання

1. Характеристика закону України "Про Службу безпеки України".
2. Характеристика закону України "Про Збройні сили України".
3. Правові обмеження функціонування державної влади в контексті захисту національної безпеки.
4. Реорганізація системи управління національною безпекою України: правовий аспект

#### Питання для самоконтролю

Конституція України від 23.07.1996. Відомості Верховної Ради України (ВВР). № 30. Ст. 141. 2.

Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 року № 2341-III. Відомості Верховної Ради України (ВВР). 2001. № 25– 26. Ст. 131. 3.

Про боротьбу з тероризмом : закону України від 20.03.2003 № 638-IV // База даних (БД) «Законодавство України» / Верховна Рада (ВР) України. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/638-15>

Про демократичний цивільний контроль над Воєнною організацією і правоохоронними органами держави : Закон України від 19 червня 2003 р. № 975-IV. Відомості Верховної Ради України (ВВР). 2003 № 46. Ст. 366. 5.

Про державну охорону органів державної влади України та посадових осіб : Закон України від 04.03.1998 № 160/98-ВР. Відомості Верховної Ради України (ВВР). 1998. № 35. Ст. 236.

Про державну таємницю : Закон України від 21 січня 1994 року № 3855-XII. Відомості Верховної Ради (ВВР). 1994. № 16. Ст. 93.

Про запобігання корупції : Закон України від 14.10.2014 № 1700-VII. Відомості Верховної Ради України (ВВР). 2014. № 49. Ст. 3186.

Про Збройні сили України : Закон України від 06.12.1991 № 1934-XII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1934-12#Text>.

Про Кабінет Міністрів України : Закон України від 28.03.2014 № 794-VII. Відомості Верховної Ради України (ВВР). 2014. № 13. Ст. 222. 10. Про Концепцію Національної програми інформатизації : Закон України від 4 лютого

1998 р. № 75/98-ВР. URL : <http://zakon.rada.gov.ua>.

Про національну безпеку України : Закон України від 21 червня 2018 р. № 2469-VIII. Відомості Верховної Ради України (ВВР). 2018. № 31. Ст. 241.

Про Національний банк України : Закон України від 20 травня 1999 р. № 679-XIV. Відомості Верховної Ради України (ВВР). 1999. № 29. Ст. 238.

Про Національне агентство України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів : Закон України від 10.11.2015 № 772-VIII. Відомості Верховної Ради України (ВВР). 2016. № 1. Ст. 9.

Про основні засади забезпечення кібербезпеки України : Закон України від 5 жовтня 2017 р. № 2163-VIII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2163-19#Text> (дата звернення: 16.04.2024).

Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007–2015 роки : Закон України від 09.01.2007 № 537-V. Відомості Верховної Ради України (ВВР). України. 2007. № 12. Ст. 102.

Про Службу безпеки України : Закон України від 25.03.1992 № 2229-XII. Відомості Верховної Ради України (ВВР). 2013. № 9–10, № 11–12, № 13. Ст. 382. Про центральні органи виконавчої влади : Закон України від 17.03.2011 № 3166-VI. Відомості Верховної Ради України (ВВР). 2011. № 38. Ст. 385.

Про рішення Ради національної безпеки і оборони України «Про Концепцію розвитку сектора безпеки і оборони України» : Указ Президента України від 04.03.2016 № 92/2016. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/92/2016#Text> (дата звернення: 14.04.2024).

Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 29 грудня 2016 року «Про Доктрину інформаційної безпеки України» : Указ Президента України від 25.02.2017 № 47/2017.

Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 травня 2021 р. «Про Стратегію кібербезпеки України» : Указ Президента України від 6 серпня 2021 р. № 447/2021. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/447/2021#n7> (дата звернення: 16.04.2024).

Про Стратегію воєнної безпеки України : Указ Президента України від 25.03.2021 № 121. URL : <https://www.president.gov.ua/documents/1212021-37661>

Стратегія національної безпеки України : Указ Президента України від 14.09.2020 № 392/2020. URL : <https://www.president.gov.ua/documents/3922020-35037>

Альван А. Наукові підходи до системи понять «національна безпека»: міжнародно-правовий аспект. Аспекти публічного управління. 2020. № 7 (12). С. 70–77. URL : <https://doi.org/10.15421/151966>

25. Антонов В. О. Конституційно-правові засади національної безпеки України : монографія / наук. ред. Ю. С. Шемшученко. Київ : ТАЛКОМ, 2017. 576 с. 2

Клочко А. М., Неклонський І. М., Коханенко В. Б. Національна безпека: поняття, сутність, характеристика. Вісник Національного університету цивільного захисту України. 2020. № 2. (13). С. 57–66. 38.

Колодій А., Клодій О., Халюк С. Перспективи створення та реалізації

концепції національної безпеки України. Economic security in the Global environment (ESGE-2022) : International Conference, June 29–30, 2022 / М-во освіти і науки України, Київ. нац. екон. ун-т ім. В. Гетьмана ; ed. board : Lukyanenko D. et al. Electronic text data. Київ : KNEU, 2022. Р. 32–43. URL : <https://ir.kneu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/dedb682d-e4b6-4060-02c6b5298959/content>

Копанчук В. О. Нормативно-правове забезпечення державної політики національної безпеки та громадського порядку України. Державне управління: удосконалення та розвиток. 2017. № 12. URL : <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1610>

40. Корж І. Ф. Безпека: медотологічні підходи до поняття. Jurnalul juridic national: teorie și practică. 2019. № 4 (38). Р. 68–72. 175

Ліпкан В. А. Національна безпека України : навчальний посібник. Кондор, 2006. 552 с. 48.

Ліпкан В. А. Національна безпека України : навчальний посібник. 2-е вид. К. : КНТ, 2009. 576 с. URL : <http://politics.ellib.org.ua/pages-cat-154.html>

Лозинська К. Злочини проти основ національної безпеки України у вимірі кримінального права. Правова система України в умовах Європейської інтеграції : погляд студентської молоді : матер. III Міжнародної студентської наукової конференції, Тернопіль, 15 травня 2019 р. / Тернопіл. нац. екон. ун-т, юрид. ф-т та ін. Тернопіль : ТНЕУ, 2019. С. 202–205.

Мельниченко Б., Фігель Н. Основні підходи до розуміння поняття «національна безпека». Вісник Національного університету «Львівська політехніка». 2021. № 2 (30). С. 68–72.

53. Мельниченко Б. Б. Організаційно-правові засади функціонування системи забезпечення національної безпеки. Юридичний науковий електронний журнал. 2022. № 12. С. 301–304. URL : [http://lsei.org.ua/12\\_2022/70.pdf](http://lsei.org.ua/12_2022/70.pdf) (дата звернення: 14.04.2024).

Мотайло О. В. Основні концептуальні підходи до сутності поняття «національна безпека. Право та державне управління. 2019. № 4. С. 288–293.

## **Тема 6 Економічна безпека як основна складова системи національної безпеки 2 год.**

Мета : сформувати розуміння економічної безпеки як основної складової системи національної безпеки, її критеріїв і характерних рис.

Основні поняття : економічна безпека, національна безпека, система національної безпеки, складові системи економічної безпеки, формування економічної безпеки держави.

Основні проблеми :

1. Економічна безпека : поняття, об'єкти та суб'єкти.
2. Завдання та функції економічної безпеки.
3. Структура економічної безпеки : поняття та характеристика її основних структурних елементів.
4. Класифікація та систематизація загроз економічній безпеці держави в системі

національної безпеки.

Питання для самоконтролю

1. Які елементи відносять до системи національної безпеки?
2. Назвіть нормативно-правові акти які є правовою основою системи національної безпеки.
3. Чи визначена економічна безпека в законодавчих актах України – у яких і яким чином?
4. Сформулюйте суть поняття «економічна безпека».
5. Назвіть об'єкти і суб'єкти економічної безпеки.
6. Визначте завдання економічної безпеки.
7. Розкрийте функції економічної безпеки.
8. Назвіть рівні економічної безпеки.
9. Назвіть основні складові системи економічної безпеки.
10. Охарактеризуйте основні елементи структури економічної безпеки.
11. Назвіть загрози економічній безпеці, поясніть їх витoki та засоби попередження.

Література для опрацювання

Конституція України : офіц. текст. від 28.06.1996 р. № 254к/96-вр ; поточна ред. – ред. від 01.01.2020. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>

Про національну безпеку України : Закон України від 21.06.2018 р. № 2469-VIII. Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19>

Стратегія національної безпеки України. Затверджена Указом Президента України від 14.09.2020 р. № 392/2020. Офіційний вісник Президента України : офіц. видання. 2020. № 19. С. 26. Ст. 926. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/392/2020/print>

Антонов В. О. Економічна складова системи національної безпеки України. Держава і право. 2012. Вип. 55. С. 159–163. URL : <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/59598/25-Antonov.pdf?sequence=1>

Антонов В. О. Конституційно-правові засади національної безпеки України : монографія / наук. ред. Ю. С. Шемшученко. Київ: ТАЛКОМ, 2017. 576 с. URL : [http://idpnan.org.ua/files/antonov-v.o.-konstitutsiyno-pravovi-zasadinatsionalnoyi-bezpeki-ukrayini-\\_d\\_.pdf](http://idpnan.org.ua/files/antonov-v.o.-konstitutsiyno-pravovi-zasadinatsionalnoyi-bezpeki-ukrayini-_d_.pdf)

есчастний А. В. Економічна безпека України у контексті світової економічної кризи. Економіка і держава. 2009. № 15. С. 67–69.

Дзьобань О., Соснін О. Теоретичні основи національної безпеки України: навч. посіб. Київ: Освіта України, 2009. 384 с. Економічна безпека України. Економічна теорія : макро- і мікроекономіка: навч. посіб. / за ред. З. Ватаманюка та С. Панчишина. URL : [http://buklib.net/component/option,com\\_jbook/task,view/Itemid,36/catid,257/id,11336](http://buklib.net/component/option,com_jbook/task,view/Itemid,36/catid,257/id,11336)

Ліпкан В. Теоретичні основи та елементи національної безпеки України: монографія. Київ: Текст, 2003. 600 с. URL : <http://www.dut.edu.ua/uploads/>

l\_1350\_59375830.pdf

Пономарьов, С. П. (2018). Внутрішня та зовнішня безпека держави: шляхи забезпечення. Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка, 2 (82), 169–176. URL : <https://journal.lduvs.lg.ua/index.php/journal/article/view/125>

Ситник Г. П., Олуйко В. М., Вавринчук М. П. Національна безпека України: теорія і практика : навч. посіб.; за заг. ред. Г. П. Ситника. Хмельницький, Київ: Кондор, 2007. 669 с. URL : <http://elar.khnu.km.ua/jspui/handle/123456789/8690>

Ситник Г. П. Державне управління у сфері національної безпеки (концептуальні та організаційно-правові засади) : Підручник. Київ : НАДУ, 2012. 544 с. URL : <http://ktpu.kpi.ua/wp-content/uploads/2014/02/Derzhavne-upravlinnyau-sferi-natsionalnoyi-bezpeki.pdf>

Утенкова К. О. Економічна безпека як складова національної безпеки України. Вісник Харківського національного університету імені В. М. Каразіна. Серія «Міжнародні відносини. Економіка. Країнознавство. Туризм».. 2019. Вип. 9. С. 133–144. URL : <http://periodicals.carasin.ua/14463-Текст статті-28635-2-10-20191027-1.pdf>

Яремко І. І. Економічна безпека як складова національної безпеки держави. Lviv Polytechnic National University Institutional Repository. URL : <http://ena.lp.edu.ua/bitstream/ntb/22426/1/43-Yaremko-74-75.pdf>

### **Тема 7 Політична складова системи національної безпеки 2 год.**

Мета : сформувати розуміння політичної безпеки як складової системи національної безпеки, її структури, критеріїв і характерних рис.

Основні поняття : політична безпека, національна безпека, система національної безпеки, складові системи політичної безпеки, формування політичної безпеки держави.

Питання для обговорення

1. Політична складова системи національної безпеки : поняття та зміст, характерні ознаки та основні функції.
2. Політична система як складова системи національної безпеки.
3. Держава як найважливіший соціальний і політичний інститут політичної складової системи національної безпеки.
4. Політичні інститути у структурі політичної складової системи національної безпеки.

Питання для самоконтролю

1. Які елементи відносять до системи національної безпеки?
2. Назвіть нормативно-правові акти які є правовою основою системи національної безпеки.
3. Чи визначена політична складова системи національної безпеки в законодавчих актах України – в яких і яким чином?
4. Сформулюйте суть поняття «політична складова системи національної безпеки».

5. Визначте характерні ознаки політичної складової.
6. Розкрийте функції політичної складової.
7. Сформулюйте суть поняття «політична система».
8. Виокреміть і охарактеризуйте складові політичної системи.
9. Назвіть та охарактеризуйте основні підсистеми політичної системи.
10. Розкрийте особливості сучасної політичної системи України. 1
1. Визначте роль держави в системі національної безпеки.
12. Назвіть загрози політичній системі, поясніть їх витoki та засоби попередження.

Література для опрацювання

Конституція України : офіц. текст. від 28.06.1996 р. № 254к/96-вр ; поточна ред. – ред. від 01.01.2020. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>

Про національну безпеку України : Закон України від 21.06.2018 р. № 2469-VIII. Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19>

Антонов В. О. Конституційно-правові засади національної безпеки України : монографія / наук. ред. Ю. С. Шемшученко. Київ: ТАЛКОМ, 2017. 576 с. URL : [http://idpnan.org.ua/files/antonov-v.o.konstitutsiyno-pravovi-zasadinatsionalnoyi-bezpeki-ukrayini-\\_d\\_.pdf](http://idpnan.org.ua/files/antonov-v.o.konstitutsiyno-pravovi-zasadinatsionalnoyi-bezpeki-ukrayini-_d_.pdf)

Власюк О. С. Національна безпека України: еволюція проблем внутрішньої політики: Вибр. наук. праці. Київ: НІСД, 2016. С. 25-27.

Дзьобань О., Соснін О. Теоретичні основи національної безпеки України: навч. посіб. Київ: Освіта України, 2009. 384 с.

Євтушенко О. Н. Громадянське суспільство та інститути публічної влади в політичній системі України. Наукові праці [Чорноморського держ. ун-ту імені Петра Могили]. Сер. Політологія. 2011. Т. 155. Вип. 143. С. 56–61. URL : [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npchdupol\\_2011\\_155\\_143\\_13](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npchdupol_2011_155_143_13) Левенець Ю. А. Політична система сучасної України: категоріальний аналіз. Сучасна українська політика. Політики і політологи про неї. Київ – Миколаїв : Укр. Центр політ. менеджменту, 2009. Вип. 17. С. 8–9. URL : <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/26647/01-Levenets%27.pdf?sequence=1>

Ліпкан В. Теоретичні основи та елементи національної безпеки України: монографія. Київ: Текст, 2003. 600 с. URL : [http://www.dut.edu.ua/uploads/l\\_1350\\_59375830.pdf](http://www.dut.edu.ua/uploads/l_1350_59375830.pdf)

Назаренко О. А. Політична система суспільства: сутність, основні риси, функції. Вісник Київського нац. ун-ту імені Тараса Шевченка. Юрид. науки. Київ, 2012. Вип. 94. С. 86–89. URL : [http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKNU\\_Yur\\_2012\\_94\\_25](http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKNU_Yur_2012_94_25)

Політична система сучасного суспільства : навч. посіб. [В. В. Мадіссон, Т. І. Кадлубович, Д. С. Черняк, Н. В. Пархоменко]. Київ : КНУТД, 2015. 229 с. URL : [https://er.knutd.edu.ua/bitstream/123456789/2647/3/20150223\\_Maddison\\_NP.pdf](https://er.knutd.edu.ua/bitstream/123456789/2647/3/20150223_Maddison_NP.pdf)

Пономарьов, С. П. (2018). Внутрішня та зовнішня безпека держави: шляхи забезпечення. Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ

імені Е.О. Дідоренка, 2 (82), 169–17. URL : <https://journal.lduvs.lg.ua/index.php/journal/article/view/125>

Ситник Г. П., Олуйко В. М., Вавринчук М. П. Національна безпека України: теорія і практика : навч. посіб.; за заг. ред. Г. П. Ситника. Хмельницький, Київ: Кондор, 2007. 669 с. URL : <http://elar.khnu.km.ua/jspui/handle/123456789/8690>

Ситник Г. П. Державне управління у сфері національної безпеки (концептуальні та організаційно-правові засади) : Підручник. Київ : НАДУ, 2012. 544 с. URL : <http://ktpu.kpi.ua/wp-content/uploads/2014/02/Derzhavne-upravlinnyau-sferi-natsionalnoyi-bezpeki.pdf>

Ситник Г. П. Методологічні аспекти формування понятійно-категоріального апарату національної безпеки. Вісник УАДУ. 2000. № 2. С. 24-25.

Смолянук В. Ф., Крутий В. О. Політична система суспільства в умовах гібридної війни: спрямованість трансформацій. Вісник Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого. Серія : філософія, філософія права, політологія, соціологія. 2019. № 41. Т. 2. С. 70-82. URL : <http://fil.nlu.edu.ua/article/view/168236/169003>

### **Тема 8-9 Воєнна складова системи національної безпеки 4 год.**

Мета : сформувати розуміння воєнної безпеки як складової системи національної безпеки, її структури, критеріїв і характерних рис.

Основні поняття : воєнна безпека, національна безпека, система національної безпеки, складові системи політичної безпеки, формування воєнної безпеки держави.

#### **Перше заняття**

Питання для обговорення

1. Воєнна політика як складова загальної політики держави.
2. Воєнна складова системи національної безпеки : поняття та зміст, характерні ознаки та основні функції.
3. Воєнна та економічна безпека : проблеми взаємозалежності.

#### **Друге заняття**

Питання для обговорення

1. Питання воєнної безпеки у «Стратегії національної безпеки України» (2020).
2. Стратегія воєнної безпеки України : загрози та шляхи протидії.

Завдання для самостійної роботи

1. Опрацювати текст документу «Стратегія воєнної безпеки України» (2021) і письмово скласти таблицю, в якій виписати загрози воєнній безпеці та засоби їх протидії чи запобігання.

Питання для самоконтролю

1. Які елементи відносять до системи національної безпеки?
2. Назвіть нормативно-правові акти які є правовою основою системи національної безпеки.

3. Чи визначена воєнна складова системи національної безпеки в законодавчих актах України – в яких і яким чином?
4. Сформулюйте суть поняття «воєнна складова системи національної безпеки».
5. Визначте характерні ознаки воєнної складової.
6. Розкрийте функції воєнної складової.
7. Назвіть загрози воєнної безпеки, поясніть їх витoki та засоби попередження.

#### Література для опрацювання

Конституція України : офіц. текст. від 28.06.1996 р. № 254к/96-вр ; поточна ред. – ред. від 01.01.2020. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>

Про національну безпеку України : Закон України від 21.06.2018 р. № 2469-VIII. Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19>

Стратегія воєнної безпеки України. Затверджена Указом Президента України від 25.03. 2021 р. № 121/2021. URL : <https://www.president.gov.ua/documents/1212021-37661>

Стратегія національної безпеки України : Затверджена Указом Президента України від 14 вересня 2020 року № 392/2020. URL : <https://www.president.gov.ua/documents/3922020-35037>

Антонов В. О. Конституційно-правові засади національної безпеки України : монографія / наук. ред. Ю. С. Шемшученко. Київ: ТАЛКОМ, 2017. 576 с. URL : [http://idpnan.org.ua/files/antonov-v.o.konstitutsiyno-pravovi-zasadinatsionalnoyi-bezpeki-ukrayini-\\_d\\_.pdf](http://idpnan.org.ua/files/antonov-v.o.konstitutsiyno-pravovi-zasadinatsionalnoyi-bezpeki-ukrayini-_d_.pdf)

Власюк О. С. Національна безпека України: еволюція проблем внутрішньої політики: Вибр. наук. праці. Київ: НІСД, 2016. С. 25-27.

Дерев'янка С. М. Обмеження політичних прав громадян в умовах воєнного стану : політико-правові підстави. Держава і право: зб. наук. пр. Серія. Політичні науки. Вип. 93 / Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України. Київ: Вид-во «Юридична думка», 2019. С. 26–38. URL : [http://idpnan.org.ua/files/2019/derjava-i-pravo.-politichni-nauki.-vipusk-83-\\_2019\\_.pdf](http://idpnan.org.ua/files/2019/derjava-i-pravo.-politichni-nauki.-vipusk-83-_2019_.pdf) Дзьобань О., Соснін О. Теоретичні основи національної безпеки України: навч. посіб. Київ: Освіта України, 2009. 384 с.

Євтушенко О. Н. Громадянське суспільство та інститути публічної влади в політичній системі України. Наукові праці [Чорноморського держ. ун-ту імені Петра Могили]. Сер. Політологія. 2011. Т. 155. Вип. 143. С. 56–61. URL : [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npchdupol\\_2011\\_155\\_143\\_13](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npchdupol_2011_155_143_13) Ліпкан В. Теоретичні основи та елементи національної безпеки України: монографія. Київ: Текст, 2003. 600 с. URL : [http://www.dut.edu.ua/uploads/1\\_1350\\_59375830.pdf](http://www.dut.edu.ua/uploads/1_1350_59375830.pdf)

Пономарьов, С. П. (2018). Внутрішня та зовнішня безпека держави: шляхи забезпечення. Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка, 2 (82), 169–17. URL : <https://journal.lduvs.lg.ua/index.php/journal/article/view/125>

Ситник Г. П., Олуйко В. М., Вавринчук М. П. Національна безпека України: теорія і практика : навч. посіб.; за заг. ред. Г. П. Ситника. Хмельницький, Київ:

Кондор, 2007. 669 с. URL : <http://elar.khnu.km.ua/jspui/handle/123456789/8690>

Ситник Г. П. Державне управління у сфері національної безпеки (концептуальні та організаційно-правові засади) : Підручник. Київ : НАДУ, 2012. 544 с. URL : <http://ktpu.kpi.ua/wp-content/uploads/2014/02/Derzhavne-upravlinnyau-sferi-natsionalnoyi-bezpeki.pdf>

### **Тема 10 Інформаційна безпека України 2 год.**

Мета : сформулювати розуміння інформаційної безпеки як складової системи національної безпеки, її структури, критеріїв і характерних рис.

Основні поняття : інформація, інформаційні відносини, інформаційний суверенітет, інформаційний простір (національний): інформаційна інфраструктура, інформаційна система, інформаційні технології інформаційна війна, інформаційна зброя, інформаційна загроза. інформаційна безпека, національна безпека, стратегія інформаційної безпеки. Питання для обговорення

1. Поняття та зміст інформаційної безпеки, основні характеристики.
2. Характеристика загроз інформаційній безпеці держави та їх класифікація.
3. Державна політика національної безпеки в інформаційній сфері.
4. Структура та компетенція складових системи забезпечення інформаційної безпеки. Методи забезпечення інформаційної безпеки.

Запитання для самоперевірки

1. Сформулюйте суть понять «інформація», «безпека».
2. Назвіть найбільш поширені визначення поняття «інформаційна безпека».
3. У яких нормативно-правових актах України визначено зміст поняття «інформаційна безпека»?
4. Назвіть складові системи інформаційної безпеки та охарактеризуйте їх.
5. Визначте місце інформаційної безпеки в системі національної безпеки.
6. У якому нормативно-правовому акті сформульовані загрози інформаційній безпеці держави?
7. Перелічіть загрози інформаційній безпеці держави.
8. З'ясуйте причини виникнення загроз інформаційній безпеці держави.
9. Охарактеризуйте сутність основних загроз інформаційній безпеці держави.
10. Назвіть нормативно-правові акти, якими здійснюється нормативно-правове регулювання інформаційної безпеки.
11. Поміркуйте щодо доцільності обмеження права громадян на інформацію.
12. Назвіть основні напрями вжиття заходів щодо захисту національного інформаційного простору і забезпечення національної системи інформаційної безпеки України.
13. Поясніть класифікацію нормативно-правових актів залежно від призначення тієї чи іншої правової норми в регулюванні функціонування складових елементів інформаційної сфери.

Література для опрацювання

Конституція України : офіц. текст. від 28.06.1996 р. № 254к/96-вр ; поточна ред. – ред. від 01.01.2020. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/>

96-%D0%B2%D1%80

Про національну безпеку України : Закон України від 21.06.2018 р. № 2469-VIII. Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19>

Доктрина інформаційної безпеки України : затв. Указом Президента України від 25.02.2017 р. № 47/2017. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/47/2017>

Стратегія національної безпеки України : затв. Указом Президента України від 14.09.2020 р. № 392/2020. URL : <https://www.president.gov.ua/documents/3922020-35037>

Анісімович-Шевчук О., Матвієнків С. Система забезпечення інформаційної безпеки держави в умовах широкомасштабного вторгнення російських військ в Україну. Вісник Львівського університету. Серія філософсько-політологічні студії. 2024. Випуск 55. С. 231-239

Антонов В. О. Конституційно-правові засади національної безпеки України : монографія / наук. ред. Ю. С. Шемшученко. Київ: ТАЛКОМ, 2017. 576 с. URL : [http://idpnan.org.ua/files/antonov-v.o.konstitutsiyno-pravovi-zasadinatsionalnoyi-bezpeki-ukrayini-\\_d\\_.pdf](http://idpnan.org.ua/files/antonov-v.o.konstitutsiyno-pravovi-zasadinatsionalnoyi-bezpeki-ukrayini-_d_.pdf)

Белай С. В., Корнієнко Д. М. Інформаційна безпека сьогодення – невід’ємна складова воєнної безпеки. Актуальні проблеми управління інформаційною безпекою держави. Київ : Національна академія Служби безпеки України, 2018. 408 с.

Власюк О. С. Національна безпека України: еволюція проблем внутрішньої політики :Вибр. наук. праці. Київ : НІСД, 2016. 528 с.

Войціховський А.В. Кібербезпека як важлива складова системи захисту національної безпеки європейських країн. Журнал східноєвропейського права. 2018. № 53. С. 26–37.

Гуржій Т. Інформаційне право: виклики гібридної війни. Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право. 2018. № 4. С. 16–26.

Дерев’янка С. Гібридна війна: інформаційний вимір. Національна і регіональна безпека в умовах інформаційної війни. зб. матеріалів Міжрегіон. наук.-практ. конф. (м. Івано-Франківськ, 30.11.2018 р.). Івано-Франківськ, 2018. С. 62–67.

Дерев’янка С. М. Конституційне право громадян на інформацію: політикоправові особливості реалізації в умовах гібридної війни. Інформаційна безпека в сучасному світі та її вплив на конституційний лад в Україні: теорія й практика: матеріали всеукраїнської конференції (м. Івано-Франківськ, 20.06.2019 р.) / упорядник В. І. Розвадовський. Івано-Франківськ : ДВНЗ «Прикарпат. нац. ун-т імені Василя Стефаника» 2019. С. 15-26.

Дерев’янка С. М. Обмеження політичних прав громадян в умовах воєнного стану : політико-правові підстави. Держава і право: зб. наук. пр. Серія. Політичні науки. Вип. 93 / Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. Київ: Вид-во «Юрид. думка», 2019. С. 26–38. URL : [http://idpnan.org.ua/files/2019/derjava-i-pravo.-politichni-nauki.-vipusk-83-\\_2019\\_.pdf](http://idpnan.org.ua/files/2019/derjava-i-pravo.-politichni-nauki.-vipusk-83-_2019_.pdf)

Дмитренко М.А. Проблемні питання інформаційної безпеки України.

Міжнародні відносини. Серія Політичні науки. 2017. № 17. С. 236–243. Дзьобань О., Соснін О. Теоретичні основи національної безпеки України: навч. посіб. Київ: Освіта України, 2009. 384 с.

Євтушенко О. Н. Громадянське суспільство та інститути публічної влади в політичній системі України. Наукові праці [Чорноморського держ. ун-ту імені Петра Могили]. Сер. Політологія. 2011. Т. 155. Вип. 143. С. 56–61. URL : [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npchdupol\\_2011\\_155\\_143\\_13](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npchdupol_2011_155_143_13)

Задірака В. К. Сучасні методи розв'язання задач інформаційної безпеки. Вісник НАН України. 2014. № 5. С. 65–69.

Золотар О. О. Інформаційна безпека людини: теорія і практика : монографія. Київ : ТОВ «Вид. дім «АртЕк», 2018. 446 с.

Інформаційна безпека в сучасному світі та її вплив на конституційний лад в Україні: теорія й практика : матеріали всеукр. конф. (м. Івано-Франківськ, 20.06.2019 р.) / упорядник В. І. Розвадовський. Івано-Франківськ : ВДНЗ «Прикарпат. нац. ун-т імені Василя Стефаника» 2019. 116 с.

Косогов О. М., Сірик А. О. Завдання захисту національного інформаційного простору за досвідом ведення гібридної війни РФ на Сході України. Системи озброєння і військова техніка. 2017. С. 38–41.

Кормич Б. А. Організаційно-правові засади політики інформаційної безпеки України: монографія. Одеса : Юрид. література, 2003. 472 с.

Левченко Ю.О. Проблеми протидії інформаційній окупації в умовах гібридної війни. Інформаційна безпека в умовах гібридної війни: Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Хмельницький, 16–17.11.2017 р.). Хмельницький : МВС України, 2017. 50 с.

Ліпкан В. Теоретичні основи та елементи національної безпеки України: монографія. Київ: Текст, 2003. 600 с. URL : [http://www.dut.edu.ua/uploads/l\\_1350\\_59375830.pdf](http://www.dut.edu.ua/uploads/l_1350_59375830.pdf)

Литвиненко О. Інформаційна безпека — складова національного суверенітету. Політика і час. 1997. № 4.

Ломака І.І., Липчук О.І., Кобець Ю.В. Інформаційна безпека держави: теоретико-методологічні засади та особливості в умовах збройного конфлікту . Регіональні студії, 2022, №31. С. 113-117

Мітенко О. В. Інформаційна безпека як складова національної безпеки України. Інформаційна безпека людини, суспільства, держави : наук.-практ. журнал. серія «Юридичні науки», НА СБУ. 2019. №1 (25). С. 27-36.

Національна і регіональна безпека в умовах гібридної війни. Зб. матеріалів Міжрегіон. наук.-практ. конф. (м. Івано-Франківськ, 30.11.2018 р). Івано-Франківськ, 2018. 195 с.

Ожеван М. Інформаційна безпека України. Президентський вісник. 2000. № 10.

Ситник Г. П., Олуйко В. М., Вавринчук М. П. Національна безпека України: теорія і практика : навч. посіб.; за заг. ред. Г. П. Ситника. Хмельницький, Київ: Кондор, 2007. 669 с. URL : <http://elar.khnu.km.ua/jspui/handle/123456789/8690>

Ситник Г. П. Державне управління у сфері національної безпеки (концептуальні та організаційно-правові засади) : Підручник. Київ : НАДУ, 2012.

Степко О. М. Аналіз головних складових інформаційної безпеки держави. Науковий вісник Інституту міжнародних відносин НАУ. Сер. : Економіка, право, політологія, туризм. Київ : Вид-во Нац. авіац. ун-ту «НАУ-друк», 2011. Вип.1(3). С. 99.

Юдін О.К. Інформаційна безпека. Нормативно-правове забезпечення : підручник для студ. напрямів підготовки «Безпека інформ. і комунікац. систем» ВНЗ. Київ : Нац. авіац. ун-т, 2011. 640 с.

### **Тема 11 Соціальна та демографічна безпека України 2 год**

Мета : сформулювати розуміння соціальної та демографічної безпеки як важливих складових національної безпеки України; ознайомити студентів з основними показниками, критеріями оцінки, загрозами та напрямками державної політики у цих сферах.

Основні поняття: соціальна безпека, демографічна безпека, соціальні ризики, рівень життя, соціальна напруга, демографічна криза, народжуваність, смертність, природний приріст, міграція, трудова міграція, депопуляція, пенсійне забезпечення, соціальна політика, система соціального захисту, демографічна стратегія

Питання для обговорення

1. Поняття «соціальна безпека» та її ключові індикатори.
2. Сутність демографічної безпеки держави?
3. Загрози соціальній безпеці України на сучасному етапі
4. Особливості демографічної кризи в Україні?
5. Основні напрямки державної політики у сфері забезпечення соціальної та демографічної безпеки?
6. Міграція та формуванні демографічної ситуації в Україні

Запитання для самоперевірки

1. Дайте визначення понять «соціальна безпека» та «демографічна безпека».
2. Які існують критерії оцінки рівня соціальної безпеки?
3. Назвіть основні показники демографічної ситуації в Україні.
4. Які проблеми породжує старіння населення?
5. Як впливає трудова міграція на соціальну структуру суспільства?
6. У яких нормативно-правових актах закріплені засади соціальної та демографічної безпеки?
7. Як зміни в системі охорони здоров'я впливають на соціальну безпеку?
8. Що таке депопуляція і як з нею бореться держава?
9. Назвіть ключові загрози соціальному добробуту населення.
10. Які державні програми спрямовані на подолання демографічної кризи

Література для опрацювання

1. Конституція України : офіц. текст. від 28.06.1996 р. № 254к/96-вр ;

поточна ред. – ред. від 01.01.2020. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>

2. Про національну безпеку України : Закон України від 21.06.2018 р. № 2469- VIII. Офіц. сайт Верховної Ради України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19>

3. Грішнова О. А., Харазішвілі Ю. М. Демографічна безпека України: індикатори, рівень, загрози. 2019. URL: <https://dse.org.ua/arhcrive/36/5.pdf>.

4. Дністрянський М. Демографічна криза в Україні як проблема національної безпеки URL: <http://bintel.com.ua/uk/article/09-22-demograph>

5. Про демографічну безпеку України: Закон України (проект від 15.10.2003 No 4269). URL: [http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4\\_2?id=&pf3516=4269&skl=5](http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?id=&pf3516=4269&skl=5).

6. Іванісов О. В., Агавердієва Х. Ф., Лебединська О. С. Демографічна безпека України: сучасні виклики та загрози. 2019. URL: <http://www.repository.hneu.edu.ua/bitstream/123456789/20803/1.pdf>

7. Кобець Ю.В., Липчук О.І., Ломака І.І. Соціальна складова національної безпеки: міжнародний досвід. Держава та регіони. 2021. №3. С. 48-56.

8. Цвігун І. А. Демографічна безпека України та напрями її регулювання. Кам'янець-Подільський : Видавець ПП Зволейко Д. Г., 2013. 400 с.

9. Перебейнос О. Демографічна безпека та загрози демографічного розвитку: державно-управлінський аспект URL: <http://www.kbuara.kharkov.ua/e-book/db/2011-1/doc/7/03.pdf>.

## **Тема 12 Екологічна безпека України 2 год.**

Мета : сформулювати розуміння екологічної безпеки як складової системи національної безпеки, її структури, критеріїв і характерних рис.

Основні поняття : безпека в природокористуванні, екологічна безпека, екологічна політика, навколишнє середовище, природне середовище, біосфера,, техносфера, аварія, катастрофа, стихійне лихо, ризик у природокористуванні, збиток, охорона навколишнього природного середовища, національна безпека, система національної безпеки.

Питання для обговорення

1. Поняття, зміст та основні характеристики екологічної безпеки.
2. Система екологічної безпеки.
3. Екологічні закони та головні принципи екологічної безпеки.
4. Національні інтереси України та напрями забезпечення національної безпеки в екологічній сфері. Чорнобильська катастрофа : причини та наслідки.

Запитання для самоперевірки

1. Що таке екологічна безпека і яке її місце в системі національної безпеки України?
2. Які основні характеристики та складові системи екологічної безпеки ви можете назвати?
3. Які існують критерії оцінки рівня екологічної безпеки?

4. У чому полягає зміст понять «техносфера» та «біосфера» у контексті екологічної безпеки?
5. Які чинники найбільше впливають на стан навколишнього природного середовища в Україні?
6. Що входить до системи заходів щодо охорони навколишнього природного середовища?
7. Які екологічні ризики є найбільш характерними для території України?
8. Яке значення має Чорнобильська катастрофа для формування екологічної політики України?
9. Які нормативно-правові акти регулюють екологічну безпеку в Україні?
10. Які напрями державної екологічної політики спрямовані на зміцнення екологічної безпеки?

#### Література для опрацювання

Конституція України : офіц. текст. від 28.06.1996 р. № 254к/96-вр ; поточна ред. – ред. від 01.01.2020. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>

Про національну безпеку України : Закон України від 21.06.2018 р. № 2469-VIII. Офіц. сайт Верховної Ради України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19>

Про засади внутрішньої і зовнішньої політики : Закон України від 01.07.2010 р. № 2411-VI. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2411-17>.

Про охорону навколишнього природного середовища : Закон України від 25.06.1991 р. № 1264-XII. URL : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1264-12>.

Стратегія національної безпеки України : Затв. Указом Президента України від 14.09.2020 року № 392/2020. URL : <https://www.president.gov.ua/documents/3922020-35037>

Андрейцев В. І. Право екологічної безпеки. Київ : Знання-Прогрес, 2002. 332 с. Антонов В. О. Конституційно-правові засади національної безпеки України : монографія / наук. ред. Ю. С. Шемшученко. Київ: ТАЛКОМ, 2017. 576 с. URL : [http://idpnan.org.ua/files/antonov-v.o.konstitutsiyno-pravovi-zasadinatsionalnoyi-bezpeki-ukrayini-\\_d\\_.pdf](http://idpnan.org.ua/files/antonov-v.o.konstitutsiyno-pravovi-zasadinatsionalnoyi-bezpeki-ukrayini-_d_.pdf)

Власюк О. С. Національна безпека України: еволюція проблем внутрішньої політики: Вибр. наук. праці. Київ: НІСД, 2016. С. 25-27.

Дзьобань О., Соснін О. Теоретичні основи національної безпеки України: навч. посіб. Київ: Освіта України, 2009. 384 с.

Кобець Ю. Екологічна безпека в системі національної безпеки. Воєнні конфлікти та катастрофи: історичні та психологічні наслідки: збірник тез II Міжнародної наукової конференції, 21-22 квітня 2022 р. Тернопіль: ФОП Паляниця В.А., 2022. С.76-78

Ліпкан В. Теоретичні основи та елементи національної безпеки України: монографія. Київ: Текст, 2003. 600 с. URL : [http://www.dut.edu.ua/uploads/l\\_1350\\_59375830.pdf](http://www.dut.edu.ua/uploads/l_1350_59375830.pdf)

Пономарьов, С. П. (2018). Внутрішня та зовнішня безпека держави: шляхи забезпечення. Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ

імені Е.О. Дідоренка, 2 (82), 169–17. URL : <https://journal.lduvs.lg.ua/index.php/journal/article/view/125>

Ситник Г. П., Олуйко В. М., Вавринчук М. П. Національна безпека України: теорія і практика : навч. посіб.; за заг. ред. Г. П. Ситника. Хмельницький, Київ: Кондор, 2007. 669 с. URL : <http://elar.khnu.km.ua/jspui/handle/123456789/8690>

Ситник Г. П. Державне управління у сфері національної безпеки (концептуальні та організаційно-правові засади) : Підручник. Київ : НАДУ, 2012. 544 с. URL : <http://ktpu.kpi.ua/wp-content/uploads/2014/02/Derzhavneupravlinnya-u-sferi-natsionalnoyi-bezpeki.pdf>

Татаринов А. В. Екологічна безпека та сталий розвиток у сучасному світі. Стратегічні пріоритети. 2010. № 3. С. 83–89.

Яценко Л. Д. Екологічний складник національної безпеки: основні показники та способи їх досягнення. Київ : Нац. ін-т стратег. досліджень, 2014. 50 с. (Нац. безпека; вип.7.).

### **Тема 13 Національні інтереси та стратегічні національні пріоритети**

#### **2 год**

Мета : визначити національні інтереси і стратегічні національні пріоритети України, їх закріплення у нормативно-правових актах держави, цілі, зміст та шляхи досягнення.

Основні поняття : геополітика, глобальна безпека, євроатлантична інтеграція, європейська інтеграція, колективна безпека, міжнародна безпека, національні інтереси, національна безпека, національні стратегічні пріоритети.

Питання для обговорення

- 1.Геополітика. Геополітичний простір. Геополітичний інтерес.
- 2.Політика міжнародної безпеки.
- 3.Геополітичні моделі сучасної світової системи у безпековому вимірі.
- 4.Національна безпека та її геополітичні виміри.
- 5.Геополітика держави як чинник забезпечення національної безпеки.
- 6.Поняття, сутність та класифікація національних інтересів.
- 7.Національні інтереси в системі національної безпеки України.
- 8.Стратегічні національні пріоритети України.
- 9.“Європейський” вектор геостратегії України.
- 10.Геополітичні та безпекові аспекти взаємодії України з НАТО.

Запитання для самоперевірки

1. Розкрийте зміст поняття «національні інтереси» згідно законодавства України.
2. Чому існують різні тлумачення поняття «національні інтереси»?
3. Розкрийте особливості внутрішніх національних інтересів.
4. Вкажіть особливості зовнішніх національних інтересів.
5. Які чинники здійснюють вплив на формування ієрархії національних інтересів?
6. Розкрийте суть взаємозв'язку національних цінностей, інтересів і цілей.
7. Чому інтереси людини і суспільства часто не співпадають?

8. З'ясуйте характер співвідношення та зв'язок національного та державного інтересу.

9. Назвіть загальні закономірності процесу формування національних інтересів.

10. Назвіть та охарактеризуйте пріоритетні національні та національно-державні інтереси України.

#### Література для опрацювання

Конституція України : офіц. текст. від 28.06.1996 р. № 254к/96-вр ; поточна ред. – ред. від 01.01.2020. URL : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>

Про національну безпеку України : Закон України від 21.06.2018 р. № 2469-VIII. Офіц. сайт Верховної Ради України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19>

Стратегія національної безпеки України : затв. Указом Президента України від 14.09.2020 р. № 392/2020. URL : <https://www.president.gov.ua/documents/3922020-35037>

Північноатлантичний договір: Підписаний 04.04.1949 р. у м. :Вашингтон, округ Колумбія, США. Вступив у силу 24.08.1949 р. URL: [http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=950\\_008](http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=950_008).

Про питання вступу України до Організації Північноатлантичного договору (НАТО) : Постанова Верховної Ради України від 6 березня 2008 р., No 126-VI .Голос України. 2008. 12 березня.

Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони : Ратифікована Верховною Радою України із заявою Законом України No 1678-VII від 16.09.2014 р. URL: [http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/984\\_011/page](http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/984_011/page).

Антонов В. О. Конституційно-правові засади національної безпеки України : монографія / наук. ред. Ю. С. Шемшученко. Київ: ТАЛКОМ, 2017. 576 с. URL : [http://idpnan.org.ua/files/antonov-v.o.konstitutsiyno-pravovi-zasadinatsionalnoyi-bezpeki-ukrayini-\\_d\\_.pdf](http://idpnan.org.ua/files/antonov-v.o.konstitutsiyno-pravovi-zasadinatsionalnoyi-bezpeki-ukrayini-_d_.pdf)

Антонов В. О. Національна безпека як складовий елемент національного суверенітету. Держава і право. Юридичні і політичні науки.мКиїв, 2011. Вип. 51. С. 210–214.

Антонюк О. В. Збереження територіальної цілісності — пріоритетний національний інтерес України. Політика і час. 2000. № 9, 10.

Бжезінський Збігнев. Велика шахівниця. The Grand Chessboard: Американська першість та її стратегічні імперативи. З англ. пер. О. Фешовець. Львів; Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 2000. 236 с.

Власюк О. С. Національна безпека України: еволюція проблем внутрішньої політики. Вибр. наук. праці. Київ : НІСД, 2016. 528 с. URL: <https://niss.gov.ua/sites/default/files/2017-01/Vlasuk-fin-99d56.pdf>

Геополітика : енциклопедія : навч. посібник / За ред. чл.-кор.НАПН України, д-ра філос. наук, проф. Є. М. Суліми. Рек. МОН. Київ. : Знання України, 2013. 919 с.

Дерев'янка С. Ратифікація Лісабонського договору : досвід Європи для України. Порівняльне правознавство : сучасний стан і перспективи розвитку: Зб. наук. праць / За ред. Ю. С. Шемшученка, І. С. Гриценка, М. Б. Бучка; упор. О. В. Кресін. Київ : Логос, 2010. С. 186–189.

Дзьобань О. П., Настюк В. Я., Белєвцева В. В. Проблеми захисту національних інтересів України у сфері державної безпеки в умовах геополітичних трансформацій ХХІ століття : монографія. Харків : Право, 201. 295 с.

Дністрянський М. С. Геополітика : навч. посіб. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2011. 436с. URL : [http://old.geography.lnu.edu.ua/Strukt/Biblio/alphavit/Ukr/Ukr\\_D/Dnistrianskyi/geopolityka.pdf](http://old.geography.lnu.edu.ua/Strukt/Biblio/alphavit/Ukr/Ukr_D/Dnistrianskyi/geopolityka.pdf)

Ліпкан В. Теоретичні основи та елементи національної безпеки України: монографія. Київ : Текст, 2003. 600 с. URL : [http://www.dut.edu.ua/uploads/l\\_1350\\_59375830.pdf](http://www.dut.edu.ua/uploads/l_1350_59375830.pdf)

Пономарьов С. П. Внутрішня та зовнішня безпека держави: шляхи забезпечення. Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка, 2 (82), 169–17. URL : <https://journal.lduvs.lg.ua/index.php/journal/article/view/125>

Ситник Г. П., Олуйко В. М., Вавринчук М. П. Національна безпека України : теорія і практика : навч. посіб.; за заг. ред. Г. П. Ситника. Хмельницький, Київ: Кондор, 2007. 669 с. URL : <http://elar.khnu.km.ua/jspui/handle/123456789/8690>

Шахов В., Мадісон В. Національний інтерес і національна безпека в геостратегії України. Вісник Національної академії державного управління при Президентові України. 2013. № 2. С. 44–56. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadu\\_2013\\_2\\_8](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadu_2013_2_8).

Яковенко О. О. Національна і міжнародна безпека в визначеннях та поняттях. Київ: Текст, 2006. 256 с.

#### **Тема 14 Державне управління національною безпекою України 2 год.**

Мета : вивчити систему державного управління національною безпекою України, її складові та інституційні форми.

Основні поняття : державне управління, національна безпека, система національної безпеки.

Питання для обговорення

1. Система державного управління національною безпекою: поняття, основні принципи і ознаки.
2. Структурні елементи системи державного управління національною безпекою України.
3. Компетенції та повноваження суб'єктів державного управління національною безпекою України.
4. Планування та контроль в системі управління безпекою.

Запитання для самоперевірки

1. Сформулюйте суть поняття «управління національною безпекою України».

2. Визначте мету та особливості державного управління національною безпекою.
3. Назвіть та охарактеризуйте основні принципи державного управління національною безпекою України.
4. Охарактеризуйте структуру системи управління національною безпекою.
5. Вкажіть функції, персональний склад та завдання РНБО України.
6. Назвіть ознаки системи державного управління національною безпекою України.
7. Дайте поняття та визначте складові оборонно-промислового комплексу.
8. У чому проявляється характерна ознака управлінських рішень, які приймаються суб'єктами державного управління національною безпекою?
9. Дотримання яких принципів забезпечує ефективну оборонну політику?
10. Назвіть та охарактеризуйте компетенції суб'єктів державного управління національною безпекою.
11. Визначте та порівняйте повноваження законодавчої, виконавчої та судової влади в сфері управління національною безпекою.
12. Окресліть сферу повноважень суб'єктів державного управління національною безпекою.
13. Які вимоги висуваються до критеріїв ефективності державного управління національною безпекою?
14. Вкажіть особливості планування в системі управління безпекою.
15. На яких принципах ґрунтується організація контролю за формуванням політики національної безпеки в інших країнах?

#### Література для опрацювання

Конституція України : офіц. текст. від 28.06.1996 р. № 254к/96-вр ; поточна ред. – ред. від 01.01.2020. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>

Про національну безпеку України : Закон України від 21.06.2018 р. № 2469-VIII. Офіц. сайт Верховної Ради України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19>

Стратегія воєнної безпеки України. Затверджена Указом Президента України від 25.03. 2021 р. № 121/2021. URL : <https://www.president.gov.ua/documents/1212021-37661>

Стратегія національної безпеки України : затв. Указом Президента України від 14.09.2020 р. № 392/2020. URL : <https://www.president.gov.ua/documents/3922020-35037>

Антонов В. О. Конституційно-правові засади національної безпеки України : монографія / наук. ред. Ю. С. Шемшученко. Київ: ТАЛКОМ, 2017. 576 с. URL : [http://idpnan.org.ua/files/antonov-v.o.konstitutsiyno-pravovi-zasadinatsionalnoyi-bezpeki-ukrayini-\\_d\\_.pdf](http://idpnan.org.ua/files/antonov-v.o.konstitutsiyno-pravovi-zasadinatsionalnoyi-bezpeki-ukrayini-_d_.pdf)

Дерев'янка С. М. Обмеження політичних прав громадян в умовах воєнного стану : політико-правові підстави. Держава і право: зб. наук. пр. Серія. Політичні науки. Вип. 93 / Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. Київ: Вид-во «Юрид. думка», 2019. С. 26–38. URL : [http://idpnan.org.ua/files/2019/derjava-i-pravo.-politichni-nauki.-vipusk-83-\\_2019\\_.pdf](http://idpnan.org.ua/files/2019/derjava-i-pravo.-politichni-nauki.-vipusk-83-_2019_.pdf)

Державна політика : підручник / ред. кол.: Ю. В. Ковбасюк (голова), К. О.

Ващенко (заст. голови), Ю. П. Сурмін (заст. голови) та ін. Київ : НАДУ, 2014. 652 с. URL: [http://academv.gov.ua/NMKD/library\\_nadu/PidruchnuikvNADU/9fa81bc0-991f-47e7-817d-a853b8627f97.pdf](http://academv.gov.ua/NMKD/library_nadu/PidruchnuikvNADU/9fa81bc0-991f-47e7-817d-a853b8627f97.pdf) Державне управління в Україні: організаційно-правові засади: навч. посіб. / За заг. ред. Н. Р. Нижник. Київ : Вид-во УАДУ, 2002. 164 с.

Державне управління в Україні: централізація і децентралізація: моногр. / Відп. ред. Н. Р. Нижник. Київ : Вид-во УАДУ, 1997. 448 с.

Державне управління: навч. посіб. / За ред. А.Ф. Мельника. Київ : ЗнанняПрес, 2003. 343 с. Державне управління: теорія і практика / За заг. ред. д. юрид. наук, проф. В. Б. Авер'янова. Київ : Юрінком-Інтер, 1998. 432 с.

Дзьобань О., Соснін О. Теоретичні основи національної безпеки України : навч. посіб. Київ: Освіта України, 2009. 384 с.

Євтушенко О. Н. Громадянське суспільство та інститути публічної влади в політичній системі України. Наукові праці [Чорноморського держ. ун-ту імені Петра Могили]. Сер. Політологія. 2011. Т. 155. Вип. 143. С. 56–61. URL : [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npchdupol\\_2011\\_155\\_143\\_13](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npchdupol_2011_155_143_13)

Ліпкан В. А. Безпекознавство : навч. посіб. Київ : Вид-во Європ. ун-ту, 2003. 208 с.

Ліпкан В. Теоретичні основи та елементи національної безпеки України: монографія. Київ : Текст, 2003. 600 с. URL : [http://www.dut.edu.ua/uploads/l\\_1350\\_59375830.pdf](http://www.dut.edu.ua/uploads/l_1350_59375830.pdf)

Пономарьов С. П. Внутрішня та зовнішня безпека держави: шляхи забезпечення. Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка, 2 (82), 169–17. URL : <https://journal.lduvs.lg.ua/index.php/journal/article/view/125>

Семеновський А.Ю. Реорганізація системи управління національною безпекою України: правовий аспект. Стратегічні пріоритети. Київ , 2011. № 2(19). С.126-131.

Ситник Г. П., Олуйко В. М., Вавринчук М. П. Національна безпека України: теорія і практика : навч. посіб.; за заг. ред. Г. П. Ситника. Хмельницький, Київ: Кондор, 2007. 669 с. URL : <http://elar.khnu.km.ua/jspui/handle/123456789/8690>

Ситник Г. П. Державне управління у сфері національної безпеки (концептуальні та організаційно-правові засади) : Підручник. Київ : НАДУ, 2012. 544 с. URL : <http://ktpu.kpi.ua/wp-content/uploads/2014/02/Derzhavne-upravlinnyau-sferi-natsionalnoyi-bezpeki.pdf>

Токовенко В. В. Політичне керівництво і державне управління: проблеми взаємовідносин та оптимізації взаємодії: Моногр. Київ : Вид-во УАДУ, 2001. 256 с.

Шляхи удосконалення системи державного управління забезпеченням національної безпеки України : навч. посіб. у 2 ч. / Г. П. Ситник, В. І. Абрамов, В. А. Мандрагеля та ін. ; за заг. ред. Г. П. Ситник. Київ : НАДУ, 2012. Ч. 2. 44 с. URL: <https://www.google.com/url>

**Тема 15 Недержавне управління національною безпекою України 2 год.**  
Мета : вивчити систему недержавного управління національною безпекою

України, її складові та інституційні та неінституціоналізовані форми.  
Основні поняття : національна безпека, недержавне управління, система національної безпеки.

#### Питання для обговорення

1. Методи та напрями недержавного управління національною безпекою України у різних сферах суспільного життя.
2. Структурні елементи недержавної системи управління національною безпекою України.
3. Компетенції та повноваження суб'єктів недержавного управління у забезпеченні національної безпеки України.
4. Політика забезпечення національної безпеки України недержавними суб'єктами і першочергові заходи з її реалізації.

#### Запитання для самоперевірки

1. Сформулюйте суть поняття «недержавна система національної безпеки України».
2. Назвіть та розкрийте зміст завдань недержавної системи національної безпеки України.
3. Визначте та охарактеризуйте напрями недержавного управління національною безпекою.
4. Назвіть об'єкти та предмети недержавного управління національною безпекою.
5. Назвіть та охарактеризуйте компетенції суб'єктів недержавного управління національною безпекою.
6. Окресліть сферу повноважень суб'єктів недержавного управління національною безпекою.
7. Якими методами забезпечується недержавне управління національною безпекою України у сфері економіки?
8. Визначте та порівняйте напрями недержавного управління національною безпекою України у сфері внутрішньої та зовнішньої політики.
9. Окресліть коло суб'єктів недержавного управління національною безпекою України , інформаційній сфері. Як забезпечується недержавне управління національною безпекою України у соціальній сфері.
10. Назвіть суб'єктів і їх завдання щодо недержавного управління національною безпекою України гуманітарній сфері.
11. З'ясуйте вплив інститутів громадянського суспільства на політику національної безпеки України.
12. Які найпоширеніші форми співпраці органів державної влади із неурядовими організаціями і які з них характерні для України?
13. Які завдання інститутів громадянського суспільства щодо контролю за формуванням та реалізацією політики національної безпеки?
14. Обґрунтуйте політику забезпечення національної безпеки України недержавними суб'єктами управління національною безпекою. Аргументуйте свою відповідь.

## Література для опрацювання

Конституція України : офіц. текст. від 28.06.1996 р. № 254к/96-вр ; поточна ред. – ред. від 01.01.2020. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>

Про національну безпеку України : Закон України від 21.06.2018 р. № 2469-VIII. Офіц. сайт Верховної Ради України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19>

Про громадські об'єднання : Закон України від 22.03.2012 № 4572-VI. Відомості Верховної Ради України. 2013. № 1. Ст. 1. URL : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4572-17>

Стратегія національної безпеки України : затв. Указом Президента України від 14.09.2020 р. № 392/2020. URL : <https://www.president.gov.ua/documents/3922020-35037>

Антонов В. О. Конституційно-правові засади національної безпеки України : монографія / наук. ред. Ю. С. Шемшученко. Київ: ТАЛКОМ, 2017. 576 с. URL : [http://idpnan.org.ua/files/antonov-v.o.konstitutsiyno-pravovi-zasadinatsionalnoyi-bezpeki-ukrayini-\\_d\\_.pdf](http://idpnan.org.ua/files/antonov-v.o.konstitutsiyno-pravovi-zasadinatsionalnoyi-bezpeki-ukrayini-_d_.pdf)

Власюк О. С. Національна безпека України: еволюція проблем внутрішньої політики. Вибр. наук. праці. Київ : НІСД, 2016. 528 с. URL: <https://niss.gov.ua/sites/default/files/2017-01/Vlasuk-fin-99d56.pdf>

Дерев'янка С. М. Обмеження політичних прав громадян в умовах воєнного стану : політико-правові підстави. Держава і право: зб. наук. пр. Серія. Політичні науки. Вип. 93 / Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. Київ: Вид-во «Юрид. думка», 2019. С. 26–38. URL : [http://idpnan.org.ua/files/2019/derjava-i-pravo.-politichni-nauki.-vipusk-83-\\_2019\\_.pdf](http://idpnan.org.ua/files/2019/derjava-i-pravo.-politichni-nauki.-vipusk-83-_2019_.pdf)  
Дзюбань О., Соснін О. Теоретичні основи національної безпеки України: навч. посіб. Київ: Освіта України, 2009. 384 с.

Євтушенко О. Н. Громадянське суспільство та інститути публічної влади в політичній системі України. Наукові праці [Чорноморського держ. ун-ту імені Петра Могили]. Сер. Політологія. 2011. Т. 155. Вип. 143. С. 56–61. URL : [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npchdupol\\_2011\\_155\\_143\\_13](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npchdupol_2011_155_143_13)

Ліпкан В. Теоретичні основи та елементи національної безпеки України: монографія. Київ : Текст, 2003. 600 с. URL : [http://www.dut.edu.ua/uploads/l\\_1350\\_59375830.pdf](http://www.dut.edu.ua/uploads/l_1350_59375830.pdf)

Пономарьов С. П. Внутрішня та зовнішня безпека держави: шляхи забезпечення. Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка, 2 (82), 169–17. URL : <https://journal.lduvs.lg.ua/index.php/journal/article/view/125>

Сіцінська М. В. Громадський контроль як основна складова політики національної безпеки. Актуальні проблеми юрид. науки. Хмельницький, 2013. Ч.3. С.96-98.

Ситник Г. П., Олуйко В. М, Вавринчук М. П. Національна безпека України: теорія і практика : навч. посіб.; за заг. ред. Г. П. Ситника. Хмельницький, Київ: Кондор, 2007. 669 с. URL : <http://elar.khnu.km.ua/jspui/handle/123456789/8690>  
Ситник Г. П. Державне управління у сфері національної безпеки (концептуальні

та організаційно-правові засади) : Підручник. Київ : НАДУ, 2012. 544 с. URL : <http://ktru.kpi.ua/wp-content/uploads/2014/02/Derzhavne-upravlinnyau-sferi-natsionalnoyi-bezpeki.pdf>

## ОРГАНІЗАЦІЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ

Самостійна робота здобувача вищої освіти є важливою складовою освітнього процесу і передбачає низку конкретних видів діяльності. До них належать підготовка до лекційних і практичних занять, виконання завдань, передбачених навчальною програмою протягом семестру, а також опрацювання окремих тем дисципліни відповідно до навчально-тематичного плану. Окрему увагу приділено підготовці до практичних занять, контрольних заходів (КСР, підсумкових тестів тощо), що сприяє систематизації знань і самоконтролю за рівнем засвоєного матеріалу. Водночас важливою частиною самостійної роботи є участь у науковій діяльності – студентських конференціях, семінарах, круглих столах, що дозволяє поглиблювати академічний інтерес, здобувати навички наукового пошуку та дослідницької рефлексії.

| Тематика навчальної дисципліни                                      |                |
|---------------------------------------------------------------------|----------------|
| Тема                                                                | кількість год. |
|                                                                     | сам. роб.      |
| Тема 1-2. Система національної безпеки: поняття та зміст            | 10             |
| Тема 3. Структура системи національної безпеки та її характеристика | 8              |
| Тема 4. Складові системи національної безпеки Української держави   | 10             |
| Тема 5. Правові аспекти забезпечення національної безпеки України.  | 8              |
| Тема 6. Система забезпечення національної безпеки в Україні         | 10             |
| Тема 7. Державне управління національною безпекою України.          | 8              |
| Тема 8. Недержавне управління національною безпекою України.        | 8              |
| Тема 9. Політична безпека України.                                  | 8              |
| Тема 10. Економічна безпека України.                                | 8              |
| Тема 11. Воєнна безпека України.                                    | 8              |
| Тема 12. Соціальна та демографічна безпека України.                 | 8              |
| Тема 13. Екологічна безпека України.                                | 8              |
| Тема 14. Інформаційна безпека України.                              | 8              |
| Тема 15. Національні інтереси.                                      | 10             |
| ЗАГАЛОМ:                                                            | 120            |

**Самостійна робота студентів** спрямована на розвиток їхньої пізнавальної активності, закріплення базових умінь і навичок у роботі з навчальними матеріалами, розширення вже здобутих знань, а також підвищення рівня самоорганізації.

У ході такої роботи здобувачі мають навчитися самостійно планувати освітній процес, ефективно використовувати ресурси наукової бібліотеки (каталоги, картотеки), працювати з навчальною, методичною, науковою та науково-популярною літературою, створювати конспекти, користуватись енциклопедичними, словниковими й довідковими джерелами, аналізувати статистику та дані соціологічних досліджень, а також виконувати індивідуальні науково-дослідні завдання – презентації, реферати тощо.

Студент повинен уміти раціонально організовувати свій навчальний процес: складати реалістичний план роботи, визначати її послідовність і забезпечувати ефективне виконання поставлених завдань.

Особливо важливою є робота з ресурсами наукової бібліотеки. За умов дистанційного навчання – зокрема з електронними каталогами, цифровими фондами, хрестоматіями, репозитарієм. Під час самостійного вивчення матеріалу необхідно обирати релевантну літературу, визначати важливість кожного джерела, розподіляти, що слід глибоко вивчати, а що – ознайомлюватися поверхнево.

Читання має бути осмисленим: незрозумілі моменти варто опрацьовувати додатково за допомогою словників, енциклопедій, довідників. Доцільно робити виписки з ключовими тезами та цитатами, вказуючи автора, джерело та сторінку. Основний зміст краще структурувати у вигляді тез для розвитку логіки та засвоєння інформації.

Конспект – це стислий, але змістовний виклад суті опрацьованого матеріалу, сформульований власними словами. Важливі поняття й оригінальні формулювання варто цитувати дослівно з обов’язковим посиланням на джерело. У конспекті рекомендується підкреслювати ключові думки, робити позначки на полях, дотримуватись логічної послідовності.

Таке системне опрацювання матеріалу допомагає краще його засвоїти, формує навички критичного мислення й вміння стисло висловлювати власні ідеї.

Для комплексного розуміння навчальної дисципліни необхідно звертатися до довідкових джерел – енциклопедій, словників, довідників. Водночас майбутній фахівець повинен впевнено володіти комп’ютером і вміти працювати з цифровими джерелами.

Самостійна робота студента з дисципліни “Система національної безпеки” включає:

- поглиблене вивчення питань з кожної теми, враховуючи і ті, що виносяться на обговорення на семінарському занятті;

- пошук та аналіз додаткової рекомендованої літератури для виконання індивідуальних завдань;

- есе (реферат);

- реферування наукової літератури.

Контроль за самостійною роботою проводиться згідно графіка навчального процесу.

### **Питання, що виносяться на самостійне опрацювання**

1. Розкрийте зміст періодизації парадигм національної безпеки.
2. Сутність гарантій ефективного управління національною безпекою.
3. Структура системи забезпечення національної безпеки.
4. Сутність понять «інформаційний вплив», «інформаційна операція», «інформаційна війна», «інформаційна зброя».
5. Роль та значення корупції для забезпечення національної та міжнародної безпеки.
6. Оцінка сучасного стану національної та міжнародної безпеки.
7. Компетенція Верховної Ради України в сфері забезпечення національної безпеки.
8. Конституційний Суд України та його роль в сфері забезпечення

державної безпеки.

9. Структура сил забезпечення національної безпеки України.

10. Місце та роль Державного бюро розслідувань у системі забезпечення національної безпеки України.

11. Місце та роль Національного антикорупційного бюро України у системі забезпечення національної безпеки України.

12. Компетенція центральних органів виконавчої влади у забезпеченні національної безпеки.

13. Характеристика закону України "Про Службу безпеки України".

14. Характеристика закону України "Про Збройні сили України".

15. Правові обмеження функціонування державної влади в контексті захисту національної безпеки.

16. Реорганізація системи управління національною безпекою України: правовий аспект.

17. Історичні корені формування. Концепції національної безпеки України

18. Поняття та зміст Концепції національної безпеки

19. Класифікація Концепцій національної безпеки.

20. Поняття інформаційної війни.

21. Поняття та види загроз національним інтересам та національній безпеці в інформаційній сфері.

22. Класифікація загроз в інформаційній сфері.

23. Національні інтереси України в екологічній сфері.

24. Напрями забезпечення національної безпеки в екологічній сфері

25. Призначення системи забезпечення воєнної безпеки.

26. Правові основи забезпечення воєнної безпеки.

27. Окресліть зміст формування євразійської цивілізації.

28. Проаналізувавши зміст концепцій національної безпеки, складіть власний проект концепції національної безпеки України.

29. Окресліть зміст періодизації світових цивілізацій.

30. Призначення недержавної системи безпеки України.

31. Правові основи недержавної системи безпеки України.

32. Адміністративна відповідальність за порушення вимог законодавства в сфері забезпечення національної безпеки.

33. Кримінальна відповідальність за порушення вимог законодавства в сфері забезпечення національної безпеки.

## ІНДИВІДУАЛЬНІ НАУКОВО-ДОСЛІДНІ ЗАВДАННЯ

Індивідуальне навчально-дослідне завдання (ІНДЗ) є видом позааудиторної індивідуальної роботи здобувача, що використовується в процесі вивчення програмного матеріалу навчального курсу і завершується обов'язково звітом про пророблену роботу. ІНДЗ обов'язково відображається у силабусі. До відома студентів доводяться зміст ІНДЗ, графік звітності по кожному ІНДЗ протягом вивчення дисципліни, кількість балів, можливих для одержання за результатами звітування щодо виконання ІНДЗ та ін.

Метою виконання ІНДЗ є закріплення теоретичних основ курсу «Система національної безпеки» на прикладі дослідження важливих проблемних ситуацій з політичного життя світу й України із застосуванням методів системного аналізу.

Виконання індивідуального завдання – створення та представлення графічної презентації з визначеної проблеми політологічного характеру – 10 балів (з них 5 балів – за проєкт, 5 балів – за представлення). Вимоги до презентації по індивідуальній роботі; візуалізований характер, гармонійне поєднання зображень та тексту, наявність самостійно підготовлених схем і таблиць; всі елементи презентації мають бути підготовлені студентом самостійно, із дотриманням вимог академічної доброчесності.

Здобувач може запропонувати свою тему для ІНДЗ.

### **Теми для індивідуально-дослідних завдань**

1. Структура воєнної безпеки: національний та міжнародний аспекти.
2. Недержавна система безпеки підприємництва як суб'єкт національної безпеки України.
3. Сутність діяльності судів загальної юрисдикції в сфері забезпечення державної безпеки.
4. Роль та місце органів прокуратури в сфері забезпечення державної безпеки.
5. Роль Міністерства внутрішніх справ України в управлінні національною безпекою
6. Роль Служби безпеки України в управлінні національною безпекою.
7. Роль інституту Ради національної безпеки і оборони України в системі управління національною безпекою
8. Завдання розвідувальних органів України у сфері національною безпекою
9. Завдання Управління державної охорони України у сфері управління національною безпекою
10. Розвиток концептуальних підходів щодо забезпечення національної безпеки - ключова проблема державного управління.
11. Роль права в забезпеченні національної безпеки.
12. Характеристика засобів забезпечення законотворчої діяльності з питань національної безпеки.
13. Модель ієрархічної системи нормативно-правових актів, що регулюють суспільні відносини в сфері національної безпеки.
14. Сутність доктрини національної безпеки.

- 15.Класифікація загроз національним інтересам та національній безпеці в інформаційній сфері.
- 16.Характер та зміст сучасних інформаційних війн.
- 17.Інформаційні аспекти боротьби з техногенним тероризмом.
- 18.Система забезпечення геополітичної безпеки.
- 19.Пріоритетні напрями забезпечення геополітичної безпеки на сучасному етапі.
- 20.Система забезпечення екологічної безпеки.
- 21.Пріоритетні напрями забезпечення екологічної безпеки на сучасному етапі.
- 22.Поняття та зміст війни.
- 23.Модель ЗС України на сучасному етапі розвитку.
- 24.Класифікація війн.
- 25.Перспективи формування повітряно-космічних сил України.
26. Концепція національної безпеки в країнах ЄС
- 27.Методи забезпечення та напрями недержавного управління національною безпекою України у сфері економіки.
- 28.Методи забезпечення та напрями недержавного управління національною безпекою України у сфері внутрішньої, зовнішньої політики.
- 29.Методи забезпечення та напрями недержавного управління національною безпекою України в інформаційній сфері.
30. Методи забезпечення та напрями недержавного управління національною безпекою України соціальній та гуманітарних сферах.
- 31.Характеристика злочинів проти основ національної безпеки України.
32. Види адміністративних правопорушень у сфері забезпечення національної безпеки.

## ОЦІНЮВАННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЗДОБУВАЧІВ

Оцінювання відбувається згідно з:

- Положенням про організацію освітнього процесу та розробку основних документів з організації освітнього процесу в Прикарпатському національному університеті імені Василя Стефаника <https://efund.pnu.edu.ua/wp-content/uploads/sites/172/2023/09/polozhennia-pro-orhanizatsiiu-osvitnoho-protsesu-ta-rozrobku-osnovnykh-dokumentiv-z-orhanizatsii-osvitnoho-protsesu.pdf>
- Порядком організації та проведення оцінювання успішності здобувачів вищої освіти Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника <https://efund.pnu.edu.ua/wp-content/uploads/sites/172/2023/09/poriadok-orhanizatsii-ta-provedennia-otsiniuvannia-uspishnosti-zdobuvachiv-vyshchoi-osvity.pdf>

Структура розподілу балів передбачає:

- 1) відповіді на семінарських заняттях – 25 балів;
- 2) написання контрольної письмової роботи – 10 балів;
- 3) виконання індивідуального завдання – створення та представлення графічної презентації з визначеної проблеми політологічного характеру – 10 балів (з них 5 балів – за проєкт, 5 балів – за представлення).
- 4) написання тестів (КСР) – 5 балів.
- 5) написання екзамену – 50 балів.

Загальна кількість – 100 балів.

Підсумковий бал з навчальної дисципліни складається з підсумкового семестрового балу та балу за екзамен

| Оцінка в балах | Оцінка в національній шкалі                         | Оцінка за шкалою ECTS |
|----------------|-----------------------------------------------------|-----------------------|
| 90-100         | відмінно                                            | A                     |
| 80-89          | добре                                               | B                     |
| 70-79          |                                                     | C                     |
| 60-69          | задовільно                                          | D                     |
| 50-59          |                                                     | E                     |
| 26-49          | незадовільно<br>(з можливістю повторного складання) | FX                    |
| 1-25           | незадовільно (з обов'язковим повторним курсом)      | F                     |

Виконання письмової роботи передбачає:

1) повторення здобувачами лекційного матеріалу та отриманих знань при підготовці та проведенні семінарських занять, самостійного опрацювання рекомендованої літератури з питань, що виносяться на контроль.

2) написання письмової контрольної роботи є обов'язковим для виставлення підсумкової оцінки. У випадку, якщо здобувач не написав контрольну роботу, він вважається таким, що не виконав усіх видів робіт, що передбачаються з даної дисципліни.

3) написання письмової роботи передбачає виконання здобувачами в аудиторії індивідуального завдання, що вимагає: виявлення розуміння сутності понять і термінів; вміння структурувати основні принципи та методи дослідження; знання теоретичних засад, завдань, методів.

Загальна кількість – 10 балів. Контрольна робота включає:

- 2 теоретичні завдання (оцінюється по 3 бали кожне);
- 10 тестових питань ( 4 бали загалом).

Структура оцінювання відповідей на розгорнуті запитання:

0 б. – відповідь складається із 1–2 речень, містить узагальнюючу інформацію про публічне адміністрування або одиничні конкретні факти.

1 б. – відповідь не структурована, вступ і висновок відсутні; студент демонструє знання окремих політичних фактів, дат, подій, процесів, постатей або допускає значні помилки; не володіє термінами і поняттями; узагальнення відсутні.

2 б. – відповідь структурована в рамках основної частини, не містить яскраво вираженого вступу чи висновку; студент розкриває процес прийняття рішень в рамках питання із значними пробілами та розривами; демонструє знання найбільш важливих, подій, процесів, постатей, допускає значні помилки; на задовільному рівні володіє термінами і поняттями; у відповіді практично відсутні узагальнення або вони дуже фрагментарні.

3 б. – відповідь детально структурована, містить вступ, основну частину та висновок; студент повноцінно розкриває процес в рамках конкретного питання; демонструє знання значної кількості конкретних подій, процесів, постатей; на високому рівні володіє термінами і поняттями; водночас робить узагальнення та висновки з питання, розуміє ширший контекст конкретних подій, усвідомлює їх роль і значення, демонструє володіння науковою літературою з теми.

Контрольна робота на денній формі навчання виконується на передостанньому семінарському занятті.

На заочній формі навчання роботу потрібно здати за 10 днів до початку сесії в електронному вигляді.

Відвідування та активна участь студентів у роботі семінарських занять також є обов'язковою умовою успішного складання курсу. Пропонуються наступні форми роботи на семінарських заняттях: виступ, опонування, рецензія, участь у дискусії. На семінарських заняттях оцінці підлягають: рівень знань, продемонстрований у виступах, активність при обговоренні питань, відповіді на питання експрес-контролю тощо.

Критеріями оцінки при усних відповідях можуть бути: повнота розкриття питання; логіка викладення; впевненість та переконливість, культура мови; використання основної та додаткової літератури (монографій, навчальних посібників, журналів, інших періодичних видань тощо); аналітичність міркування, вміння робити порівняння, висновки.

Виступи на семінарських заняттях оцінюються як з теоретичної, так і з практичної підготовки відповідно до національної шкали за такими критеріями:

– «відмінно» (19-25) – здобувач освіти міцно засвоїв теоретичний матеріал, глибоко і всебічно знає зміст навчальної дисципліни, основні положення наукових першоджерел та рекомендованої літератури, логічно мислить і будує відповідь, вільно використовує набуті теоретичні знання при аналізі практичного матеріалу, висловлює своє ставлення до тих чи інших проблем, демонструє високий рівень засвоєння практичних навичок;

– «добре» (13-18)– здобувач освіти добре засвоїв теоретичний матеріал, володіє основними аспектами з першоджерел та рекомендованої літератури, аргументовано викладає його; має практичні навички, висловлює свої міркування з приводу тих чи інших проблем, але припускається певних неточностей і похибок у логіці викладу теоретичного змісту або при аналізі практичного матеріалу;

– «задовільно» (7-12) – здобувач освіти в основному опанував теоретичними знаннями навчальної дисципліни, орієнтується в першоджерелах та рекомендованій літературі, але непереконливо відповідає, плутає поняття, додаткові питання викликають невпевненість або відсутність стабільних знань; відповідаючи на запитання практичного характеру, виявляє неточності у знаннях, не вміє оцінювати факти та явища, пов'язувати їх із майбутньою діяльністю;

– «незадовільно» (1-6)– здобувач освіти не опанував навчальний матеріал дисципліни, не знає наукових фактів, визначень, майже не орієнтується в першоджерелах та рекомендованій літературі, відсутні наукове мислення, практичні навички не сформовані.

Усна відповідь може бути доповнена наочними посібниками, зокрема, візуалізованою презентацією (обсягом 10-15 слайдів).

Здобувач допускається до підсумкового контролю у формі екзамену за умови повного виконання всіх видів роботи, передбачених програмою навчальної дисципліни. Належне виконання:

1) змісту питань планів семінарських занять. Для цього необхідно готувати конспекти семінарських занять. Вітається якісна підготовка візуалізованих презентацій для відповідей на семінарські питання.

2) індивідуальної роботи.

3) підсумкової контрольної роботи.

Студент (-ка) допускається до підсумкового контролю у вигляді екзамену в червні за умови відпрацювання усіх «заборгованостей» та набору 26 і більше балів.

**Підсумкова оцінка** виставляється студенту в кінці семестру за результатами роботи на практичних заняттях, обговорення дискусійних питань, виконаних індивідуальних проектів та контрольних (тестових) завдань та написання екзамену.

Структура екзаменаційного завдання:

| № завдання | Характер завдання | Кількість балів |
|------------|-------------------|-----------------|
| 1          | теоретичне        | 15              |
| 2          | теоретичне        | 15              |
| 3          | практичне         | 10              |
| 4          | Тестове (10)      | 10              |

Критерії оцінювання навчальних досягнень (теоретичні питання):

1-3 бали - здобувач фактично не знає предмета, не володіє необхідними для виконання завдань уміннями, має обмежені знання теоретичного матеріалу, не розуміє специфіку функціонування системи національної безпеки. Не наводить приклади використання на практиці

4-7 балів – здобувач володіє елементарними теоретичними знаннями, має

елементарні вміння і навички. При наведенні прикладів робить значні помилки.

8-10 балів - Студент без помилок описує теоретичний матеріал, класифікує типи і види загроз національній безпеці, знає підходи щодо опису системи національної безпеки в загальних рисах. Наводить приклади використання на практиці з окремими помилками, плутає поняття, виявляє неточності у знаннях, не вміє оцінювати факти та явища, пов'язувати їх із майбутньою діяльністю.

11-12 балів - у цілому послідовно й логічно, самостійно відтворює навчальний матеріал теми, володіє здібностями аналізувати політику безпеки на місцевому, національному, європейському та глобальному рівні. Студент припускається певних неточностей і похибок у логіці викладу теоретичного змісту, або при аналізі практичного матеріалу. Не виявляє творчості.

13-15 балів здобувач виявив глибокі, повні, цілісні, міцні і творчо засвоєні знання програмного матеріалу, зокрема, знає закономірності, принципи функціонування систем національної безпеки; види загроз, знає концептуальні основи національної безпеки; складові елементи системи національної безпеки; основні об'єкти і суб'єкти, форми і методи та підходи забезпечення національної безпеки; роль і значення людського фактору щодо забезпечення національної безпеки; уміє досліджувати та аналізувати критерії національної безпеки; проводити систематизацію та узагальнення даних, виявляти ключові моменти у системі національної безпеки, механізмах її реалізації; використовувати понятійно-категорійний апарат при аналізові інформаційної, політичної, економічної, воєнної, екологічної та інших функціональних сфер національної безпеки при виборі та реалізації концептуальних підходів щодо управління національною безпекою

Студент усвідомлює призначення професійної діяльності політолога, а також потребу систематично підвищувати професійну кваліфікацію через навчання впродовж навчання в університеті і життя.

Критерії оцінювання навчальних досягнень (практичне запитання)

1-2 бали - Студент не може практично застосувати знання. Мета і завдання не поставлені або майже не ставляться.

3-4 бали - Студент елементарно практично застосовує знання. Методи, які застосовуються, не відповідають меті і завданням уроку, змісту і характеру навчального матеріалу, готовності до засвоєння.

5-6 балів - Студент загалом практично застосовує знання. Інноваційні методи, які застосовуються, відповідають змісту і характеру навчального матеріалу, готовності учнів до засвоєння, але не відповідають меті і завданням курсу.

7-8 балів - Студент використовує методику дослідження систем національної безпеки. Володіє практичним застосуванням системного, структурно-функціонального та порівняльного методів до сфери націобезпекознавства.

9-10 балів – здобувач вміє аналізувати форми і методи забезпечення національної безпеки; визначати і оцінювати показники та фактори впливу на забезпечення національної безпеки в контексті зародження і переростання кризової ситуації у конфлікт; визначати перспективи можливих потенційних

ризиків у сфері національної та регіональної безпеки та шляхи їх нейтралізації; визначати правові основи забезпечення національної безпеки; творчо застосовувати у практичній діяльності основи мирного урегулювання конфліктів та процедури переговорних процесів з урегулювання конфліктів

## ПИТАННЯ ДЛЯ ПІДСУМКОВОГО КОНТРОЛЮ

1. Що таке система національної безпеки як навчальна дисципліна?
2. Яке значення має поняття 'система' у контексті національної безпеки?
3. Які властивості притаманні системам?
4. Які існують класифікації систем?
5. Що таке соціальні системи та в чому їхня особливість?
6. Як визначається національна безпека як система?
7. Які ознаки характерні для національної безпеки як складної соціальної системи?
8. У чому полягає структура системи національної безпеки?
9. Які підходи використовуються для аналізу структури системи національної безпеки?
10. Які складові включає структура системи національної безпеки?
11. Що таке внутрішня та зовнішня безпека?
12. У чому полягає співвідношення між внутрішньою та зовнішньою безпекою?
13. Які сучасні виклики стоять перед внутрішньою безпекою України?
14. Яке значення має євроатлантичний вектор і вступ України до НАТО для системи національної безпеки?
15. Що таке складові системи національної безпеки?
16. Які критерії виокремлення складових системи національної безпеки?
17. Які основні складові системи національної безпеки України?
18. Які проблеми існують у сфері законодавчого закріплення складових системи національної безпеки?
19. Яку роль відіграє нормативне регулювання у сфері національної безпеки?
20. Яка структура нормативно-правового забезпечення національної безпеки України?
21. Що таке нормотворчість у сфері безпеки та як вона здійснюється?
22. Які засоби забезпечення законотворчої діяльності в галузі національної безпеки?
23. Яке значення має Концепція національної безпеки?
24. Які основні положення містить Закон України 'Про основи національної безпеки України'?
25. Що таке система забезпечення національної безпеки України?
26. Яке її призначення та які завдання вона виконує?
27. Які принципи побудови та функціонування системи забезпечення національної безпеки?
28. Які сили та засоби входять до системи забезпечення національної безпеки?
29. У чому полягає сутність державного управління у сфері національної безпеки?
30. Які основні принципи державного управління безпекою?
31. Як взаємопов'язані поняття 'державне управління' та 'національна безпека'?
32. Яку роль відіграє державне управління у забезпеченні стабільності та стійкості держави?
33. Яка нормативно-правова база регулює державне управління безпекою?
34. Хто є суб'єктами державного управління у сфері національної безпеки?

35. Якою є організаційно-функціональна структура державного управління у сфері безпеки?
36. Як здійснюється фінансове та ресурсне забезпечення безпекової системи?
37. Що таке недержавна система забезпечення національної безпеки?
38. Які її основні функції та завдання?
39. Який нинішній стан національної безпеки України в контексті ролі недержавних суб'єктів?
40. Яку роль відіграють приватні та господарюючі суб'єкти у сфері безпеки?
41. Які напрями та методи недержавного управління безпекою в різних сферах?
42. Що таке політична безпека України?
43. Які загрози політичній безпеці існують сьогодні?
44. Які інституції забезпечують політичну безпеку держави?
45. Які шляхи зміцнення політичної безпеки України є актуальними?
46. У чому полягає зміст економічної безпеки України?
47. Який сучасний стан економічної безпеки?
48. Які загрози стоять перед економічною безпекою держави?
49. Які напрями реалізації державної політики у сфері економічної безпеки?
50. Які механізми застосовуються для зміцнення економічної безпеки?
51. Які основні воєнні загрози для України?
52. Яка структура системи воєнної безпеки?
53. Які органи і сили відповідають за воєнну безпеку держави?
54. Які проблеми та особливості супроводжують реформування Збройних сил України?
55. Що таке соціальна та демографічна безпека?
56. Які показники відображають рівень соціальної безпеки?
57. Які загрози стоять перед соціальною сферою України?
58. У чому полягають сучасні демографічні виклики?
59. Якою є державна політика у сфері соціальної та демографічної безпеки?
60. Як визначається екологічна безпека держави?
61. Яка структура екологічної безпеки України?
62. Які принципи екологічної безпеки закріплені законодавчо?
63. Які екологічні інтереси є національними?
64. Які заходи вживаються для забезпечення екологічної безпеки?
65. Що охоплює поняття інформаційної безпеки?
66. Які її ключові характеристики?
67. Якими методами забезпечується інформаційна безпека?
68. Яка структура системи інформаційної безпеки України?
69. Які існують загрози для інформаційної безпеки в системі управління?
70. Якою є державна політика в інформаційній сфері безпеки?
71. Що таке національні інтереси?
72. Яке місце займають національні інтереси у державній політиці?
73. Які бувають типи та класифікації національних інтересів?
74. Як формуються та реалізуються національні інтереси?
75. Які загрози існують для реалізації національних інтересів України?

## ТЕСТОВІ ЗАВДАННЯ

1. Яке із означень «системи національної безпеки» відображає його сутність? – ...
  - галузь наукових знань
  - навчальна дисципліна
  - сфера професійної діяльності
  - усі перелічені означення
2. Складним системам притаманні такі властивості ...
  - динамічність, еластичність
  - динамічність, невизначеність, неможливість ізолювати процеси, котрі здійснюються в політичних системах
  - емерджентність, динамічність, невизначеність, неможливість ізолювати процеси, активна реакція на нові чинники
  - невизначеність, неможливість ізолювати процеси, активна реакція на нові чинники
3. Системність як загальна властивість світу виявляється у ... . Виключіть зайве.
  - системності матеріального світу
  - системності духовного світу
  - системності пізнавальної діяльності
  - системності практичної діяльності
4. Автором монографії «Конституційно-правові засади національної безпеки України» є відомий український вчений ...
  - Антонов В.
  - Ліпкан В.
  - Ситник Г.
  - Соснін О.
5. Визначіть ознаку, що не застосовується до класифікації систем ...
  - походження
  - призначення
  - принципи поведінки
  - складність
6. В якому столітті термін «система» стає одним із ключових філософських, методологічних і спеціально-наукових понять:
  - з середини XX ст.
  - першій половині XX ст.
  - першій половині XIX ст.
  - у другій половині XIX ст.
7. Що у перекладі з грецької означає термін «система»:
  - ціле, складене з частин, поєднання
  - компонент
  - частина
  - елемент
8. Що є основною ознакою системи є:
  - наявність у ній елементів, тобто мінімальних одиниць, що мають межу подільності в рамках даної системи
  - наявність одного елемента
  - відсутність будь-яких елементів взагалі
  - наявність двох елементів
9. Про який системний принцип іде мова: «Завдяки стійкості структур забезпечується цілісність системи, упорядкованість взаємодії її компонентів»:
  - структурності
  - організованості
  - ієрархічності
  - цілісності

10. Будь-яка система являє собою:
- сукупність елементів
  - сукупністю пов'язаних і взаємодіючих між собою елементами
  - наявність одного елемента
  - наявність двох елементів
11. Коли з'явилися перші уявлення про системи:
- в античній філософії
  - в педагогічній думці епохи Відродження
  - в педагогічній думці епохи Просвітництва
  - в першій половині XX ст.
12. У старогрецькій філософії і науці розроблялася ідея системності знання такими філософами:
- Евклід, Платон, Арістотель
  - Платон, Сократ
  - М.Ф.Квінтіліан, Цицерон
  - Демокріт, Арістотель
13. Системний підхід вважається одним із провідних методологічних принципів дослідження в:
- будь-якій галузі знань
  - у галузі психології
  - у галузі педагогіки
  - у галузі філософії
14. Системна методологія проявила себе ще у :
- Стародавньому Єгипті
  - Китаї
  - Індії
  - Римі
15. На якому етапі виникнення і розвитку системних ідей у процесі практичної і пізнавальної діяльності людства виникали та відшліфовувались окремі ідеї, гіпотези, поняття, теорії:
- Стародавній Китай
  - Індії
  - Стародавньому Єгипті
  - Римі
16. Джерелами системних уявлень на етапі їх становлення виступали:
- практична діяльність людей, яка постійно виявляла цілісність об'єктів та явищ, взаємозв'язки між ними
  - усна народна творчість
  - праці античних філософів
  - художня література
17. Системність всесвіту та процесів його пізнання, вперше була усвідомлена:
- філософією
  - психологією
  - літературою
  - історією
18. Поняття «система» вперше з'явилося в :
- Стародавній Греції
  - Стародавньому Китаї
  - Індії
  - Стародавній Римі
19. Поняття «система» вперше з'явилося :
- приблизно 2000-2500 років тому назад
  - у першій половині XX ст.
  - в епоху середньовіччя

- в період античності
20. В античній філософії термін «система» характеризував:  
упорядкованість і цілісність природних об'єктів  
знання  
теорія  
методологія
21. Кому належить наступне висловлювання: "Система - множина, яка знаходиться у відносинах і зв'язку між собою, що створює певну цілісність та єдність"?  
Платон  
Конфуцій  
Макіавеллі  
Істон
22. Яка характеристика вказує на ступінь безладу в системі?  
ентропія  
емерджентність  
динаміка  
ієрархія
23. Національна безпека - це... .  
сукупність спільних заходів держав задля підтримання миру, запобігання війні, припинення актів агресії і надання колективної допомоги  
це захищеність життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства і держави в різних сферах життєдіяльності від внутрішніх та зовнішніх потенційних загроз;  
це захищеність життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства і держави в різних сферах життєдіяльності від внутрішніх та зовнішніх реальних або потенційних загроз  
це захищеність життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства і держави в різних сферах життєдіяльності від внутрішніх та зовнішніх реальних загроз
24. Який Закон України визначає поняття "національні інтереси України"?  
Закон України "Про запобігання корупції"  
Закон України "Про національну безпеку України"  
Закон України "Про місцеве самоврядування в Україні"  
Закон України "Про охорону праці"
25. Які з названих є взаємопов'язаними видами національної безпеки – ... :  
відкрита, закрита  
внутрішня і зовнішня  
міжнародна, світова, локальна  
політика держави, партії, особи
26. Кому належить право визначати і змінювати конституційний лад в Україні ... ?  
Верховній Раді України  
органам державної влади  
виключно народові  
вищим посадовим особам держави
27. Закон України «Про національну безпеку України» визначає, що державна політика у сферах національної безпеки і оборони спрямована на захист інтересів та цінностей таких суб'єктів та утворень : (виберіть зайве)  
суспільства – його демократичних цінностей, добробуту та умов для сталого розвитку промисловості – від економічних ризиків  
території, навколишнього природного середовища – від надзвичайних ситуацій  
людини і громадянина – їхніх життя і гідності, конституційних прав і свобод
28. Зарубіжні вчені, досліджуючи проблеми національної безпеки, зосереджують свою увагу на складових ... .  
воєнній, політичній, екологічній  
політичній, інформаційній, воєнній  
політичній, економічній, воєнній

- політичній, інформаційній, економічній
29. Запорукою безпеки індивіда, суспільства і держави зарубіжні вчені вважають ... .
- громадянське суспільство
  - державу
  - збройні сили
  - правоохоронні органи
30. У Конституції України не закріплені такі поняття, як ... .
- воєнна та політична безпека
  - державна та економічна безпека
  - інформаційна й екологічна безпека
  - особиста та громадська безпека
31. Класифікація складових структури національної безпеки здійснюється за такими ознаками
- сфери життєдіяльності людини, суспільства та держави
  - місце знаходження і характер загроз
  - об'єкти захисту життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства та держави
32. Основи національної безпеки визначаються виключно ... .
- Конституцією України
  - Законами України
  - Радою національної безпеки та оборони
  - Стратегією національної безпеки України
33. Чинний Закон України, який визначає основи та принципи національної безпеки і оборони, цілі та основні засади державної політики, що гарантуватимуть суспільству і кожному громадянину захист від загроз, має назву ... .
- Про державну безпеку України
  - Про засади національної безпеки України
  - Про національну безпеку України
  - Про основи національної безпеки України
34. Перелік загроз національній безпеці України визначено ... .
- Конституцією України
  - Законом України «Про національну безпеку України»
  - Законом України «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики»
  - Стратегією національної безпеки України
35. Стратегію національної безпеки України затверджено ... .
- Верховною Радою України
  - Кабінетом Міністрів України
  - Президентом України
  - Радою національної безпеки і оборони України
36. Який із документів не прийнятий на сьогодні?
- Стратегія воєнної безпеки України
  - Стратегія інформаційної безпеки України
  - Стратегія національної безпеки України
  - Стратегія кібербезпеки України
37. Підсистемами «вертикального розташування» внутрішньої безпеки є ... .
- глобальний рівень, регіональний рівень, локальний рівень
  - державний, локальний, міжрегіональний рівень
  - національний рівень, регіональний рівень, муніципальний рівень
  - міждержавний, регіональний, муніципальний рівень
38. Основні засади внутрішньої політики у сфері національної безпеки визначені у ... .
- Конституцією України
  - Законом України «Про національну безпеку України»
  - Законом України «Про основні засади внутрішньої і зовнішньої політики»

Стратегією національної безпеки України

39. До складу елементів системи національної безпеки не відносять... :
- окрему особистість у складі суспільних відносин
  - групу людей, які тривалий час перебувають у безпосередньому контексті (професійні, службові, територіальні та ін.)
  - міждержавні утворення
  - соціально-етнічні утворення (на рівні етнічної групи, народності, нації)
40. Основними принципами зовнішньої політики у сфері національної безпеки є ... :
- суверенна рівність держав
  - утримання від загрози силою або її застосування проти територіальної цілісності або політичної незалежності будь-якої іноземної держави
  - повага до територіальної цілісності іноземних держав та непорушності державних кордонів;
  - усі названі принципи
41. До реальних внутрішніх загроз економічній безпеці держави можна віднести ... .
- рівень державного боргу
  - рівень інфляції
  - рівень капіталізації фондового ринку
  - усі відповіді вірні
42. Зволікання із загрозами фінансової безпеки держави призводить до виникнення в країні ...
- фінансової кризи
  - промислової кризи
  - освітньої кризи
  - кризи в галузі медицини
43. До загроз інвестиційній безпеці держави належать ... .
- високі інвестиційні та інфляційні ризики
  - відсутність ефективних механізмів трансформації заощаджень населення в інвестиції
  - загострення боргової та валютної кризи
  - відсутність дієвої системи хеджування ризиків
44. Забезпеченість доходом, достатнім для задоволення нагальних проблем, це
- економічна безпека
  - продовольча безпека
  - особиста безпека
  - суспільна безпека
45. Одним з основних індикаторів економічної безпеки є
- безробіття
  - мінімальна зарплата
  - кількість робочих місць
  - ВВП
46. Відповідно до якої статті Конституції України забезпечення економічної безпеки України є найважливішою функцією держави, справою всього Українського народу?
- ст. 17
  - ст. 15
  - ст. 16
  - ст. 20
47. Що не належить до об'єктів економічної безпеки :
- економіка країни
  - окремі сфери діяльності: військової, соціальної, політичної, правової, інформаційної і т.д.
  - суспільство – з його інститутами, організаціями, фірмами, підприємствами
  - політична система
48. Стан бюджетної, грошово-кредитної, банківської, валютної системи та фінансових ринків, який характеризується збалансованістю, стійкістю до внутрішніх і зовнішніх негативних

загроз, здатністю забезпечити ефективне функціонування національної економічної системи та економічне зростання.

- фінансова безпека
- соціальна безпека
- продовольча безпека
- економічна безпека

49. Рівень національних та іноземних інвестицій (за умови їхнього оптимального співвідношення), який здатний забезпечити довгострокову позитивну економічну динаміку, якщо є належний рівень фінансування науково-технічної сфери, створено інноваційну інфраструктуру та адекватні інноваційні механізми.

- фінансова безпека
- соціальна безпека
- інвестиційна безпека
- економічна безпека

50. За оцінками Світового банку, Україна має найбільший тіньовий сектор економіки, що суттєво ускладнює «діагностування» національної економіки, яким він є?.

- близько 50% офіційно-го ВВП
- близько 40% офіційно-го ВВП
- близько 80% офіційно-го ВВП
- близько 10% офіційно-го ВВП

51. Що таке політика?

політика – це сфера відносин з приводу організації та управління соціальними процесами  
політика – це сфера суспільного життя, в якій реалізуються соціально-економічні та духовні інтереси індивідів і соціальних груп

політика – це діяльність, пов'язана з регулюванням суспільних відносин за допомогою правових норм

політика – сфера відносин з приводу організації і функціонування влади в суспільстві

52. Кому належить право визначати і змінювати конституційний лад в Україні ... ?

- Верховній Раді України
- виключно народові
- вищим посадовим особам держави
- органам державної влади

53. У Конституції України не закріплені такі поняття, як ... .

- особиста та громадська безпека
- інформаційна й екологічна безпека
- воєнна та політична безпека
- державна та економічна безпека

54. Основні засади внутрішньої політики у сфері національної безпеки визначені у ... .

- Законом України "Про основні засади внутрішньої і зовнішньої політики"
- Стратегією національної безпеки України
- Конституцією України
- Законом України "Про національну безпеку України"

55. Основними принципами зовнішньої політики у сфері національної безпеки є ... :

утримання від загрози силою або її застосування проти територіальної цілісності або політичної незалежності будь-якої іноземної держави

суверенна рівність держав

повага до територіальної цілісності іноземних держав та непорушності державних кордонів

усі названі принципи

56. Політика безпеки у політичній сфері – функція ... .

- народу
- держави
- політичних партій

- громадських організацій
- 57.Єдиним джерелом влади в Україні, справою якого є забезпечення національної безпеки є
- народ
  - Кабінет Міністрів України
  - Президент України
  - Верховна Рада України
- 58.Суб'єкти політики – це ... .
- індивіди, соціальні групи, організації та установи, які беруть участь у політичній діяльності
  - окремі держави, які беруть участь у світовому політичному процесі
  - лише політичні партії, які беруть участь в політичному житті суспільства
  - лише ті громадяни держави, які належать до певної політичної організації та які беруть свідому участь в здійсненні її політичної мети
- 59.Найважливішим соціальним і політичним інститутом політичної складової системи національної безпеки є ... .
- виконавча влада
  - народ
  - законодавча влада
  - державна
- 60.До основних елементів політичної складової системи національної безпеки відносять ... .
- політична свідомість і політична культура
  - політичні відносини
  - усі названі елементи
  - політичні і правові норми
- 61.Сучасний інтерес до політики національної безпеки зумовлений ... .
- зростанням внутрішнього валового продукту
  - станом навколишнього середовища
  - розвитком воєнно-політичних блоків
  - змінами в Україні і у всьому світі
- 62.Загрозами національній безпеці України у політичній сфері є ... .
- порушення принципу розподілу влади
  - посягання на конституційний лад і державний суверенітет України
  - втручання у внутрішні справи України з боку інших держав
  - істотне скорочення внутрішнього валового продукту
- 63.До якої сфери безпеки належить: “запобігання втручанням у внутрішні справи України, відвернення посягань на її державний суверенітет і територіальну цілісність” ... ?
- економічна безпека
  - інформаційна безпека
  - військова безпека
  - зовнішньополітична безпека
- 64.До якої сфери безпеки належить: “запобігання втручанням у внутрішні справи України, відвернення посягань на її державний суверенітет і територіальну цілісність” ... ?
- економічна безпека
  - інформаційна безпека
  - військова безпека
  - зовнішньополітична безпека
- 65.Оборона України, захист її суверенітету, територіальної цілісності і недоторканності покладаються на ... .
- кожного громадянина України
  - Президента України
  - Службу безпеки України
  - Збройні Сили України
- 66.Воєнна організація держави це ... .

- структура її збройних сил та інших військових формувань
  - сукупність органів державного управління та органів, призначених для виконання завдань воєнної безпеки воєнними методами
  - структура її збройних сил
  - порядок організації діяльності військових військових частин і підрозділів
68. Гібридна війна - це ... .
- війна, в якій використовують різні роди військ
  - війна, в якій приймають участь різні військові формування сторін конфлікту
  - війна, основним інструментом якої є створення державою-агресором в державі, обраній для агресії, внутрішніх протиріч та конфліктів
  - війна, в якій активно використовують новітню військову техніку та найбільш сучасні розробки зброї
69. Яку роль виконують Збройні Сили України у системі національної безпеки ... ?
- Збройні Сили України складають основу оборони держави і є головним елементом забезпечення його безпеки
  - Збройні Сили України призначені виключно для виконання завдань відповідно до міжнародних договорів України
  - Збройні Сили України надають допомогу Службі безпеки України в забезпеченні національної безпеки
  - Збройні Сили України не мають жодного відношення до системи національної безпеки України
70. Сектор безпеки і оборони України, складається з наступних взаємопов'язаних складових ...
- релігійні об'єднання громадян та організації.
  - сили безпеки і оборони, сили реагування;
  - громадяни та громадські об'єднання;
  - оборонно-промисловий комплекс;
71. Відповідно до Закону України «Про національну безпеку» (2018) сукупність органів державної влади, військових формувань.... - це ... .
- озброєння України
  - Збройні сили України
  - воєнна безпека
  - воєнна організація держави
72. Захист від реальних і потенційних загроз невоєнного характеру відноситься до сфери ... .
- політичної безпеки
  - економічної безпеки
  - державної безпеки
  - громадської безпеки і порядку
73. Якими нормативно-правовими актами вводяться в дію рішення Ради національної безпеки і оборони України: ... ?
- законами України
  - постановами Верховної Ради України
  - розпорядженнями Кабінету Міністрів України
  - указами Президента України
74. Обороздатність держави – це ... .
- захищеність життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства і держави, за якої забезпечується сталий розвиток суспільства
  - здатність держави до захисту у разі у разі збройної агресії або збройного конфлікту
  - особливий правовий режим, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України
  - проведення заходів щодо військово-патріотичного виховання громадян України
75. Істотне зниження рівня боєздатності Збройних Сил України за роки незалежності пов'язане з
- геополітичними реаліями глобалізованого світу

- політикою вищого державного керівництва України у сфері обороноздатності держави  
спадщиною радянської системи формування Збройних Сил  
проблемами реформування військово-промислового комплексу
76. У якому документі закріплені основні принципи воєнної політики України, шляхи і напрямки будівництва і функціонування військової організації, повноваження її вищих посадових осіб і органів з урахуванням особливостей діяльності кожного з них у воєнній сфері?
- державна програма будівництва і розвитку Збройних Сил України;
  - воєнна доктрина України
  - Конституція України
  - Закон України «Про національну безпеку»
77. Політика безпеки у політичній сфері – функція ...
- громадських організацій
  - держави
  - політичних партій
  - народу
78. У сучасних умовах основні загрози національній безпеці України є ...
- результатом несприятливої екологічної ситуації
  - результатом політики влади
  - наслідком російсько-української гібридної війни
  - наслідком процесів, що відбуваються всередині країни
79. Особливістю військової безпеки країни є те, ...
- що вона є частиною державної безпеки і водночас функціонує як самостійне явище
  - що вона забезпечується на випадок ведення бойових дій збройними силами держави
  - що вона відокремлена від інших безпекових інституцій держави
  - що вона має відношення лише до військовослужбовців збройних формувань держави
80. Система поглядів на причини виникнення, сутність і характер сучасних воєнних конфліктів, принципи і шляхи запобігання їх виникненню, підготовку України до можливого воєнного конфлікту, а також на застосування воєнної сили для захисту державного суверенітету, територіальної цілісності, інших життєво важливих національних інтересів, це..
- Стратегія національної безпеки
  - демократичний цивільний контроль
  - Воєнна доктрина України
  - система національної безпеки України
81. Типовими компонентами гібридної війни є ...
- використання заборонених методів ведення війни
  - використання заборонених методів та засобів ведення війни
  - використання методів, що сприяють виникненню та поглибленню в державі, обраній для агресії, внутрішніх конфліктів
  - використання заборонених засобів ведення війни
82. При гібридній війні сторона-агресор намагається ...
- за добу до початку бойових дій оголосити війну
  - безпосередньо перед початком бойових дій оголосити про початок війни
  - через 3 години після початку збройної агресії оголосити війну
  - бути публічно непричетною до розв'язаного конфлікту
83. Забезпечення територіальної цілісності України - це...
- політична сфера національної безпеки
  - воєнна сфера національної безпеки
  - соціальна сфера національної безпеки
  - екологічна сфера національної безпеки
84. Персональний склад Ради національної безпеки і оборони України формує ...
- Голова Верховної Ради України
  - Президент України

- Генеральний прокурор України  
Прем'єр-міністр України
85. До чийх повноважень належить затвердження загальної структури, чисельності, визначення функцій Служби безпеки України та Збройних Сил України ... ?
- Президента України  
народу України  
Верховної Ради України  
Кабінету Міністрів України
86. Політичні партії та громадські організації в Україні ... .
- не можуть мати воєнізованих формувань  
можуть створювати воєнізовані формування за умови державного фінансування  
можуть створювати воєнізовані формування в умовах воєнного або надзвичайного стану  
можуть створювати воєнізовані формування відповідно до рішення суду
87. Створення і функціонування яких збройних формувань на території України заборонено Конституцією України ... ?
- не передбачених законом  
не передбачених підзаконним нормативно-правовим актом  
утворених рішеннями Ради національної безпеки і оборони України  
утворених Указом Президента України
88. Рада національної безпеки і оборони України відповідно до Конституції України є координуючим органом з питань національної безпеки і оборони при:
- Президентові України  
Прем'єр-міністрові України  
Голові Верховної Ради України  
Адміністрації Президента України
89. Збройними Силами України, що завжди знаходяться в стані бойової готовності є ... .
- авіація  
протиповітряна оборона  
ракетні війська  
сухопутні війська
90. Який із документів не прийнятий на сьогодні?
- Стратегія воєнної безпеки України  
Стратегія інформаційної безпеки України  
Стратегія національної безпеки України  
Стратегія кібербезпеки України
91. Загрозами національній безпеці України в інформаційній сфері є ... .
- витік інформації, яка становить державну таємницю та конфіденційної інформації, що є власністю держави  
вплив інтелектуального та наукового потенціалу за межі України  
прояви обмеження свободи слова та доступу до публічної інформації  
загострення міжетнічних і міжконфесійних відносин
92. До якої сфери безпеки належить: "Захист інформаційного суверенітету України; розвиток і захист національної інформаційної інфраструктури та ресурсів; впровадження новітніх технологій; залучення засобів масової інформації до запобігання і протидії негативним явищам, які загрожують національній безпеці України; забезпечення конституційних прав громадян на свободу слова, доступ до інформації, заборона цензури; надання достовірної інформації про Україну, події та явища світу"?
- безпека в соціальній та гуманітарній сферах  
науково-технологічна безпека  
інформаційна безпека  
політична безпека
93. У якому нормативно-правовому акті міститься законодавче визначення поняття "інформація"?

Закон України "Про інформацію"  
Закон України "Про інформаційну діяльність"  
Закон України "Про мас-медіа"  
Закон України "Про інформаційну безпеку"

94. Певне середовище, у якому здійснюється формування, збирання, збереження, опрацювання і поширення інформації, на яке розповсюджується юрисдикція держави. Інформаційне середовище розуміється як сфера діяльності суб'єктів, пов'язана зі створенням, перетворенням і споживанням інформації, виступає в даному контексті як мета-об'єкт захисту, це - :

інформаційний простір  
інформаційне поле  
медійний простір  
медіа

95. У якому нормативному акті міститься наступне визначення: «Інформаційна безпека – стан захищеності життєво важливих інтересів людини, суспільства і держави, за якого запобігається нанесення шкоди через: неповноту, невчасність і невірогідність інформації, що використовується; негативний інформаційний вплив; негативні наслідки застосування інформаційних технологій; несанкціоноване розповсюдження, використання і порушення цілісності, конфіденційності та доступності інформації»?

Закон України «Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007–2015 рр.»

Закон України «Про національну безпеку України»  
Стратегія кібербезпеки України  
Конституція України

96. Що входить до структури головної складової інформаційної безпеки?

обсяг інформаційного продукту  
кількість незалежних медіа  
наявність державних мас медіа  
способи поширення інформації

97. Вторгнення в інформаційно-комунікаційний простір певної країни з метою придушення опору та формування світового політичного стандарту, узгодженого з інтересами агресора, це

компонент гібридної війни  
інформаційний тиск  
інформаційна агресія  
інформаційна операція

98. Що не належить до потенційних загроз інформаційній безпеці?

намагання маніпулювати суспільною свідомістю  
поширення у медіа насильства  
розголошення інформації, що становить державну таємницю  
обмеження на поширення інформації у воєнний час

99. Де вперше було зазначено про сутність інформаційної безпеки як складової національної безпеки України?

Закон України "Про основи національної безпеки України"  
Закон України "Про національну безпеку України"  
Закон України "Про інформацію"  
Стратегія національної безпеки

100. Наявність чистого повітря й незабрудненої води, можливість придбання екологічно безпечної їжі, можливість проживання в умовах, які не представляють небезпеки для здоров'я, це

екологічна безпека  
економічна безпека  
особиста безпека  
продовольча безпека

101. Впровадження біотехнологій - це не тільки вигода, але й можлива загроза для  
 екологічної безпеки  
 економічної безпеки  
 особистої безпеки  
 політичної безпеки
102. Вплив пестицидів на довкілля і здоров'я людини:  
 знищення не тільки шкідників, а й багатьох видів живих організмів  
 здатність накопичуватися в організмах  
 можуть мати " ефект бумеранга" - відновлення і збільшення кількості шкідників  
 подовжують тривалість життя людини
103. Екологічна безпека - це...  
 накладанням штрафів на порушників природоохоронних законів.  
 дозвіл використовувати природні ресурси як завгодно.  
 безпечна взаємодія людини з довкіллям  
 поширювати екологічні знання
104. Назвіть галузь господарства, яка посідає перше місце за силою впливу на довкілля (літосферу) у звичайному безаварійному режимі.  
 гірничодобувна  
 енергетика  
 хімічна промисловість  
 харчова промисловість
105. Який забруднювач призводить до даних негативних впливів: "здатні накопичуватися в організмі людини; спричиняють отруєння, мають канцерогенну дію, впливають на генетичний апарат людини; знищують не лише шкідників, а й багато видів живих організмів"?  
 мінеральні добрива  
 пестициди  
 меліорація  
 селекція
106. Основними завданнями екологічної безпеки є (виберіть зайве):  
 порівняння методик попередження та зменшення порушення екологічного стану об'єктів довкілля  
 вивчення природних в антропогенних катастроф та інших явищ, які зумовлюють порушення екологічної безпеки  
 вироблення механізму впливу на промислові підприємства та розрахунок плати за забруднення довкілля  
 виділення та оцінка джерел порушення екологічної безпеки
107. Екологічний стан (екологічну ситуацію) об'єктів навколишнього природного середовища оцінюють за екологічними показниками, які поділяють на три групи. Що характеризують показники еколого-ресурсного потенціалу екосистем?:  
 вплив на екосистему  
 структуру об'єкту  
 здатність протистояти зовнішньому впливу  
 речовинний склад компонентів екосистеми
108. Екологічна ситуація – це сукупність екологічних станів об'єктів в межах певної території в певний проміжок часу, з врахуванням можливих змін. Як поняття екологічна ситуація і екологічний резерв системи пов'язані між собою?:  
 доповнюють одне одного, адже екологічна ситуація – це відхилення екологічного стану об'єкту від норми, а екологічний резерв – ступінь наближення екологічного стану об'єкту до критичних меж  
 це тотожні поняття, які мають лише різну назву  
 це непов'язані поняття  
 це поняття, які використовуються для характеристики різних об'єктів
109. Економічний підхід до оцінки екологічних ситуацій передбачає:

- оцінку витрат на природоохоронну діяльність
  - оцінку страхових витрат
  - оцінку ступеня деградації екологічних об'єктів
  - оцінку витрат на компенсацію втрат або інших наслідків
110. У відповідності із Законом України «Про охорону навколишнього природного середовища», екологічна безпека є такий стан навколишнього природного середовища, при якому забезпечується попередження погіршення екологічної обстановки та виникнення небезпеки для здоров'я людини. При цьому формується нова система (природні, виробничі та соціальні складові), яка повинна відповідати вимогам (виберіть зайве):
- санітарно-гігієнічним, естетичним і матеріальним потребам людини
  - підтриманню здатності біосфери в цілому до саморегуляції
  - збереженню природно-ресурсного і екологічного потенціалу природних екосистем
  - створенню нових видів флори і фауни
111. В основі стратегії управління екологічною безпекою лежить:
- концепція сталого розвитку
  - концепція коеволюції
  - концепція антропоцентризму
  - концепція ненульового ризику
112. Який рівень екологічної безпеки найбільш усвідомлюється пересічними громадянами?
- глобальний
  - національний (загальнодержавний)
  - регіональний
  - індивідуальний (локальний)
113. За ступенем відхилення від норми (стану), екологічні ситуації поділяють на умовно сприятливі, задовільні, напружені, критичні (кризові) та катастрофічні. Чим принципово відрізняються катастрофічні екологічні ситуації:
- проявляються тривалий час на значних територіях, а викликані зміни в екосистемах носять незворотній характер
  - проявляються лише в природному середовищі
  - характерні лише для антропогенних та природно-антропогенних екосистем
  - після припинення зовнішнього впливу (усунення фактору виникнення) можлива нормалізація екологічного стану об'єктів
- }

## ОСНОВНІ ТЕРМІНИ ТА ПОНЯТТЯ<sup>1</sup>

**Аварія** (accident) – раптова небезпечна подія техногенного характеру, під час якої завдано шкоди людям, майну або довкіллю.

**Адаптація** (adaptation) – процес пристосування до мінливих умов існування та негативних зовнішніх впливів.

**Адаптивність** (adaptability, adaptive capacity) – здатність держави, суспільства, підприємства, установи, організації, системи пристосовуватися до раптових змін середовища, дії загроз або інших впливів, що дає змогу зберегти свою цілісність і функціональність у складних умовах.

**Аналіз ризиків** (risk analysis) – процес визначення природи та рівня ризиків, а також їхніх можливих наслідків.

**Антитерористична діяльність / Боротьба з тероризмом** (counterterrorist activity / counterterrorism) – заходи, які здійснюються для профілактики, запобігання, припинення терористичних актів, а також відновлення після них.

**Безпека** (security) – стан захищеності від загроз різного характеру та походження.

**Безпека критичної інфраструктури** (critical infrastructure security) – стан захищеності критичної інфраструктури від загроз будь-якого виду (фізичних антропогенних і природних, кіберзагроз тощо), а також практики (заходи і процедури), спрямовані на досягнення і підтримання такого стану.

**Безперервність державного управління (урядування)** (continuity of government) – здатність органів державної влади самостійно та у взаємодії постійно виконувати основні національні функції, життєво важливі функції та/або послуги й пріоритетні інституційні функції до, під час і після кризи з прийнятними втратами та перебоями.

**Виклик** (challenge) – складні й незрозумілі обставини, які можуть вплинути на розвиток ситуації та/або результати діяльності.

**Відновлення** (recovery / restoration / reconstruction) – 1) здатність відтворювати властивості, які було втрачено, порушено або призупинено внаслідок певного ендегенного чи екзогенного впливу; 2) процес реконструкції та вдосконалення складних соціальних і технічних систем, критично важливих державних функцій та послуг після збою внаслідок аварії або кризової ситуації.

**Воєнний стан** (martial law) – 1) стан військової агресії (війни) на території держави або її частині; 2) тимчасовий правовий режим, який наділяє військове командування, органи державної влади та місцевого самоврядування винятковими повноваженнями, потрібними для подолання загрози, забезпечення громадського порядку та безпеки під час військової агресії.

**Вплив** (impact) – цілеспрямовані або спонтанні дії інших суб'єктів (держав, людей, організацій, систем тощо) та/або процеси, що відбуваються в природному середовищі, які здатні зміцнити або послабити здатність держави, суспільства, складних соціальних та/або технічних систем виконувати основні національні функції, життєво важливі функції та/або послуги й пріоритетні інституційні

<sup>1</sup> Термінологічний словник-довідник у сфері національної стійкості [Упорядники: О. О. Резнікова, К. Є. Войтовський]. Київ: НІСД, 2024. 80 с. <https://doi.org/10.53679/NISS-book.2024.01>

функції.

**Всеохо́пна** (нереком. всеохо́плююча) **оборо́на** (total / comprehensive defence) – комплексний підхід до забезпечення національної безпеки і оборони, який передбачає скоординовані зусилля органів сектора безпеки і оборони, органів державної влади та місцевого самоврядування, інститутів громадянського суспільства, бізнесу та громадян із захисту держави від широкого спектра загроз, передусім військової агресії.

**Всеохо́пний підхі́д** (whole-of-society / whole-of-government approach, WoS / WoG) – підхід до забезпечення національної стійкості на основі залучення до співпраці всіх зацікавлених органів державної влади, місцевого самоврядування, інститутів громадянського суспільства, бізнесу та громадян з метою підвищити готовність та ефективність реагування на загрози й кризові ситуації та відновлення після них.

**Геополіти́чна безпе́ка** (geopolitical security) – стан захищеності світової системи міжнародних відносин, заснованої на правилах, визнаних переважною більшістю держав світу.

**Геополіти́чна стійкі́сть** (geopolitical resilience) – 1) здатність держави адаптуватися до раптових змін глобального безпекового середовища та розвиватися в умовах геополітичних викликів, ризиків і загроз (як-от міжнародні конфлікти, дипломатична напруженість та економічні кризи тощо); 2) здатність бізнес-корпорацій протидіяти деструктивному впливу глобальних і регіональних загроз для енергетики, харчової безпеки, ланцюгів постачання та ін.

**Гібри́дна війна́** (hybrid war) – прагнення держави або групи держав досягти стратегічних політичних цілей через застосування комплексу конвенційних збройних методів та засобів нетрадиційного насильства (іррегулярного, дезорганізованого, кримінального, терористичного тощо) у різних операційних вимірах (військовому, психологічному, дипломатичному, політичному, інформаційному, економічному, соціальному, інфраструктурному, енергетичному тощо).

**Гібри́дні загро́зи / Загро́зи гібри́дного ти́пу** (hybrid threats) – різновид загроз національній безпеці, що є результатом конвергенції та взаємозв'язку різних засобів та методів впливу, які разом утворюють складну та багатовимірну загрозу.

**Глоба́льні загро́зи** (global threats) – загрози, які здатні набути світового масштабу (як-от зміна клімату, транснаціональна організована злочинність, пандемії, кібератаки тощо).

**Глоба́льні потре́сіння** (global shocks) – несподівані події, які порушують світовий порядок та/або міжнародну стабільність (наприклад, масштабні фінансові кризи, стихійні лиха чи політичні кризи) або є наслідком руйнівних локальних подій, що каскадно поширюються на віддалені точки по всьому світу.

**Глоба́льні ризи́ки** (global risks) – можливість настання подій або явищ різного походження, впливи та наслідки яких здатні поширитися на весь світ.

**Гну́чкість** (flexibility) – здатність держави, суспільства, громади, інших складних соціальних або технічних систем реагувати на мінливі обставини, впливи, виклики, ризики, загрози чи порушення шляхом внесення змін до своєї

структури, основних функцій, операцій, стратегій розвитку з метою збереження основних цінностей та функціональності у кризових умовах та швидкого відновлення після кризи.

**Готівність** (readiness) – здатність органів державної влади, місцевого самоврядування, інститутів громадянського суспільства, бізнесу та громадян у встановлені строки та відповідно до визначеної компетенції самостійно та у взаємодії реагувати на загрози та кризові ситуації.

**Готівність до надзвичайних ситуацій** (disaster preparedness) – стан, за якого державна система цивільного захисту, інші системи, підприємства, установи, організації, громади здатні адекватно та в належні терміни реагувати на надзвичайні ситуації відповідно до масштабів і особливостей – прогнозованих або виниклих, і який забезпечено шляхом реалізації комплексу заходів на різних етапах підготовки до реагування на надзвичайні ситуації та мінімізування їхніх наслідків (планування, навчання, тренування тощо).

**Громада / Спільнота** (community) – група людей, які: 1) живуть на одній території; 2) мають певні спільні ознаки; 3) мають спільні інтереси; 4) об'єднані певним способом взаємодії.

**Громадська безпека і порядок** (public safety & public order) – заходи та дії, ужиті для захисту населення від загроз та підтримання порядку в суспільстві.

**Громадянська стійкість** (civil resilience) – здатність особи виявляти свою національну та громадянську ідентичність у повсякденному житті та в умовах негативних зовнішніх впливів, діяти ініціативно, відповідально й демократично.

**Громадянське суспільство** (civil society) – сукупність усіх способів взаємодії і форм об'єднання громадян, за допомогою яких забезпечено захищеність життєво важливих особистісних і суспільних інтересів, сталий розвиток суспільства; воно не залежить від держави, але взаємодіє з нею заради особистісної та майнової безпеки, спільного добробуту загалом, здійснює громадський контроль за діяльністю підконтрольних суспільству органів влади, що формуються на засадах відкритої конкуренції та професіоналізму.

**Дезінформація** (disinformation) – неправдива або викривлена інформація, навмисно поширена з метою ввести людей в оману.

**Диверсифікація економіки** (economic diversification) – 1) зменшення залежності від одного чи декількох секторів, ринків або товарів, якого досягають завдяки розвитку та підтримці різноманітних галузей та видів економічної діяльності; 2) розширення діапазону галузей і секторів, які сприяють економічному виробництву країни; 3) переорієнтування виробництва та експорту країни на нові продукти й сектори шляхом сприяння більш збалансованої та різноманітної економічної структури; 4) напрям державної політики, спрямований на створення більш збалансованої виробничої структури з погляду можливих джерел доходів, зайнятості, а також подолання проявів циклічних і ринкових ризиків завдяки зменшенню залежності економіки країни або регіону від вузького кола видів економічної діяльності.

**Екологічна безпека** (environmental security) – стан та умови довкілля, за яких забезпечувано екологічну рівновагу та гарантовано захист навколишнього середовища, збереження життя та здоров'я людей.

**Екологічна стійкість** (environmental resilience) – здатність екосистеми та суспільства функціонувати на довгостроковій основі, поглинати небезпечні впливи, адаптуватися до змін середовища з метою забезпечити виживання, природне різноманіття та добробут сучасних і майбутніх поколінь.

**Економічна безпека** (economic security) – здатність національної економіки до розширеного відтворення з метою: задовольнити на визначеному рівні потреби населення й держави; протистояти дестабілізаційній дії чинників, які створюють загрозу стійкому збалансованому розвитку країни; забезпечити конкурентоспроможність національної економіки у світовій системі господарювання.

**Економічна стійкість** (economic resilience) – здатність національної економіки безперебійно функціонувати й підтримувати чи швидко відновлювати свою функціональність в умовах впливів екзогенних та ендегенних чинників, які порушують її рівновагу.

**Енергетична безпека [країни]** (energy security) – здатність держави технічно надійним та безпечним, економічно ефективним та екологічно прийнятним способом задовольняти потреби суспільства в енергоресурсах, забезпечувати стаке функціонування національної економіки в нормальних і кризових умовах, захищати національні інтереси.

**Енергетична стійкість** (energy resilience) – здатність визначеної системи (об'єкта, підприємства, територіальної громади, держави) забезпечувати свої енергетичні потреби в нормальному режимі функціонування, адаптувати форми та способи енергозабезпечення відповідно до мінливих умов, опиратися впливу загроз та швидко відновлювати забезпечення енергетичних потреб системи після руйнівних впливів.

**Життєво важливі функції та/або послуги / Функції та/або послуги життєзабезпечення** (essential functions and services) – діяльність, яка має вирішальне значення для підтримання нормальних умов життєдіяльності суспільства, економічної активності, охорони здоров'я, безпеки населення, країни та довкілля.

**Загроза** (threat) – явища, дії або бездіяльність, які містять потенціал небезпеки або є причиною небажаного інциденту, що може завдати шкоди державі, суспільству, системі, організації, фізичним особам, активам, довкіллю, громаді.

**Залучення громади** (community engagement / community involvement) – активна участь громади в процесах ухвалення рішень, плануванні та діях, які спрямовані на розв'язання проблем, що впливають на добробут цих людей.

**Запобігання** (prevention / early action) – превентивні дії та стратегії, призначені для своєчасного виявлення, пом'якшення та усунення потенційних ризиків і загроз до того, як вони зможуть спричинити істотні порушення функціонування держави та суспільства.

**Захист критичної інфраструктури** (critical infrastructure protection) – діяльність, здійснювана впродовж життєвого циклу системи критичної інфраструктури та її елементів з метою виявити й нейтралізувати загрози (будь-якого виду) їхній безпеці.

**Захист інформаційних ресурсів** (protection of information resources) – діяльність, спрямована на збереження цілісності даних та інформаційних систем, недопущення несанкціонованого доступу до них, забезпечення конфіденційності (у разі потреби) та безпеки під час обміну інформацією.

**Зм́еншення (пом’я́кшення) рíзиків** (risk mitigation) – стратегії та дії, спрямовані на зниження ймовірності настання небезпечних подій та/або явищ, пом’якшення їхніх можливих наслідків для держави, суспільства, підприємств, установ, організацій, людей.

**Ідентифіка́ція рíзиків** (risk identification) – процес пошуку, розпізнавання, опису небезпечних дій, процесів, явищ, тенденцій, уразливостей, їхніх причин та потенційних наслідків для держави, суспільства, природного середовища.

**Імові́рність / Ймові́рність** (likelihood / probability) – можливість настання небезпечної події або явища, яка підлягає оцінюванню в контексті аналізу ризиків і загроз.

**Інклю́зія (inclusion)** – залученість суб’єкта в суспільні процеси на основі інституційно визначеної системної функціональної ролі.

**Іннова́ція (innovation)** – практична імплементація нових ідей, яка істотно поліпшує наявні продукти, послуги, процеси або системи та/або дає змогу подолати нагальні проблеми.

**Інститу́ти громадя́нського суспі́льства** (civil society institutes / organizations) – неурядові організації, аналітичні центри, групи захисту інтересів та інші організації, які представляють громадянське суспільство та працюють над подоланням соціальних, політичних та економічних проблем незалежно від органів державної влади.

**Інформа́ційна безпе́ка** (information security) – стан захищеності інформаційних систем від несанкціонованого доступу, використання, розголошення, порушення цілісності або знищення.

**Інциде́нт (incident)** – подія, яка порушує нормальну роботу системи, організації, установи, підприємства, потребує негайної уваги та реагування для пом’якшення її негативних наслідків або впливу.

**Катастро́фа (disaster)** – велика за масштабами аварія чи інша небезпечна подія, що призводить до тяжких або невідворотних наслідків.

**Кіберата́ка (cyberattack)** – будь-яка спроба зловмисників пошкодити або знищити комп’ютерну мережу, систему або пристрій, зокрема: несанкціоновані спроби доступу до даних, мереж або систем з метою викрадення, зміни або знищення інформації, порушення роботи сервісів або завдання іншої шкоди, зараження шкідливими програмами; фішингові атаки; атаки типу «відмова в обслуговуванні» (DoS); програми-вимагачі.

**Кібербезпе́ка (cybersecurity)** – стан захищеності систем, мереж, продуктів, процесів і програм від кібератак.

**Кіберінциде́нт (cyberincident)** – подія або низка несприятливих подій ненавмисного характеру та/або таких, що мають ознаки можливої (потенційної) кібератаки, які спричиняють небезпеку для функціонування систем електронних комунікацій, систем управління технологічними процесами, імовірність порушення штатного режиму функціонування таких систем (зокрема зриву

та/або блокування роботи системи та/або несанкціонованого управління її ресурсами), ставлять під загрозу захищеність електронних інформаційних ресурсів.

**Кіберстійкість** (cyber resilience) – здатність організації чи системи протистояти кібератакам або збоям у роботі електронних систем, реагувати на загрози в кіберпросторі та відновлюватися після них, забезпечуючи безперервну роботу електронних систем і захист даних.

**Коваріативні шоки / потрясіння** (covariate shocks) – одночасні або корельовані події / явища, які впливають одночасно на кілька регіонів або галузей, мають масштабні наслідки для різних частин держави або держав.

**Крízова ситуація / Крízа** (crisis situation / crisis) – стан, якому властиві крайнє загострення суперечностей, значна дестабілізація становища в будь-якій сфері діяльності, регіоні, державі (зокрема значне порушення умов функціонування основних сфер життєдіяльності суспільства й держави) та який потребує вжиття комплексу заходів для стабілізації ситуації, запобігання негативним наслідкам або їх пом'якшення, відновлення якості життя населення, умов функціонування суспільства й держави на рівні, не нижчому за докризовий.

**Крízове управління / Управління крízою / Крízовий мéнеджмент** (crisis sapagement) – скоординована діяльність, спрямована на забезпечення цілісності та функціональності держави, установи, підприємства, організації, громади в умовах кризової ситуації, пом'якшення деструктивних впливів, мінімізацію негативних наслідків, швидке відновлення після кризи.

**Критична інфраструктура** (critical infrastructure) – сукупність усіх фізичних чи віртуальних систем і ресурсів, які забезпечують виконання життєво важливих функцій та/або надання життєво важливих послуг і пошкодження чи знищення яких може призвести до швидких та серйозних негативних наслідків для життєдіяльності людини й суспільства, функціонування державних інститутів, національної економіки та національної безпеки.

**Культура безпеки** (security culture) – сукупність норм, цінностей, припущень, практик, які визначають дії та поведінку суб'єкта (установи, підприємства, організації, громади, особи) щодо уникнення небезпеки, пом'якшення деструктивних впливів ризиків і загроз.

**Ментальна / психологічна стійкість** (mental resilience) – здатність людей або спільнот долати стреси й важкі періоди конструктивним шляхом, психічно та емоційно впоратися з кризою, адаптуватися до стресових умов та негараздів, швидко повертатися до докризового стану, проходити крізь життєві випробування, зберігаючи психічне здоров'я та особистісну цілісність.

**Мерéжéва безпека** (network security) – заходи, протоколи й технології, розроблені та зреалізовані для безпечної роботи пристроїв, програм і користувачів, забезпечення цілісності та конфіденційності мережевих даних і ресурсів, захисту їх від несанкціонованого доступу, неправомірного використання, знищення.

**Міграційна безпека** (migration security) – стан захищеності держави, суспільства та ринку праці від міграційних загроз, за якого забезпечено врахування інтересів як держави, суспільства, так і особи відповідно до

гарантованих законодавством прав людини; складник національної (зокрема демографічної) безпеки.

**Міграційна стійкість** (migration resilience) – здатність індивідів, громад та ширших соціальних систем переживати зумовлені міграцією різні обставини, адаптуватися до них та розвиватися далі.

**Надзвичайна ситуація** (emergency) – порушення нормальних умов життя й діяльності людей на об'єктах або територіях унаслідок певних дій або явищ природного чи техногенного характеру (як-от аварія, катастрофа, епідемія, стихійне лихо, велика пожежа, застосування засобів ураження та ін.), що призвели або можуть призвести до людських і матеріальних утрат, а також завдати шкоди довкіллю.

**Напад** (attack) – навмисні дії, спрямовані на заподіяння шкоди державі, суспільству, системі, мережі або окремим особам.

**Наслідки** (consequence) – результати реалізації ризиків і загроз та/або настання кризових ситуацій, які можуть проявитися миттєво або у віддаленій перспективі.

**Національна безпека** (national security) – стан захищеності держави, суспільства, громадян, національних інтересів від зовнішніх і внутрішніх загроз.

**Національна система захисту критичної інфраструктури** (national critical infrastructure protection system) – інституційно-організаційна система формування і реалізації політики країни у сфері захисту критичної інфраструктури.

**Національна система кібербезпеки** (national cybersecurity system) – сукупність суб'єктів забезпечення кібербезпеки та взаємопов'язаних заходів політичного, науково-технічного, інформаційного, освітнього характеру, організаційних, правових, оперативно-розшукових, розвідувальних, контррозвідувальних, оборонних, інженерно-технічних заходів, а також заходів криптографічного і технічного захисту національних інформаційних ресурсів, кіберзахисту об'єктів критичної інформаційної інфраструктури.

**Національна система стійкості** (national resilience system) – комплексний механізм взаємодії органів державної влади та місцевого самоврядування, підприємств, установ, інститутів та організацій громадянського суспільства, населення, а також цілеспрямованих дій, методів, чинників і механізмів, які забезпечують безпеку та безперервність функціонування основних сфер життєдіяльності суспільства і держави до, під час та після кризи.

**Національна система цивільного захисту / цивільної оборони** (national civil protection system) – сукупність органів управління, сил і засобів органів державної влади і місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій, які забезпечують готовність і реагування на надзвичайні ситуації та відновлення після них.

**Національна стійкість** (national resilience) – здатність держави й суспільства ефективно протистояти загрозам будь-якого походження та характеру, адаптуватися до змін безпекового середовища, підтримувати стає функціонування, у т. ч. під час криз, швидко відновлюватися після криз до оптимального за визначених умов рівня.

**Національний реєстр ризиків** (national risks register) – документ, який містить перелік ідентифікованих ризиків для національної безпеки та їхні характеристики, такі як імовірність настання, потенційний вплив і наслідки, а також опис дій щодо пом'якшення відповідних ризиків та реагування на них.

**Небезпека** (hazard) – стан, якому властива відсутність або порушення захисту держави, суспільства, системи, підприємства, установи, організації, громади, людини від загроз різного характеру та походження.

**Невизначеність** (uncertainty) – 1) вплив непередбачуваних та/або невідомих чинників на процес прийняття рішень; 2) стан відсутності або дефіциту інформації, потрібної для розуміння події, її наслідків або ймовірності та/або дефіциту довіри до органів та/або осіб, які ухвалюють рішення.

**Несанкціоноване втручання** (unauthorized interference) – дії окремих осіб або груп, які порушують цілісність та/або функціональність систем чи процесів без відповідного дозволу.

**Об'єкти критичної інфраструктури** (critical infrastructure entities) – активи, об'єкти, системи, мережі (фізичні чи віртуальні) у складі інфраструктури, настільки важливі, що порушення нормального їх функціонування здатне перервати виконання життєво важливих функцій та/або надання життєво важливих послуг.

**Обізнаність** (awareness) – сприйняття, розуміння та можливість інтерпретації інформації про небезпечні процеси, події та явища в певному середовищі чи контексті, що дає змогу ухвалювати обґрунтовані рішення стосовно запобігання, пом'якшення, реагування на них, подолання наслідків, адаптації до змін.

**Органи державного управління** (державної влади) (public administration entity) – установи (організації), утворені у визначеному законодавством порядку з метою реалізувати державні функції з управління суспільством.

**Організаційна стійкість** (organizational resilience) – здатність організації ідентифікувати та передбачати ризики і загрози, своєчасно готуватися, реагувати на них, адаптуватися до змін безпекового середовища, підтримувати стале функціонування до, під час і після настання кризової ситуації задля виживання й дальшого розвитку.

**Основні національні функції** (national essential functions) – обрані функції, потрібні для управління державою та забезпечення її існування в умовах кризових ситуацій, і які гарантують збереження конституційного ладу, захист суверенітету й територіальної цілісності, безперебійне функціонування основних гілок влади.

**Оцінювання (нереком. оцінка) уразливостей** (vulnerability assessment) – процес ідентифікування й аналізу проблем і недоліків, що породжують або посилюють схильність держави, системи, спільноти чи організації до порушення функціональності та/або системних пошкоджень, визначення ступеня їхньої піддатливості негативним впливам ризиків і загроз.

**Правовий режим воєнного стану** (legal regime of martial law / martial law) – тимчасова правова основа, яка надає військовим органам влади виняткові повноваження для підтримки порядку та безпеки під час військового конфлікту

або значних криз.

**Правовий режим надзвичайного стану** (legal regime of emergency) – визначені законодавством тимчасовий порядок дій, права органів державної влади й місцевого самоврядування, підприємств, установ і організацій під час виникнення надзвичайних ситуацій та відповідальність за порушення вимог або невиконання заходів відповідного правового режиму.

**Пріоритетні інституційні функції** (primary mission functions) – функції, пов'язані з реалізацією головного призначення (місії) організацій, визначеного їхніми статутами або нормативно-правовими актами, які належить виконувати безперебійно з метою забезпечити безперервність основних національних функцій і життєво важливих функцій та послуг.

**Прийнятний ризик** (acceptable risk) – рівень ризику, за якого держава, суспільство, організація або система можуть працювати без значних утрат або зі збитками, які сукупно є нижчими, ніж витрати на усунення відповідного ризику.

**Природні катастрофи / Стихійні лиха** (natural disasters / natural hazards) – явища і процеси природного походження, які можуть завдати значної шкоди людському життю, майну та довкіллю.

**Прогнозування ризиків** (risk anticipation) – завчасне виявлення дій, процесів, явищ, тенденцій, які містять потенціал небезпеки або створюють нові можливості для розвитку.

**Протидія дезінформації** (countering disinformation) – діяльність із виявлення, запобігання та реагування на поширення неправдивої або маніпулятивної інформації, яка може ввести людей в оману, завдати шкоди національним інтересам, безпеці та демократії.

**Реагування на кризові ситуації** (crisis response) – скоординовані дії органів державної влади й місцевого самоврядування, організацій, установ, підприємств та громад, учинені для ефективного врегулювання кризи та пом'якшення її наслідків, зокрема негайні заходи із захисту життя й здоров'я людей, забезпечення безперервності надання критично важливих функцій та послуг, стабілізації постраждалої території.

**Реагування на надзвичайні ситуації** (emergency response) – скоординовані дії суб'єктів забезпечення цивільного захисту, учинені відповідно до планів реагування на надзвичайні ситуації.

**Регіональна безпека** (regional security) – захищеність національних кордонів та інтересів держав, що належать до певної географічної території (регіону), забезпечена, зокрема, системами співробітництва таких держав.

**Ризик** (risk) – вплив невизначеності на очікувані результати.

**Система раннього оповіщення та реагування** (early warning and response systems) – 1) механізми і процеси своєчасного виявлення та оповіщення про потенційні небезпеки або загрози, що дають змогу вживати швидких та ефективних заходів для запобігання, реагування та пом'якшення їх наслідків; 2) мережа датчиків, приладів і каналів зв'язку, призначена для виявлення потенційних небезпек і оповіщення про них ще до їх виникнення.

**Ситуаційна обізнаність / Обізнаність про ситуацію** (situation awareness) – поінформованість та розуміння ситуації з погляду потенційних ризиків,

уразливостей і потрібних заходів для запобігання, пом'якшення, реагування та подолання їх наслідків.

**Соціальна згуртованість** (social cohesion) – стан суспільства, якому властиві: відсутність конфлікту між суспільними та політичними групами; міцні соціальні зв'язки; готовність членів суспільства працювати разом; довіра між людьми; спільні ідентичність і цінності; довіра до інституцій; прагнення зменшити нерівність і досягти загального добробуту.

**Спроможність / Спроможності** (capacity / capabilities) – поєднання всіх наявних ресурсів, сил і засобів держави, суспільства, громади чи організації, що визначає їхню здатність ефективно протидіяти загрозам і кризовим ситуаціям на всіх етапах кризового циклу, адаптуватися до мінливого безпекового середовища.

**Спроможність громади** (community capacity) – взаємодія людського, організаційного та соціального капіталу, наявного в межах певної спільноти, що визначає здатність громади долати колективні проблеми та поліпшувати або підтримувати свій добробут.

**Сталий розвиток** (sustainable development) – процес суспільного розвитку, за якого використання природних та фінансових ресурсів, людського потенціалу, а також інституційні зміни, міжнародні відносини для забезпечення сучасних потреб не шкодять здатності майбутніх поколінь реалізувати свої потреби.

**Стійкість** (resilience) – здатність об'єкта (складної системи) протистояти небажаним впливам і стресам, адаптуватися до дії зовнішніх подразників без значної втрати функціональності й руйнування структури, а також відновлюватися після шоків.

**Стійкість громади** (local community resilience) – здатність громади, зокрема органів місцевої влади та місцевого самоврядування, адаптуватися до криз та протистояти зовнішнім шокам.

**Стійкість демократії** (democracy resilience / stability of democracy) – здатність демократичного організованого суспільства/держави та демократичних інститутів адаптуватися до дії внутрішніх та зовнішніх впливів, забезпечити збереження основних принципів і цінностей громадянського суспільства, успішних практик ефективного врядування та суспільної довіри в умовах загрози, а також швидкого відновлення безпеки і сталого розвитку після кризової ситуації/конфлікту.

**Стійкість критичної інфраструктури** (resilience of critical infrastructure) – здатність критичної інфраструктури надійно функціонувати в нормальному режимі, адаптуватися до умов, що постійно змінюються, опиратися впливу загроз та швидко відновлюватися після руйнувань.

**Стійкість суспільства / Громадська стійкість** (societal resilience) – здатність суспільства своєчасно й ефективно протистояти шокам, поглинати їх, пристосовуватися до наслідків небезпеки й невизначеності та відновлюватися після криз через збереження та відновлення основних базових структур і функцій.

**Стратегічні резерви** (strategic reserves) – запас товарів або предметів, які уряди, організації чи підприємства утримують від постійного використання для

виконання певної стратегії або для реагування на несподівані події.

**Стратегія національної безпеки** (national security strategy) – документ, у якому викладено головні цілі й завдання державної політики у сфері захисту та просування національних інтересів.

**Стратегія національної стійкості** (national resilience strategy) – документ, у якому викладено головні цілі й завдання державної політики у сфері забезпечення стійкості держави та суспільства до актуальних та прогнозованих загроз і кризових ситуацій.

**Стратегія сталого розвитку** (sustainable development strategies) – документ, орієнтований на довгострокову перспективу, головною метою якого є визначення скоординованих дій для втілення принципів сталого розвитку для збалансованого досягнення економічних, соціальних і довкільних цілей.

**Суб'єкти забезпечення національної стійкості** (national resilience actors / providers) – органи державної влади та місцевого самоврядування, підприємства, установи, організації, інститути громадянського суспільства, громадяни, які є ініціаторами або учасниками процесів забезпечення національної стійкості.

**Субсидіарність** (subsidiarity) – принцип розподілу повноважень і відповідальності, за якого ключові рішення щодо реагування на загрози й кризові ситуації ухвалюють на найнижчому можливому рівні з координацією на вищому доцільному рівні.

**Сумісність** (interoperability / compatibility) – здатність різних систем, організацій або структур ефективно співпрацювати.

**Тероризм** (terrorism) – застосування (або загроза застосування) насильства для досягнення політичної, релігійної або ідеологічної мети.

**Управління надзвичайними ситуаціями** (emergency management) – діяльність, що відповідає за створення рамок, у яких суспільство, громади, установи, підприємства, організації, громадяни зменшують уразливість до небезпек і здатні ефективно реагувати на надзвичайні ситуації та долати їхні наслідки.

**Управління (керування) ризиками** (risk management) – скоординована діяльність, яка охоплює процедури і практики, спрямовані на виявлення, аналіз, оцінювання, пріоритезацію ризиків, а також реалізацію заходів з їх пом'якшення, мінімізації наслідків, відновлення після кризи та ефективного використання нових можливостей.

**Уразливість / Вразливість** (vulnerability) – наявність проблем або вад, які породжують або посилюють схильність держави, суспільства, системи, підприємства, установи, організації, громади до порушення функціональності й системних пошкоджень.

**Цивільна оборона** (civil defense) – комплекс заходів, спрямованих на захист цивільних осіб та інфраструктури від військових нападів і стихійних лих.

**Цивільний захист** (civil protection) – комплекс заходів, спрямованих на захист населення, територій, довкілля, майна, матеріальних і культурних цінностей від надзвичайних ситуацій та інших небезпечних подій і явищ, запобігання їм та ліквідацію наслідків, а також надання допомоги постраждалим.

## РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Акімова Л. М. Механізми державного управління економічною безпекою України: аналіз чинників впливу, систематизованих за окремими сферами її розвитку. Аспекти публічного правління. 2018. Т. 6. № 6-7. С. 5–13.
2. Березовська-Чміль О. Б., Кобець Ю. В., Міщук М. Б. Національна безпека України в контексті інтеграції до Європейського Союзу: політико-правовий аспект (2014–2019 рр.). Науковий журнал «Політикус». Спецвипуск. 2022. С.7-14.
3. Воєнна доктрина України : Указ Президента України від 24.09.2015 № 555/2015. Офіційне інтернет-представництво Президента України. URL <http://surl.li/pfwmj>
4. Власюк О. С. Національна безпека України: еволюція проблем внутрішньої політики. Вибр. наук. праці. Київ : НІСД, 2016. 528 с. URL: <https://niss.gov.ua/sites/default/files/2017-01/Vlasuk-fin-99d56.pdf>
5. Глобальна та національна безпека : підручник / В. І. Абрамов, Г. П. Ситник, В. Ф. Смолянчук та ін. ; за заг. ред. Г. П. Ситника, Ю. В. Ковбасюка. Київ : НАДУ, 2016. 784 с. URL: [http://www.dut.edu.ua/uploads/1\\_330\\_42449633.pdf](http://www.dut.edu.ua/uploads/1_330_42449633.pdf)
6. Грицюк Ю. І. Основи національної безпеки України : навч. посіб. Львів : Видво ЛДУ БЖД, 2013. 408 с.
7. Державна безпека в контексті політики європейської інтеграції України. / Укладачі : В.М. Мороз, Ю.Г. Батир Х. : НУЦЗУ, 2020. 60 с.
8. Доктрина інформаційної безпеки України : Указ Президента України від 25.02.2017 № 47/2017. URL: <http://surl.li/pfwuj>
9. Ейтутіс Г. Д., Попова Д. В. Дослідження складових економічної безпеки України для сталого розвитку держави. Вісник економіки транспорту і промисловості. 2018. № 62. С. 29–36. Інформаційна складова державної політики та управління : монографія / С. Г. Соловійов, О. Є. Бухтатий, Ю. В. Нестеряк та ін. ; за заг. ред. Н. В. Грицяк. Київ : К.І.С., 2015. 319 с.
10. Забезпечення національної безпеки за основними напрямками життєдіяльності України: навчальний посібник: у 2-х ч.: Ч. I / В. А. Омельчук, М. П. Стрельбицький, С. Г. Гордієнко та ін.; за заг. ред. А. М. Кислого і М. П. Стрельбицького. Київ : Міжрегіональна Академія управління персоналом, 2021. 304 с.
11. Кобець Ю.В. Управління системою національної безпеки в умовах воєнно-політичного конфлікту. Грані: науково-теоретичний альманах. 2021. № 9. С.26-34.
12. Кобець Ю.В., Липчук О.І., Ломака І.І. Соціальна складова національної безпеки: міжнародний досвід. Держава та регіони. 2021. №3. С. 48-56.
13. Конституція України : офіц. текст. від 28.06.1996 № 254к/96-вр ; у поточній редакції. Законодавство України. URL: <http://surl.li/hotgn>
14. Ліпкан В.А. Національна безпека України. Навчальний посібник. Кондор. 2006. 552 с.
15. Ліпкан В.А. Національна і міжнародна безпека у визначеннях та поняттях. Серія: Національна і міжнародна безпека. 2-ге вид., доп. і переробл. Київ : Текст, 2008. 400 с.

16. Ломака І.І., Липчук О.І., Кобець Ю.В. Інформаційна безпека держави: теоретико-методологічні засади та особливості в умовах збройного конфлікту . Регіональні студії, 2022, №31. С. 113-117.
17. Орел М. Г. Системний аналіз чинників, які зумовлюють завдання державного управління у сфері політичної безпеки. Державне управління: удосконалення та розвиток. 2018. № 3. [http://www.dy.nayka.com.ua/pdf/3\\_2018/42.pdf](http://www.dy.nayka.com.ua/pdf/3_2018/42.pdf)
18. Про засади внутрішньої і зовнішньої політики : Закон України від 01.07.2010 № 2411-VI. Офіційний сайт Верховної Ради України <http://surl.li/pfwus>
19. Про національну безпеку України : Закон України від 21.06.2018 № 2469- VIII. Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: <http://surl.li/pfwuy>
20. Світова гібридна війна: український фронт : монографія / за заг. ред. В.П. Горбуліна. Київ : НІСД, 2017. 496 с
21. Ситник Г. П., Орел М.Г. Національна безпека в контексті європейської інтеграції України: підручник / Г. П. Ситник, М. Г. Орел; за ред. Г. П. Ситника. Київ: Міжрегіональна Академія управління персоналом, 2021. 372 с.
22. Термінологічний словник-довідник у сфері національної стійкості [Упорядники: О. О. Резнікова, К. Є. Войтовський]. Київ : НІСД, 2024. 80 с. <https://doi.org/10.53679/NISS-book.2024.01>
23. Providing for National Security A Comparative Analysis. Edited by Andrew M. Dorman and Joyce P. Kaufman. Stanford University Press Stanford, California. 2014 <https://www.sup.org/books/politics/providing-national-security/excerpts>

**Теоретико-методологічні основи дослідження державної політики із забезпечення національної безпеки. Державна політика забезпечення національної безпеки України: основні напрямки та особливості здійснення. : монографія / Криштанович М.Ф., Пушак Я.Я., Флейчук М.І., Франчук В.І. – Львів : Сполом, 2020. – 418 с.**

Дослідження процесу державної політики у сфері національної безпеки в цілому є достатньо складним завданням, що обумовлено значною кількістю його аспектів, серед яких одне з найголовніших місць посідають завдання забезпечення захисту людини і суспільства.

Розгляд результатів наукових досліджень проблем національної безпеки свідчить, що найбільш значущий доробок був зроблений вченими ХХ століття, коли відбулося переосмислення самої природи безпеки і практичної політики в цій сфері. У вітчизняних наукових розробках серед шляхів забезпечення національної безпеки України почала домінувати саме державна політика. Вона мала здійснюватися з метою забезпечення національної безпеки безпосередньо у відповідних сферах: соціальній; економічній; фінансовій; інформаційній; екологічній; гуманітарній; оборонній, зовнішньополітичній. Автори посібника “Державна політика: аналіз та механізми її впровадження в Україні” за загальною редакцією В. Ребкала. В. Тертички, вважають, що: “державна політика – це відносно стабільна, організована й цілеспрямована діяльність/бездіяльність державних інституцій, здійснювані безпосередньо чи опосередковано щодо певної проблеми або сукупності проблем, яка впливає на життя суспільства”. На думку авторів словника-довідника “Державне управління”: “Державна політика є засобом, що дозволяє державі досягнути певної мети в конкретній галузі, використовуючи правові, економічні, адміністративні методи впливу, спираючись на ресурси, які є в її розпорядженні”.

Стосовно розробки та реалізації ефективної політики національної безпеки унаслідок комплексного характеру, то слід зазначити, що вона є досить складною проблемою, оскільки її розв’язання передусім передбачає системне врахування сукупності економічних, соціологічних, психологічних та інших чинників. Переважна більшість фахівців під державною політикою національної безпеки розуміє сукупність дій органів державної влади, за допомогою яких забезпечуються захист інтересів громадянина, суспільства і держави. Тому під вказаною політикою розуміються не будь-які дії і заходи держави, а саме ті, за допомогою яких забезпечується цей захист. Для дослідження державної політики у сфері національної безпеки нами була застосована система, побудована з врахуванням взаємопов’язаних та взаємодоповнюючих загальнонаукових та спеціальних методів дослідження, спрямованих на отримання об’єктивних та достовірних результатів.

Методологічний інструментарій для розкриття змісту і значення державної політики із забезпечення національної безпеки розроблявся нами з максимальним урахуванням завдань наукового пошуку, особливостей об’єкта та

предмета дослідження. Методологічну основу дослідження склали як філософські, загальнонаукові, так і спеціальні наукові методи. Зокрема, застосування методів класифікації й систематизації дало змогу узагальнити наукову літературу за темою дослідження. Логіко-семантичний метод сприяв поглибленню понятійного апарату. Аналітичний метод дав змогу дослідити зміст цієї політики з врахуванням державних пріоритетів та охарактеризувати основні напрями її правового регулювання. Діагностичний метод використовувався як інструмент оцінювання державної політики національної безпеки. Історичний метод сприяв аналізу особливостей здійснення цієї політики в контексті суспільних трансформацій на різних історичних етапах. Порівняльний метод дав змогу дослідити зарубіжний досвід державної політики у забезпеченні національної безпеки і розкрити його можливості використання в Україні. Системний підхід дав змогу простежити сучасний рівень забезпечення національної безпеки в країні, виявити суперечності у формуванні й реалізації державної політики у цій сфері, визначити конкретні шляхи її оптимізації. Для формування рекомендацій та пропозицій щодо підвищення ефективності державної політики із забезпечення національної безпеки використовувалися методи індукції, узагальнення.

Базову основу застосовуваних методів дослідження складають наступні принципи: об'єктивності; всебічності; конкретності; системності; єдності історичного і логічного, аналізу і синтезу; зв'язку теорії і практики при обов'язковій опорі на практику та визнання її вирішальної ролі при розгляді даної проблеми. Таким чином, у монографії використовувався комплексний підхід, який забезпечив об'єктивне дослідження обраної теми і досягнення поставленої мети. Як відомо, специфіка категорій будь-якої галузі науки впливає з об'єкта досліджень останньої. Зрозуміло, що важливе значення для з'ясування сутності категорій, які визначають зміст і сутність державної політики із забезпечення національної безпеки України, має насамперед систематизація, доповнення та взаємоузгодження відповідного понятійного апарату. Тому залежно від конкретного завдання досліджуваної проблеми, має визначатися його понятійна основа.

Французький філософ і просвітник Вольтер підкреслював: "...Якщо ви бажаєте зі мною говорити, визначить свої поняття...". В. Ліпкан справедливо наголошує, що сформулювати універсальні поняття, які характеризують процес "забезпечення національної безпеки", намагалися багато дослідників однак переважно у відриві від завдань державної політики у цій сфері. А це, значною мірою, не дозволяло ґрунтовно і системно розглядати важливі питання щодо державної політики з регулювання національної безпеки та сформулювати для цього основні поняття з необхідних методологічних позицій. Узгодженість термінів у дослідженні проблем державної політики у сфері національної безпеки зазначає Г. Новицький, можна забезпечити з дотриманням таких методологічних умов:

- розглядом конкретного поняття й терміну в контексті чіткого, цілісного уявлення про безпеку;
- урахуванням родово-видової ієрархії понять і термінів на основі

системного підходу до забезпечення безпеки;

- переходом від емпіричного до теоретичного рівня осмислення суспільної дійсності. Щоправда, у науковому світі ще не склалася усталена система однозначного тлумачення та сприйняття окремих категорій з досліджуваної проблеми.

Тому для розуміння сутності та особливостей процесу реалізації державної політики у сфері національної безпеки важливо розглянути весь категоріальний ряд, а саме – “безпека”, “національна безпека”, “система забезпечення національної безпеки”, “концепція національної безпеки”, “стратегія розвитку національної безпеки”, а також такі дефініції як “політична безпека”, “воєнна безпека”, “економічна безпека”, “соціальна безпека”, “екологічна безпека”, “інформаційна безпека”, “етнонаціональна безпека” та “міжнародна безпека”. Зазначимо, що ці категорії сьогодні зустрічається в сучасних нормативно-правових актах і наукових дослідженнях і можуть по різному трактуватися. Саме тому методика обґрунтування понятійнокатегоріального апарату вимагає чітко визначитися з понятійною основою, яка розглядає процес здійснення державної політики у сфері забезпечення національної безпеки.

Вищезазначені категорії взаємозалежні і для кращого розуміння їх взаємозв'язку спершу окреслимо трактування терміну “безпека”. Він є базисним при визначенні сутності державної політики у сфері забезпечення національної безпеки. Не достатнє з'ясування сутніснофілософського наповнення поняття “безпека” призводить до термінологічного хаосу, різноміслювань інших понять та дещо спрощеного їх трактування. Зміст поняття “безпека”, згідно з етимологією цього слова означає “відсутність загрози”, як для особистості, так і суспільства і держави в цілому.

Про передумови зародження знань про “безпеку” свідчить уся історія розвитку людства. Вже мислителі стародавнього світу практично у кожній своїй праці, так або інакше, торкались питань забезпечення безпеки людини і суспільства, але, насамперед, – держави. Зокрема значення терміну “безпека” використовував давньогрецький філософ Платон. Поняття “безпека” у середні віки розширилось до розуміння безпеки як спокійного стану духу людей, які вважають себе захищеними від будь-яких загроз. Найбільш активно питання “безпеки” стали розроблятися після закінчення епохи Середньовіччя. В епоху Відродження й Нового часу точка зору на “безпеку” трансформувалась у проблему безпечних взаємостосунків між державами й пошуку шляхів їх нормалізації (Е. Роттердамський, Г. Гроцій). Перші спроби теоретичної розробки поняття “безпека” розпочалися в період XVII-XVIII ст. У працях Т. Гоббса, Д. Локка, Ж.-Ж. Руссо, Б. Спінози й інших мислителів поняття “безпека” починає інтенсивно наближатись до її розуміння як функції держави.

Щоправда, вказане поняття розглядалось переважно в контексті війни й миру. Перші ґрунтовні наукові дослідження понять “безпеки” в контексті функцій держави з'явилися лише в XIX столітті. В часи СРСР цей термін був введений у офіційне використання для характеристики функціонування державної безпеки. Зокрема в 1936 р. термін “безпека” був введений до тексту Конституції СРСР (пункт “і” статті 14 глави 2), і почав вживатися як в

нормативно-правових актах, так і в науковій літературі. Найбільш активно поняття “безпека” в контексті теорії національної безпеки почалося розроблятися у багатьох країнах світу після закінчення Другої світової війни, починаючи зі середини 40-х років XX ст. Зазначимо, що протягом тривалого часу вказаний термін застосовувався переважно без будь-яких роз’яснень щодо його значення. Лише у пострадянський період були здійснені належні спроби визначення сутності змісту цього поняття. Сучасне наукове знання про безпеку включає певні уявлення про цей феномен в межах юридичних, воєнних, політичних, соціальних та інших наук, що знаходяться у взаємозв’язку. Вітчизняні дослідники О. Гончаренко, Е. Лисицин, В. Вагапов та В. Циганов схильні вважати, що “безпека” – категорія, яка характеризує ступінь (міру, рівень) захищеності життєво важливих інтересів, прав та свобод особи, суспільства і держави від зовнішніх і внутрішніх загроз або ступінь відсутності загроз правам і свободам людини, базовим інтересам і цінностям суспільства та держави. Зокрема на думку В. Циганова, зміст поняття “безпека” – це “діяльність людей, суспільства, держави щодо виявлення, запобігання, послаблення, відвернення загрози, здатної загубити їх, позбавити матеріальних і духовних цінностей, завдати невідшкодованих збитків, заблокувати шляхи для прогресивного розвитку”.

Таким чином, є всі підстави говорити про те, що поняття “безпека” фактично набуло значення філософської категорії, оскільки воно охоплює всі належні аспекти життєдіяльності особи, суспільства і держави, а також безпосередньо відіграє в ній визначальну роль. Як правило, при дослідженні сутності “безпеки” акцентується увага на трьох аспектах: - концептуальному (онтологічні і гносеологічні основи безпеки); - практичному (безпека розглядається у контексті відображення певних потреб у життєдіяльності особи, суспільства, держави і міжнародної спільноти); - ціннісному (філософія безпеки, культура безпеки тощо). При цьому переважна частина дослідників тісно пов’язують поняття “безпеки” з поняттям “небезпека”. Стосовно численних визначень поняття “національна безпека”, то перш ніж характеризувати той чи інший підхід щодо його застосування необхідно чітко з’ясувати у якому контексті він може бути використаний. Відповідно до Закону України “Про основи національної безпеки України”, національна безпека – це “захищеність життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства і держави, за якої забезпечуються сталий розвиток суспільства, своєчасне виявлення, запобігання і нейтралізація реальних та потенційних загроз національним інтересам”.

У досліджуваній нами проблемі поняття “національна безпека” ми розуміємо як захищеність життєво важливих інтересів суспільства й держави від внутрішніх та зовнішніх загроз, що забезпечує сталий і поступальний розвиток країни. При визначенні поняття “національна безпека” сучасні дослідники спираються на розуміння безпеки як: стану, ступеню захищеності національних цінностей; відсутності загроз; головної умови життєдіяльності особи, суспільства та держави; сукупності заходів, що вживаються для гарантування безпеки; здатності певного об’єкта безпеки зберегти притаманні йому риси та властивості в умовах потенційної чи реальної загрози; системи, що складається

з елементів і будується на принципах цілісності, стійкості, взаємодії складових, саморегуляції. У процесі досліджень сформулювалося два принципових підходи щодо розуміння сутності поняття “національна безпека”. Згідно першого національна безпека розглядається у контексті національних інтересів (С. Браун, Б. Броді, У. Липман, М. Каплан, Дж. Коллінз, Г. Моргентау, С. Хоффман та ін.), а згідно іншого – в контексті базисних цінностей суспільства (А. Уолферс, К. Норр, Ф. Трегер, Д. Кауффман, А. Архарія та ін.).

Категорія “національна безпека” тісно пов’язана з категорією “система забезпечення національної безпеки”. Це поняття включає в себе сукупність державних і недержавних органів, що у межах своєї компетенції забезпечують безпеку особи, суспільства і держави на різних рівнях. З’ясування змісту цього поняття сприяє відповіді на запитання – чи є керованим цей процес загалом або чи є забезпечення національної безпеки провідною функцією державної політики в цій сфері. Використання зазначеного поняття без сумніву сприяє розкриттю сутності і змісту процесу державної політики із забезпечення національної безпеки як безпосередньої функції держави. Дослідження змісту поняття “система забезпечення національної безпеки” через пошук його системної якості, крім іншого, дозволить відповісти на запитання – чи може бути керованим цей процес?.

Відсутність аргументованої відповіді позбавляє всякого сенсу подальші роздуми довкола головної функції держави – розробки і здійснення політики із забезпечення національної безпеки. Визначальним підходом для розкриття сутності поняття “концепція національної безпеки” є її вихідна категорія “Концепція” (від лат. *conceptio* розуміння, система) – певний спосіб розуміння, трактування будь-яких явищ, основний погляд, ключова ідея для їх висвітлення; керівний задум, конструктивний принцип різних видів діяльності. Під “концепцією національною безпеки” розуміють: сукупність ідей і уявлень про збереження або забезпечення національної безпеки; систему поглядів на вирішення проблеми безпеки, сукупність понять і зав’язків між ними, які визначають основні напрями її забезпечення.

Стосовно категорії “Стратегія національної безпеки”, її сутністю є узгоджена за метою, завданнями, умовами і засобами довгострокова комплексна програма практичних дій щодо забезпечення захищеності життєво важливих інтересів особи, суспільства і держави від зовнішніх і внутрішніх загроз. Видовою складовою національної безпеки є наукова категорія “політична безпека”. Вона визначає стійкий стан і ефективний розвиток політичної системи суспільства, який дозволяє адекватно реагувати на негативні внутрішні та зовнішні дії, зберігати цілісність соціуму і його сутнісні якості. Більш детальним виглядає таке визначення: “політична безпека” – це захищеність політичної системи суспільства від зовнішніх і внутрішніх загроз”.

Поняттям “політична безпека” вітчизняні дослідники характеризують комплекс заходів, які безпосередньо спрямовані на збереження конституційно легітимізованого політичного ладу тієї чи іншої держави, забезпечення державотворення та конструктивної політики. Поняття “воєнна безпека” визначає стан захищеності прав і свобод громадян, базових інтересів та

цінностей суспільства і суверенної держави від можливих зазіхань із застосуванням воєнної сили. Воєнною доктриною України (редакція 2004 р.) це поняття визначається як «стан захищеності національних інтересів, суверенітету, територіальної цілісності та недоторканності держави від посягань із застосуванням військової сили».

Щодо сутності поняття “економічна безпека”, то це складова національної безпеки, різновид соціальної діяльності, яка забезпечує здатність держави до відтворення внутрішнього валового національного продукту та кількісній і якісній збалансованості зовнішньоекономічних відносин, конкурентоспроможність економіки і стійке функціонування кредитно-фінансової і системи. Однією з визначальних категорій, що характеризує зміст національної безпеки є поняття “соціальна безпека”, яке концептуально покладено в основу здійснення державної соціальної політики України. Поняття “соціальна безпека” визначається як захищеність життєво важливих інтересів людини, громадянина, суспільства, за якої забезпечуються соціальний прогрес і економічний розвиток, своєчасне виявлення, запобігання і нейтралізація реальних та потенційних загроз національним інтересам у соціальній сфері, зокрема у сфері соціальної політики, охорони здоров’я, освіти, культурного розвитку населення тощо.

Визначення поняття “екологічна безпека” може мати наступний вигляд: – складова національної безпеки, різновид соціальної діяльності, яка полягає в управлінні системою національної безпеки за якого державними та недержавними інституціями забезпечується екологічна рівновага і гарантується захист середовища проживання населення країни і біосфери в цілому, атмосфери, гідросфери, літосфери і космосфери, видового складу тваринного і рослинного світу, а також природних ресурсів.

Термін “інформаційна безпека”, за обґрунтуванням Б. Кормича, виступає як захищеність встановлених законом правил, за якими відбуваються інформаційні процеси в державі, що забезпечують гарантовані Конституцією умови існування і розвитку людини, всього суспільства та держави. Згідно визначень вітчизняних науковців така категорія як “Етнополітична безпека” характеризує стан захищеності і збереження поліетнічності українського суспільства, забезпечення в ньому міжетнічної злагоди, право виявляти своє національне або етнічне самоусвідомлення незалежно від раси, статі, мови та релігії.

Поняття “міжнародна безпека” має певну історію формулювання та розвитку. У найзагальнішому вигляді розуміння міжнародної безпеки було сформульовано під час створення Організації Об’єднаних Націй, у першій статті Статуту цієї організації, де визначено її головне завдання. Широке використання поняття “міжнародна безпека” одержало у США наприкінці 1940-х – на початку 1950-х років, коли цим терміном стали визначати комплексну сферу військово-громадських досліджень стратегії, технологій, контролю над озброєнням, коли проблема військового протистояння, особливо у новому ядерному вимірі, перетворилася на домінуючу сферу міжнародних відносин. Сьогодні це поняття характеризується як “система міжнародних відносин, заснована на додержанні

усіма країнами загальноновизнаних принципів та норм міжнародного права, за допомогою яких здійснюється вирішення спірних питань, розбіжностей між ними”.

Підсумовуючи зазначимо, що обґрунтування понятійно категоріального апарату дослідження визначеної проблеми базується на сукупності методологічних засад аналізу та визначення його сутності. Проведений аналіз вищезгаданих категорій вітчизняного понятійного апарату щодо основ національної безпеки України свідчить про їх взаємозв’язок та взаємозалежність, що має виключне значення для процесу формування і проведення державної політики у цій сфері.

Забезпечення національної безпеки – головне завдання державної політики. Проте можна констатувати, що сьогодні в цій сфері накопичилася низка проблем, які потребують невідкладного розв’язання. Якщо на ранніх етапах політика здійснення національної безпеки розглядалася в основному як проблема забезпечення військової безпеки, то згодом вона отримала ширший зміст. Практичне значення зміни парадигми державної політики в цій сфері полягало в тому, що раніше вона була зорієнтована на забезпечення безпеки у якійсь сфері, коли вже реально виникли загроза чи небезпека національній безпеці. Суть сучасної парадигми цієї політики полягає в здатності держави захистити національні цінності й інтереси в конкретних внутрішніх і зовнішніх умовах.

Основними концептуальними підходами до визначення шляхів забезпечення національної безпеки в межах державної політики вітчизняна теоретико-політична думка визначає організаційно управлінський, який полягає в координації діяльності органів влади, створенні необхідних структур в системі забезпечення національної безпеки, ініціювання та проведення публічних обговорень з питань національної безпеки та законодавчий підхід, який розкривається через забезпечення національної безпеки шляхом прийняття нових норм законодавства та через різні форми державного контролю. Значно меншою мірою присутні геополітичний, гуманітарний та соціокультурний підходи. Суть організаційно-управлінського підходу, який пропонується дослідниками зокрема, такими як І. Бінько, С. Головащенко, О. Данільян, О. Дзьобань, А. Качинський, Н. Лакіза-Сачук, О. Литвиненко, Н. Нижник, В. Паламарчук, В. Потіха Г. Ситник та іншими науковцями, полягає у впровадженні механізмів реалізації державної політики із забезпечення національної безпеки, координації діяльності органів влади у цій сфері.

Законодавчий підхід відображений в положеннях Конституції України, Закону “Про основи національної безпеки України”, Концепції (основ державної політики) національної безпеки України, Закону “Про Раду національної безпеки та оборони України”, Закону “Про оборону”, Закону “Про інформацію” тощо

Слід зазначити, що такий підхід передбачає прийняття низки нормативно-правових актів з метою забезпечення воєнної, зовнішньополітичної, внутрішньополітичної, економічної, соціальної, екологічної, інформаційної безпеки. Законом України “Про національну безпеку України” 2018 р. визначено, що її національна безпека має забезпечуватися шляхом проведення виваженої

державної політики відповідно до прийнятих в установленому порядку загальнодержавних та галузевих концепцій, доктрин, стратегій та програм, у політичній, економічній, соціальній, воєнній, екологічній, науково-технологічній, інформаційній та інших сферах. Цей Закон, відповідно до статей 1, 2, 17, 18 і 92 Конституції України, визначає основи та принципи національної безпеки і оборони, цілі та основні засади державної політики, що гарантуватимуть суспільству і кожному громадянину необхідний захист від загроз. Цим Законом визначаються та розмежовуються повноваження державних органів країни у сферах національної безпеки, створюється основа для інтеграції політики та процедур органів державної влади, інших державних органів, функції яких стосуються національної безпеки, запроваджується всеосяжний підхід до планування у сферах національної безпеки.

Функціями державного управління процесом національної безпеки є цілеспрямовані, організуючі, координуючі та регулюючі впливи суб'єктів державного управління національною безпекою, які спрямовані на реалізацію національних інтересів. Вони мають регулювати всі сфери життєдіяльності суспільства та держави. Їх головною метою є створення належних умов розвитку особи, прогресу суспільства і держави, а також нейтралізація загрози послаблення спроможності держави реалізувати інтереси національні на міжнародній арені. Слід зазначити, що специфічність визначених функцій полягає також в тому, що виявлення та нейтралізація загроз національним інтересам передбачає використання спеціально створюваних сил і засобів, зокрема збройних сил, розвідки, правоохоронних органів та інших, тому їх реалізація може носити "силовий", примусовий характер.

Держава у процесі реалізації своїх функцій із забезпечення національної безпеки повинна:

- здійснювати моніторинг, об'єктивний та всебічний аналіз і прогнозування, спостереження та системну оцінку стану національної безпеки та загроз й небезпек національній безпеці України;
- організовувати ефективну роботу державної системи забезпечення національної безпеки щодо реалізації комплексу заходів, які повинні бути спрямовані на попередження, виявлення та нейтралізацію загроз і небезпек національній безпеці України;
- здійснювати контроль за розробленням, створенням, розвитком, використанням, експортом та імпортом сучасних технологій, засобів та систем національної безпеки через їх сертифікацію і ліцензійну діяльність;
- проводити необхідну протекціоністську політику щодо виробників технологій, засобів і систем безпеки на території України та за її межами і вживати заходів із захисту внутрішнього ринку від проникнення на нього неякісних продуктів у сфері безпеки;
- сприяти наданню суб'єктам державного управління належного доступу до світових ресурсів забезпечення безпеки;
- формулювати і реалізовувати державну політику у всіх сферах національної безпеки України;
- організовувати розроблення державних програм для забезпечення

національної безпеки України, які покликані сприяти об'єднанню зусиль державних і недержавних організацій у цій сфері.

Основними напрямками державної політики щодо забезпечення національної безпеки України є наступні.

У політичній сфері – створення дійових механізмів захисту прав громадян України в державі та у світі; запобігання й усунення спроб втручання у внутрішні справи України; входження в існуючі та створювані системи універсальної і регіональної безпеки; уникнення політичного екстремізму, підтримка громадянської злагоди та соціальної стабільності; побудова надійної системи захисту конституційних засад, запобігання та боротьба з порушеннями законності і правопорядку, створення необхідних умов для ефективної боротьби з корупцією та злочинністю, особливо її організованими формами; забезпечення належного виконання законних рішень органів державної влади й місцевого самоврядування.

В економічній сфері – недопущення незаконного використання бюджетних коштів і державних ресурсів, їх перетікання в тіньову економіку; контроль за експортно-імпортною діяльністю, спрямованою на підтримку важливих для України пріоритетів та захист вітчизняного виробника; боротьба з існуючою протиправною економічною діяльністю, протидія неконтрольованому впливу національних матеріальних, фінансових, інтелектуальних, інформаційних та інших ресурсів.

У соціальній сфері – виявлення та усунення причин, що призводять до різкого розшарування суспільства під час переходу до ринкової економіки; вжиття вчасних заходів щодо протидії кризовим демографічним процесам; створення ефективної системи соціального захисту людини, охорони та відновлення її фізичного і духовного здоров'я; стимулювання розвитку та забезпечення всебічного захисту освітнього й культурного потенціалу країни; фаховий захист прав споживачів.

Щодо воєнної сфери – створення ефективних механізмів і проведення комплексних заходів щодо запобігання можливій агресії або воєнному конфлікту, локалізації та ліквідації їхніх наслідків; запобігання спробам та усунення порушень державного кордону територіальної цілісності України; демократичного цивільного контролю за воєнною організацією держави.

В екологічній сфері – впровадження та контроль за дотриманням науково обґрунтованих нормативів природокористування та охорони довкілля; контроль за станом навколишнього природного середовища, виявлення та усунення загроз для здоров'я населення, вчасне попередження громадян України в разі небезпеки; забезпечення зниження антропогенних навантажень, ліквідація наслідків шкідливого впливу людської діяльності на природне середовище; впровадження у виробництво екологічно безпечних технологій; реалізація заходів щодо зменшення впливу наслідків Чорнобильської катастрофи; недопущення неконтрольованого ввезення в Україну екологічно небезпечних технологій, речовин і матеріалів.

В інформаційній сфері – вжиття комплексних заходів щодо захисту свого інформаційного простору та входження України в світовий інформаційний

простір; виявлення й усунення причин інформаційної дискримінації України; усунення негативних чинників порушення інформаційного простору, інформаційної експансії з боку інших держав; розробка і впровадження необхідних засобів та режимів отримання, зберігання, поширення й використання суспільно значущої інформації, створення розвиненої інфраструктури в інформаційній сфері.

У зовнішньополітичній сфері основною метою політики національної безпеки є формування зовнішнього оточення, яке має сприяти внутрішньому розвитку країни. Кінцевою умовою його досягнення є збереження миру, мирне розв'язання усіх міждержавних проблем та суперечностей. Якщо брати до уваги зовнішньополітичну складову національної безпеки, то одним із найважливіших її елементів є задоволення державою своїх національних інтересів на трьох основних рівнях:

- глобальному, яка передбачає активну і повноцінну її участь у побудові - системи міжнародної безпеки з об'єктивним, а також адекватним урахуванням - місця, ролі, потреб та ресурсного потенціалу держави;

- регіональному, яка забезпечує гарантію стабільності й безпеки України, її участь у військово-політичних або державних союзах, у регіональній та міжнародній співпраці;

- субрегіональному, який враховує тенденції розвитку необхідного та взаємовигідного співробітництва з найближчим оточенням, організацію зон вільної торгівлі, транскордонного співробітництва та інших форм співпраці.

Для реалізації політики у сфері національної безпеки держава застосовує всі наявні в її розпорядженні засоби – політичні, економічні, правові, військові, організаційні та інші, на основі яких здійснюється послідовне втілення засад національної безпеки, враховуючи необхідне розмежування відповідних повноважень та забезпечення координації дій органів законодавчої, виконавчої та судової влади.

Серед чинників, які негативно впливають на розробку та впровадження політики національної безпеки, Г. Ситник справедливо вважає і наголошує, що можна назвати такі:

- некомпетентність та корумпованість бюрократичного апарату;
- економічні диспропорції у розвитку регіонів України та політичні спекуляції навколо наявних соціокультурних відмінностей, які посилюють тенденції до міжрегіонального відчуження, а отже, формують реальну загрозу цілісності українського суспільства та держави;

- конфліктність та неузгодженість у діях органів державної влади в процесі стратегічного планування забезпечення національної безпеки і, як наслідок, неадекватні загрозам національній безпеці державно-управлінські впливи з боку органів державної влади;

- відсутність продуманої і прозорої кадрової політики, внаслідок чого в доборі кадрів керуються не професіоналізмом фахівців, а їх партійною належністю;

- спекулятивне використання політичними лідерами нерозв'язаних конфліктних проблем, що призводить до поглиблення суперечностей і розколу

держави;

- очікування серед населення погіршення соціально-економічного стану, зокрема через загрозливі тенденції розвитку світової економічної системи;
- відсутність системності в роботі органів державної влади щодо виконання прийнятих рішень у сфері національної безпеки;
- низькі темпи структурної перебудови національної економіки, її підготовки до функціонування в умовах жорсткої конкуренції;
- підвищення ймовірності виникнення надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру, погіршення екологічного стану водних ресурсів;
- наявність правового нігілізму, посилення недовіри громадян до органів влади через неналежне виконання чинного законодавства, корупцію, а також хабарництво;
- загрозливі масштаби зростання кількості неканонічних церков;
- слабкість українських інституцій в питаннях пошуку консенсусу, необхідного для окреслення шляхів подальшого розвитку;
- невирішеність більшості проблем державного будівництва, а також суспільного розвитку, починаючи від способу управління країною і зокрема закінчуючи геополітичною орієнтацією;
- втрата колишніх регулятивних механізмів у різних сферах суспільного життя та значних ресурсів, виникнення нових проблем, зокрема послаблення солідарної суспільної поведінки;
- недостатній рівень розвитку громадянського суспільства, через що органи державної влади функціонують без надійного контролю з його боку;
- втручання у внутрішні справи України з боку іноземних держав.

При формуванні державної політики у сфері забезпечення національної безпеки необхідно враховувати найбільш поширені загрози за різноманітними класифікаційними ознаками з метою розробки та реалізації ефективного комплексу дій щодо їх мінімізації (чи ліквідації). При цьому не менш важливим є виявлення та попередження потенційної загрози. Існують різноманітні підходи щодо класифікації загроз національній безпеці.

На нашу думку, найповніше усю систему загроз відображає така класифікація:

- (1) за ознакою відношення до системи, що аналізується;
- (2) відповідно до дії загрози;
- (3) з огляду на вірогідність настання;
- (4) з огляду на можливість впливу;
- (5) за сферою прояву.

Таким чином, мета і зміст державної політики із забезпечення національної безпеки України визначаються життєво важливими інтересами держави, суспільства і громадянина, її цілями, цінностями та необхідністю розробки і використання ефективних засобів протидії внутрішнім та зовнішнім загрозам. 1

Наявність концепції в будь-якій науковій праці – обов'язкова ознака науковості. Щодо змісту поняття “концепція” (лат. *conceptio* – розуміння, система) – це певний спосіб розуміння, трактування певних явищ, основний погляд, ключова ідея для її висвітлення; керівний задум, конструктивний

принцип різних видів діяльності. В академічному словнику української мови визначено, що концепція – система доказів певного положення, система поглядів на те чи інше явище. У політичному словнику дається така характеристика поняття “концепція” – це система поглядів на те чи інше питання, явище, його розуміння і тлумачення. У багатьох наукових джерелах заведено вважати, що концепція національної безпеки – це категорія, яку можна розглядати у двох аспектах: у широкому – як сукупність теоретичних (наукових) поглядів щодо того, якою має бути стратегія розвитку державної політики у сфері національної безпеки, та у вузькому розумінні – як фундаментальний документ у сфері гарантування національної безпеки.

Зважаючи на складність щодо визначення поняття національної безпеки, важливо і потрібно враховувати декілька підходів щодо усвідомлення сутності та призначення відповідної концепції. Отже, під концепцією національної безпеки слід також розуміти: - сукупність ідей і уявлень про природу та шляхи забезпечення національної безпеки; - комплекс основних теоретичних положень, спрямованих на розкриття сутності національної безпеки в конкретних історичних умовах; - науково обґрунтоване визначення цілей, завдань, а також принципів, методів, форм, структури й елементів, що забезпечують зміст концепції; - систему поглядів на вирішення проблеми формування концепції, сукупність понять і зв'язків між ними, які визначають основні напрями її розвитку та характеристики.

Вирішальне значення в розробленні ефективної й індивідуальної для кожної держави концепції національної безпеки (як документа) мають теоретичні дослідження та напрацювання в цій сфері. Питанням, пов'язаним із дослідженням концепції національної безпеки загалом були присвячені роботи таких вітчизняних і закордонних учених, як: Л. Артюшин, О. Власюк, О. Гончаренко, О. Дзьобань, А. Калько, Б. Кормич, Г. Костенко, А. Крижанівський, В. Ліпкан, Г. Новицький та ін. Названі автори зробили чималий внесок у розробку теорії та практичне запровадження концепції національної безпеки. Проте на сьогодні концепція національної безпеки, на жаль, все ще залишається недостатньо дослідженою та розробленою.

У вітчизняній науковій літературі на сучасному етапі ще не вироблено консенсусу у розумінні концепції національної безпеки. Її зміст багато в чому обумовлений тлумаченням наукою категорії “безпека”. У цьому контексті частина науковців визначають концепцію національної безпеки як ступінь захищеності її об'єкті. О. Вовк пропонує під “концепцією національна безпека” у спеціально-юридичному значенні розуміти стан розвитку суспільних правовідносин і відповідних їм правових зв'язків, за яких системою правових норм, інших державно-правових і соціальних засобів гарантується захищеність прав і свобод громадян, життєво важливих цінностей та інтересів нації, наявного конституційного ладу, а також суверенітету, територіальної цілісності і недоторканості держави від наявних та потенційних зовнішніх та внутрішніх загроз. Але важливо у повній мірі з'ясувати роль і значення концепції національної безпеки у державно-управлінському аспекті.

Слід зазначити, що в Україні концепція національної безпеки вперше була

ухвалена Верховною Радою України 16 січня 1997 р. («Концепція (основи державної політики) національної безпеки України»). 2002 р. до Верховної Ради України було подано проект закону “Про внесення змін до Концепції (основ державної політики) національної безпеки України”, який ухвалено лише через рік. Закон України “Про основи національної безпеки”, прийнятий 19 червня 2003 р., а також проект Закону України “Про Концепцію (основи державної політики) національної безпеки”, прийнятий у першому читанні, повністю відтворювали загальні підходи та методологію попередньої Концепції (основи державної політики) національної безпеки України, прийняту 16 січня 1997 р. Але в них не надавалось визначення сутності самої концепції і лише у Воєнній доктрині України, яка була затверджена Указом Президента України від 24 вересня 2015 р. № 555/2015, подаються окремі дефініції її визначення.

Вказане свідчить про недостатню ретельність підходів вітчизняних законодавчих органів до питань, пов’язаних з розробкою та запровадженням концепції національної безпеки, яка повинна визначати узгоджену за завданнями, умовами і засобами довгострокову програму необхідних дій щодо забезпечення захищеності життєво важливих інтересів особи, суспільства і держави. Концепція національної безпеки повинна містити ключові ідеї та визначальні принципи політики національної безпеки, які б безпосередньо і конкретно визначали її задум фундаментальні основи на довгостроковий період та слугували теоретико-методологічною основою розробки Доктрини національної безпеки.

Концепція національної безпеки повинна також відображати сукупність основних ідей та принципів, зокрема: результати всебічного аналізу стану національної безпеки, загальну прогностичну оцінку її розвитку з врахуванням можливих внутрішніх і зовнішніх загроз та шляхів їх усунення. В цьому плані заслуговує на увагу аргументація В. Ліпкана. Зокрема, науковець, конкретизуючи сутність поняття “концепція національної безпеки”, зазначає, що її варто розуміти як:

- по-перше, сукупність ідей і уявлень про природу та шляхи зміни (збереження або забезпечення) національної безпеки держави;

- по-друге, це комплекс основних теоретичних положень, спрямованих на розкриття сутності її національної безпеки в конкретних історичних умовах через науково обґрунтоване визначення її цілей, завдань, принципів, методів, форм, структури та елементів, що її забезпечують;

- по-третє, вона визначає систему поглядів на вирішення проблем у сфері національної безпеки, сукупність понять і зв’язків між ними, яка розкриває основні напрями розвитку і характеристики будь-якого явища в даній сфері;

- по-четверте, обґрунтовує систему поглядів на убезпечення особи, суспільства і держави від зовнішніх та внутрішніх загроз в усіх сферах життєдіяльності. Концепція національної безпеки поряд із визначенням національних цілей, цінностей та інтересів, на думку, яку висловив О. Дзьобань, здатна надати чітке уявлення про те, як економічні, зовнішньополітичні, військові й інші інструменти державної влади, а також сфери суспільного життя будуть використовуватися для досягнення поставлених цілей і здійснення

політики національної безпеки.

Концепція національної безпеки України, як фундаментальний, базовий документ в сфері її національної безпеки, повинна ґрунтуватись на інтегральній концепції, сутність якої, на нашу думку, полягає в тому, щоб мати можливість реально оцінювати сучасний стан національної безпеки країни і, на підставі цього, окреслювати реальну, досяжну мету в процесі подальшого забезпечення національної безпеки.

В концепції національної безпеки доцільно обґрунтовано і чітко зазначити можливість і здатність України застосувати зброю будьякої інтенсивності до держави, коаліції держав, які можуть реально загрожувати національній безпеці країни. Концепція національної безпеки України повинна відображати;

- сукупність офіційних поглядів держави щодо мети, принципів, підходів, методів, організаційно-правових та інших механізмів реалізації політики в сфері національної безпеки;

- систему науково обґрунтованих поглядів на сутність національної безпеки, принципи, підходи, методи та механізми її забезпечення, які визначають головну ідею політичного керівництва держави щодо реалізації національних інтересів і є основою побудови моделі системи національної безпеки країни;

Структура системи національної безпеки та порядок реалізації обраних стратегій

- науково обґрунтований план діяльності конкретних інституцій держави, який містить конкретний аналіз ситуації, що склалася в певній сфері,

- засоби, способи впливу, з врахуванням тенденцій розвитку подій на міжнародній арені;

- оцінку проведеної діяльності з метою надання висновків і рекомендацій політичному керівництву країни;

- стратегію, яка віддзеркалює основні положення концепції з урахуванням викликів і загроз сьогодення і визначає пріоритетні сфери для гарантування безпеки.

Концепція повинна гарантувати достовірність політичних оцінок як внутрішньої, так і міжнародної обстановки, вагомість пріоритетів державної політики щодо розвитку національної безпеки, провідних напрямів оборонного і державного будівництва, цілей і завдань діяльності усієї системи державного управління системою забезпечення безпеки країни. Вона має виконувати інструментальну функцію, за допомогою якої повинна формуватися ієрархічна система нормативно-правових актів, що регулює суспільні відносини в сфері національної безпеки.

Таким чином концепція національної безпеки – це фундаментальний документ, який має містити керівні принципи, цільові настанови та методи забезпечення національної безпеки, окреслювати механізм функціонування системи національної безпеки. Її розроблення передбачає створення моделі організації національної безпеки, яка має бути основою для визначення державної політики у сфері національної безпеки, основною функція якої буде полягати у встановленні її головних пріоритетів, розробленні стратегій подолання сьогоденних і прогнозуванні майбутніх загроз. Саме від якості

розробленої концепції значною мірою буде залежати робота системи державного управління національною безпекою.

Стратегія національної безпеки являє собою сукупність офіційних поглядів держави, які, як правило, викладені у формі нормативного документа та визначають шляхи досягнення завдань з організації безпеки суспільства та громадянина. Слід зазначити, що у науковій літературі під стратегією національної безпеки часто розуміють певну систему науково обґрунтованих поглядів на сукупність національних цілей, принципів, підходів, методів та механізмів їх досягнення, які в сукупності є концептуальною основою для діяльності держави в області внутрішньої і зовнішньої політики з використанням всіх джерел впливу (політичного, економічного, воєнного та інших). Створити і реалізувати в сучасних умовах ефективну стратегію безпеки, що забезпечує захист суспільства від різноманітних загроз, без глибокої наукової розробки фундаментальних проблем організацій розвитку людського суспільства, вивчення природи його інтересів і суперечностей, механізмів їх вирішення, раціонального комплексного використання ресурсів практично неможливо, адже стратегія національної безпеки мала стати основним документом, який визначає перспективні орієнтири, окреслює загальні контури програм імплементації в життя пріоритетних національних інтересів держави.

Принциповим при розробці стратегії було обґрунтування її цілей, досягнення яких повинно мати пріоритетне значення для державної політики у сфері забезпечення національної безпеки. Вона мала ґрунтуватися на результатах міждисциплінарних наукових досліджень та можливості комплексного розв'язання проблем захисту людини, суспільства та держави. В ній передбачалось розглядати всі назрілі питання, які мали відношення до діяльності держави з питань забезпечення її безпечного розвитку, визначати систему національних інтересів і основних державних цілей у внутрішній та зовнішній політиці, принципові напрямки використання належних і наявних у державі ресурсів, які дозволені чинним законодавством країни.

Сутність та функціональне призначення стратегії національної безпеки мало полягати в аналізі та обґрунтуванні умов, за яких і яким чином мають реалізовуватися ті чи інші інструменти державної влади – політичні, економічні, військові, інформаційні тощо для забезпечення національної безпеки. Концепція національної безпеки вимагала її визнання як важливої і невід'ємної складової державної політики, потребувала докорінної зміни принципів її впровадження. Зокрема це мали бути: принцип безумовного примату безпеки; принцип балансу інтересів людини, суспільства та держави в усіх сферах життєдіяльності; принцип системного підходу, як синтезуючого начала у методології загальної теорії безпеки; принцип врахування можливих ризиків.

Процес розробки Стратегії національної безпеки передбачає розгляд сукупного ефекту п'яти змінних, а саме: ресурси; втрати (збитки), зумовлені вибором необхідної стратегії; побічний ефект її реалізації; можливості підвищення її ефективності; обмеження можливостей реалізації стратегії. Вперше як про нормативний документ про Стратегію згадується в Законі України “Про основи національної безпеки України” 2003 року, але його

визначення в ньому не наводилось. У Законі України “Про організацію оборонного планування” 2005 року було сформульовано визначення ролі Стратегії, а також пов’язаних з нею інших важливих понять стратегічного планування щодо забезпечення національної безпеки.

У лютому 2007 року указом президента була нарешті ухвалена Стратегія національної безпеки України. Проте ухвалена Стратегія не стала керівництвом для практичної діяльності органів державної влади, чому завадили їхня зосередженість на досягненні короткострокових політичних і економічних цілей, нехтування потребами стратегічного розвитку суспільства і держави. У підсумку посилювалися загрози національній безпеці, послабилася спроможність України захищати свої національні інтереси. Такий стан справ змусив заново оцінити рівень і вплив загроз життєво важливим інтересам України, визначитися у стратегічних пріоритетах політики національної безпеки та напрямках удосконалення механізмів їх реалізації.

У 2010 був запропонований “Проект Стратегії національної безпеки”, зміст якого містився у посланні Президента України до Верховної Ради України “Головне завдання зовнішньої і безпекової політики – захист національних інтересів у світі, що змінюється”. В ньому було наголошено, що різновекторні геополітичні впливи на Україну в умовах неефективності гарантій її безпеки, наявності біля кордонів “заморожених” конфліктів, а також критичної зовнішньої залежності національної економіки обумовлюють вразливість України, послаблюють її роль на міжнародній арені та виштовхують на периферію світової політики, у “сіру зону безпеки”.

Але стратегія національної безпеки так і лишалась не ухваленою. 8 червня 2012 р. в Україні відбулася дуже важлива для держави подія – була прийнята нова редакція “Стратегії національної безпеки України”, де визначались загальні принципи, пріоритетні цілі, завдання і механізми захисту життєво важливих інтересів особи, суспільства і держави від зовнішніх і внутрішніх загроз. Але з того часу багато, що змінилось на внутрішньому і міжнародному становищі України. Проте продовжувала діяти Стратегія національної безпеки, затверджена Указом Президента України № 34 389/2012 від 8 червня 2012 р. Згідно з чинною редакцією якої, Україна дотримується політики позаблоковості, а Російська Федерація була визначена стратегічним партнером. Але це не могло узгоджуватися з подіями, що відбувалися у нашій країні.

Чинний стратегічний документ у сфері забезпечення національної безпеки вже не був актуальним, оскільки не враховував такі принципові речі, як анексію Росією АР Крим і Севастополя, її неприховану підтримку квазідержавних терористичних утворень “ДНР” і “ЛНР”, ведення інформаційної, економічної, енергетичної воєни проти України. Тому в листопаді 2014 р. під час проголошення позачергового послання до Верховної Ради “Про внутрішнє та зовнішнє становище України у сфері національної безпеки” Президент П. Порошенко представив проект нової редакції Стратегії національної безпеки України, який визначив перелік актуальних для країни загроз і пріоритети державної політики в умовах кардинальних змін безпекового середовища України. Зазначений проект, був розроблений Національним інститутом стратегічних досліджень на

виконання Указу Президента України від 24 вересня 2014 року №744 і доопрацьований за результатами широкого громадського й експертного обговорення за участю вітчизняних та іноземних фахівців і очікував прийняття в установленому порядку. Не зважаючи на те, що розробка та прийняття нової редакції Стратегії національної безпеки не відносились до компетенції Верховної Ради України цей документ, хоча і з великим запізненням, був розроблений і затверджений Указом Президента України від 26 травня 2015 р. Ця Стратегія національної безпеки України спрямована на реалізацію до 2020 року визначених нею пріоритетів державної політики національної безпеки, а також реформ, передбачених Угодою про асоціацію між Україною та ЄС, ратифікованою Законом України від 16 вересня 2014 року № 1678-VII, і Стратегією сталого розвитку “Україна – 2020”, схваленою Указом Президента України від 12 січня 2015 року № 5.

Основними цілями цієї Стратегії була визначена:

- мінімізація загроз державному суверенітету та створення умов для відновлення територіальної цілісності України у межах міжнародновизнаного державного кордону України, гарантування мирного майбутнього України як суверенної і незалежної, демократичної, соціальної, правової держави;
- утвердження прав і свобод людини і громадянина, забезпечення нової якості економічного, соціального і гуманітарного розвитку, забезпечення інтеграції України до Європейського Союзу та формування умов для вступу в НАТО.

Було наголошено, що для досягнення визначених цілей потребується:

- зміцнення Української держави шляхом забезпечення поступального суспільно-політичного й соціально-економічного розвитку України;
- розробка якісно нової державної політики, спрямованої на ефективний захист національних інтересів в економічній, соціальній, гуманітарній та інших сферах;
- комплексне реформування системи забезпечення національної безпеки та створення ефективного сектору безпеки і оборони України;
- нове зовнішньополітичне позиціонування України у світі в умовах нестабільності глобальної системи безпеки.

В Стратегії були визначені актуальні загрози для національної безпеки України, насамперед пов'язані з агресивними діями Росії. Це зокрема:

- військова агресія, участь регулярних військ, радників, інструкторів і найманців у бойових діях на території України;
- розвідувально-підривна і диверсійна діяльність, дії, спрямовані на розпалювання міжетнічної, міжконфесійної, соціальної ворожнечі і ненависті, сепаратизму і тероризму, створення і всебічна підтримка, зокрема військова, маріонеткових квазідержавних утворень на тимчасово окупованій території частини Донецької та Луганської областей;
- тимчасова окупація території Автономної Республіки Крим і міста Севастополя та далі дії щодо дестабілізації обстановки у Балто-Чорноморсько-Каспійському регіоні;
- нарощування військових угруповань біля кордонів України та на

тимчасово окупованій території України, у тому числі розміщення на півострові Крим тактичної ядерної зброї;

- блокування зусиль України щодо протидії монополізації стратегічних галузей національної економіки російським капіталом, щодо позбавлення залежності від монопольних поставок критичної сировини, насамперед енергетичних ресурсів;

- торговельно-економічна війна;

- інформаційно-психологічна війна, приниження української мови і культури, фальшування української історії, формування російськими засобами масової комунікації альтернативної до дійсності викривленої інформаційної картини світу. А також загрози пов'язані з неефективністю системи забезпечення національної безпеки і оборони України, корупцією та недосконалістю системи державного управління, економічною кризою, наявними загрозами в енергетичній, екологічній та інформаційній сферах.

Серед основних напрямів державної політики національної безпеки України були визначені:

1. Відновлення територіальної цілісності України.
2. Створення ефективного сектору безпеки і оборони.
3. Підвищення обороноздатності держави.
4. Реформування та розвиток розвідувальних, контррозвідувальних і правоохоронних органів.
5. Реформування системи державного управління і нова якість антикорупційної політики.
6. Інтеграція в Європейський Союз.
7. Особливе партнерство з НАТО.
8. Забезпечення національної безпеки у зовнішньополітичній сфері.
9. Забезпечення економічної, енергетичної, екологічної та інформаційної безпеки.

Було наголошено, що реалізація Стратегії національної безпеки України повинна і має відбуватися на основі національного оборонного, безпекового, економічного, інтелектуального потенціалу з використанням механізмів державно-приватного партнерства, а також із залученням міжнародної консультативної, фінансової, матеріально-технічної допомоги. Її реалізація потребуватиме спрямування щорічно із бюджетного фінансування сектору безпеки і оборони не менше 5 відсотків від валового внутрішнього продукту. Ефективність реалізації сучасної Стратегії національної безпеки України можна буде оцінити за прогресом у досягненні таких цілей: - мінімізація загроз державному суверенітету та створення умов для відновлення територіальної цілісності України у межах державного кордону, визнаного міжнародним правом; - набуття нової якості економічного, екологічного, соціального, інформаційного й гуманітарного розвитку, забезпечення інтеграції України до Європейського Союзу та НАТО.

Таким чином затверджена нова стратегія є організаційно-правовим інструментом повсякденної діяльності суб'єктів державного управління національною безпекою, спрямованої на досягнення національних цілей. Вона є

документом, обов'язковим для виконання й основою для розробки конкретних програм та планів за складовими державної політики національної безпеки, спрямованих на практичну реалізацію вказаної політики.

Визначальним елементом створення будь-якої системи є її мета. Стратегією національної безпеки України вона визначена як необхідність розвитку більш ефективної системи забезпечення національної безпеки. Це передбачає, насамперед модернізацію двох взаємопов'язаних її складових. Перша складова має на меті організаційно-правове та ресурсне забезпечення загальнодержавного механізму, що передбачає необхідність скоординованих дій Президента України та гілок державної влади, які мають бути спрямовані на розробку та реалізацію державної політики національної безпеки. Друга складова системи передбачає організаційно-правове забезпечення структур (сил і засобів), які спеціально створені для виконання завдань забезпечення національної безпеки і визначаються як сектор безпеки держави (збройні сили, правоохоронні органи тощо).

Головне призначення системи забезпечення національної безпеки України полягає у досягненні цілей національної безпеки, а отже основною функцією цієї системи є забезпечення збалансованого існування інтересів особи, суспільства і держави через моніторинг, діагностування, виявлення та ідентифікацію, запобігання та припинення, мінімізацію та нейтралізацію дії внутрішніх і зовнішніх загроз і небезпек.

Структура, цілі та завдання системи забезпечення національної безпеки формуються у руслі об'єктивних та суб'єктивних процесів і під впливом чинників, які визначають умови її функціонування. Діалектична єдність складових СНБ визначається нерозривністю процесу розвитку людини, суспільства, держави у просторі й часі. В залежності від завдань системи забезпечення національної безпеки, як правило виділяються: її формальна частина (органи державної влади, сили і засоби забезпечення безпеки тощо), а також неформальна – (інститути громадянського суспільства, громадяни, ЗМІ тощо).

Суб'єктами, що утворюють цю систему є посадові особи, органи державного управління, органи місцевого самоврядування, державні інститути, діяльність яких прямо чи опосередковано пов'язана із забезпеченням національної безпеки. Це, зокрема: Президент України; Верховна Рада України; Кабінет Міністрів України; Рада національної безпеки і оборони України, міністерства та інші центральні органи виконавчої влади; Національний банк України; суди загальної юрисдикції; прокуратура України; місцеві державні адміністрації та органи місцевого самоврядування; вище керівництво збройних сил, спеціальних служб, інших військових формувань, утворених відповідно до чинного законодавства, а також громадські організації і громадяни.

Ключове місце в структурі системи забезпечення національної безпеки належить Президенту України, оскільки він як глава держави є гарантом державного суверенітету, територіальної цілісності, додержання Конституції України, прав і свобод людини і громадянина та здійснює загальне керівництво у сфері національної безпеки. Указана система за своєю організаційно-

функціональною та ресурсною спроможністю має гарантувати суверенітет, територіальну цілісність, добробут та фізичну безпеку громадян. Але побудована за роки незалежності система забезпечення національної безпеки України під час загострення відносин з Російською Федерацією виявила недостатню свою ефективність. Не підготовленими до російської агресії виявились як суб'єкти забезпечення національної безпеки, так і законодавча основа їх діяльності.

Серед головних причин, які призвели до низької ефективності системи забезпечення національної безпеки України є наступні:

- система забезпечення національної безпеки України будувалась на основі застарілої радянської системи, з використанням її складових (радянської армії, міліції, КДБ, прикордонних військ, які залишились Україні у спадок від СРСР), радянського законодавства і досвіду її функціонування у минулому столітті в умовах двополярного світу;

- формування системи забезпечення національної безпеки України відбувалось під тиском світових та регіональних лідерів, які виходили з власних національних інтересів, а не інтересів України (вимоги до України стосовно відмови від ядерної зброї без надання їй дієвих гарантій безпеки);

- політичне керівництво України протягом всього періоду незалежності нашої держави формально ставилось до захисту національних інтересів (виконання законодавства з питань національної безпеки, Стратегій НБ не організовувалось), воно й не докладало необхідних зусиль для формування і розвитку системи забезпечення національної безпеки України (хронічне недофінансування програм розвитку складових сектору безпеки з кожним роком погіршувало їх стан і вело до поширення корупції та повного занепаду); - багатовекторна зовнішня політика в умовах цілеспрямованого поглиблення розбіжностей у політичних орієнтаціях населення за регіональним принципом і налаштованість представників політичного керівництва держави на реалізацію власних, корпоративних, а не національних інтересів сприяли відцентричним тенденціям і неготовності системи забезпечення національної безпеки до протидії загрози сепаратизму - незавершеність формування і, як наслідок, неспроможність самої системи забезпечення національної безпеки України до аналізу безпекового середовища та своєчасного виявлення загроз, а також значний вплив на керівництво суб'єктів забезпечення національної безпеки України з боку іноземних спецслужб приводить до вироблення помилкових управлінських рішень з питань забезпечення національної безпеки.

Перераховані причини низької ефективності системи забезпечення національної безпеки України визначають необхідність ініціювати питання про її докорінне реформування починаючи від створення моделі її функціонування та формування цілісної системи законодавчих актів у сфері національної безпеки і оборони України.

Сучасна система забезпечення національної безпеки у широкому розумінні має базуватися на сукупності вже існуючих і спеціально створюваних органів, державних і недержавних структур, соціальних груп, суспільних об'єднань і громадських організацій, окремих осіб, а також специфічних правових, інформаційних, політичних, економічних та інших зв'язків між ними по

забезпеченню національних інтересів особи за різних умов функціонування Системи. Постала потреба у подальшому розвитку системи забезпечення національної безпеки не фрагментарно, поступово поповнюючи її окремими елементами, а комплексно – як цілісної багатоаспектної та багаторівневої системи. Її ієрархічна структура має охоплювати всю сукупність відносин і ситуацій у політичній, державно-правовій, соціальній, економічній, технологічній, екологічній та духовній сферах суспільства.

Зазначимо, що відповідно до специфіки кожної із зазначених сфер загальна мета має конкретизуватися й уточнюватися з огляду на необхідність реформування системи в цілому. Першочерговим завданням її реформування є насамперед створення дієвого механізму щодо виявлення, прогнозування і знешкодження загроз та інших дестабілізуючих чинників суспільного розвитку. Цьому має сприяти нормалізація функціонування базових структур суспільства, зокрема виведення Української держави з внутрішньої кризи, відродження повнокровної життєдіяльності української нації. Спроможність наявних структур суспільства, насамперед економіки, має здійснюватись, виконуючи, окрім безпосередніх функцій, також функції чинників національної безпеки як гарантії безпеки, а національну безпеку – як систему суспільно-державних гарантій, що диктується сукупністю визначених засобів захисту від конкретних загроз, а також рівнем розвитку всіх секторів суспільства.

Стабільність системи забезпечення національної безпеки України має розкриватися через високу її життєздатність, гнучкість, адаптивність до швидких змін та визначатися своєю організаційною структурою, рівнем керованості, технічним та фінансовим забезпеченням, досконалістю інформаційних та комунікаційних систем, прогнозуванням негативних явищ, відверненням їх через вжиття превентивних заходів, розробкою сценаріїв дій у надзвичайних ситуаціях, наявністю резервних ресурсів, а також рівнем професіоналізму осіб, що приймають рішення.

Таким чином, розглядаючи систему забезпечення національної безпеки України, ми завжди повинні належно фіксувати і порівнювати її системні характеристики, що дозволить як краще зрозуміти цю систему і визначити її роль для всіх сфер організації державної політики по забезпеченню безпеки країни, суспільства і громадянина.

Щодо емпіричної оцінки глобальних проблем, що також впливають на рівень національної безпеки, то лише у 2006 р. експерти запропонували використання узагальненого індексу міжнародної безпеки, який змістовно можна утотожити з індексом глобальної безпеки (англ. – International Security Index (iSi)) – це індекс, що відображає, наскільки міжнародна ситуація з погляду безпеки відрізняється від ідеального рівня (який відповідно до запропонованої методології прийнятий за 4210 пунктів). Метою iSi є розробка кількісної оцінки динаміки загальносвітових процесів, поєднаних поняттям „Міжнародна безпека” (у нашому розумінні, як показано вище, – швидше „глобальна безпека”). Він також показує, яким чином змінюється глобальна безпека під впливом різноманітних чинників військового і невійськового характеру. Щомісячне вимірювання iSi супроводжується телефонним опитуванням Міжнародної

експертної групи, в якій на сьогодні представлені експерти з Казахстану, Аргентини, РФ, Бразилії, Киргистану, Лівії, Туреччини, ПАР, США, Саудівської Аравії, КНР, Узбекистану, Індії. Саме така вибірка, звичайно, може викликати певну критику, тому з часом, очевидно, доцільно розширити коло країн походження експертів. Крім того, експертні оцінки мінімально впливають на розраховану величину індексу, але при цьому дозволяють відстежувати, як сприймається його оцінка за конкретний місяць і, зокрема, динаміка іSi протягом декількох місяців у різних регіонах світу і іSi вказує на рівень стану глобальної безпеки у військовій, політичній, економічній, екологічній сферах. У ньому враховується чинник впливу недержавних суб'єктів (зокрема, діяльність терористичних організацій).

З метою детальнішого аналізу іSi сформулюємо поняття „глобальної безпеки” як інтегрований показник рівня безпеки сучасного світу з огляду на наявність чи відсутність загроз фізичній безпеці і економічному добробуту людей в усіх державах світу. Величина цього показника оцінюється з погляду масштабності загроз, тривалості їх дії і вірогідності ескалації від локального на регіональний і далі на глобальний рівень. При цьому, виходячи з наведеного вище формулювання, при розрахунку іSi доцільно враховувати як військові, так і невійськові чинники, у тому числі й ті, що здійснюють вплив на економічну компоненту безпеки. Головними характеристиками іSi є універсальність, стійкість і наочність. В іSi відображена велика кількість чинників, які здійснюють безпосередній вплив на глобальну безпеку. До їх переліку відносяться: загроза ядерної війни, кількість та інтенсивність локальних конфліктів, рівень політичних відносин між окремими країнами і міжнародними організаціями, інтенсивність і масштаби терористичної діяльності, стабільність світової економіки і загроза з боку техногенних катастроф та епідемій.

Індекс глобальної безпеки складається з двох основних частин. Перша – це базове значення індексу. Воно розраховується на основі експертних оцінок вірогідності настання тих або інших подій глобального і регіонального масштабу, які безпосередньо впливають на рівень міжнародної безпеки. Кожній з таких подій присвоюється певний бал. За методикою розрахунку сума балів зростає при зниженні вірогідності настання тих чи інших подій, здатних зменшити рівень міжнародної безпеки, і зменшується при зростанні вірогідності настання таких подій. Сума отриманих балів за кожним з названих чинників складає базове значення іSi, яке коригується один раз на рік. Кожна категорія чинників (військові, політичні, економічні, техногенні та тероризм) має свою „вагу” в шкалі пріоритетів і коригується на відповідний коефіцієнт.

Друга частина іSi розраховується на основі оцінки фактичних подій, що впливають на міжнародну безпеку, які відбулися у світі за минулий місяць. Кожна з таких подій оцінюється як у розрізі її позитивної чи негативної спрямованості з погляду міжнародної безпеки, так і за рівнем її впливу (слабкий, помірний, сильний) за розробленою шкалою балів. Рівень впливу кожного з таких чинників коригується залежно від країни або регіону, в якому така подія відбулася. З цією метою запроваджено відповідний коефіцієнт значущості регіону (від 1 до 9). Виставлення позитивних балів за кожним окремим чинником

вказує на внесок даної події у підвищення рівня міжнародної безпеки; негативних балів – на негативний вплив такого чинника.

Розрахунок iSi здійснюється щомісячно з липня 2006 р. Зростання або зниження його абсолютного значення вказує на тенденції у сфері глобальної безпеки за певний період, а також на їх напрям та глибину. Підсумовування балів відображає базове значення iSi та ступінь відмінності глобальної безпеки на момент оцінки від „ідеального” стану, тобто від стану відсутності будь-яких загроз. В останні роки спостерігалось помітне зниження індекса iSi, що, очевидно було Кількість та інтенсивність локальних конфліктів Загроза техногенних катастроф Рівень політичних відносин між окремими країнами та міжнародними організаціями Стабільність світової економіки iSi Інтенсивність і масштаби терористичної діяльності Загроза ядерної війни Епідемічна загроза 44 пов’язане з істотною кількістю локальних та міжнародних конфліктів, а також агресивними діями РФ на міжнародній арені. Хоча у 2020 р. експерти передбачають певне підвищення аналізованого індекса, проте не для всіх країн це означатиме підвищення рівня національної безпеки, у тому числі й для України.

**Третяк В. В., Гордієнко Т. М. 2010. Економічна безпека: сутність та умови формування. *Економіка та держава*, 2020, №1, С. 6-8.**

Трансформація економіки України непомірно затягнена в часі, а в останні роки має місце економічна криза. В таких умовах загострюються протиріччя, які існують в економічних відносинах, та з'являються все нові загрози державній безпеці. Економічна безпека як фундамент національної безпеки набуває виключної актуальності. Зневажання економічною безпекою може призвести до катастрофічних наслідків: занепаду галузей економіки, банкрутства підприємств та підриву системи життєзабезпечення нації з подальшою втратою суверенітету. Зазначені проблеми виникли насамперед за рахунок невідповідності соціального, економічного розвитку країни та відсутності наукового обґрунтування реформ, що проводяться.

Необхідне всебічне вивчення зазначених проблем, прорахування можливих результатів, формування мети реформ та оцінка соціально-економічних наслідків, що в свою чергу буде сприяти економічній безпеці...

...В економічній науці та практиці поки що не існує єдиної думки з приводу визначення категорії економічної безпеки. Вперше термін "економічна безпека" був застосований Ф. Рузвельтом в програмах виходу з Великої депресії 1933—1937 рр. Але треба зазначити, що приблизно в той же період ця категорія була складовою програм соціально-економічних перетворень демократичної партії США. Примітно, що саме в період економічного спаду актуалізувалося питання забезпечення економічної безпеки країни. Ф. Рузвельт розробив свою відому програму "Новий курс", яка поступово вдосконалювалась з року в рік.

Економічна безпека розглядалась у контексті національної безпеки. Головними її характеристиками виступали рівновага та стійкість економіки. Досягати цього стану економіки вдалося за допомогою адміністративних змін.

Найголовнішим інструментом виступав план соціально-економічного розвитку. Найбільша увага приділялась проблемам укріплення економічної безпеки.

Вже в 1944 р. Ф. Рузвельт розглядає економічну безпеку в контексті існування таких економічних прав, як гідне житло, добра освіта, соціальний захист, розумний дохід в обмін на продукцію та достатній рівень зайнятості населення. Вже в 1947 р. в США був прийнятий закон "Про національну безпеку", де багато уваги приділялось економічній безпеці. Офіційно термін "економічна безпека" був визнаний у 1985 р., коли на 40й сесії Генеральної Асамблеї ООН була прийнята резолюція про міжнародну економічну безпеку. В ній було визначено, що світовій спільноті необхідно сприяти забезпеченню міжнародної економічної безпеки з метою соціально-економічного розвитку та прогресу кожної країни. На 42й сесії Генасамблеї ООН прийнята Концепція міжнародної економічної безпеки.

На початку 90-х років В. Рубанов визначає економічну безпеку як здатність національної економіки забезпечити добробут нації та стабільність внутрішнього ринку незалежно від дії зовнішніх чинників. В. Паньков зазначає, що економічна безпека — це такий стан національної економіки, який характеризується її стійкістю, "іmunітетом" до впливу внутрішніх та зовнішніх чинників. Пізніше академік Л. Абалкін визначає економічну безпеку як стан економічної системи, який дозволяє їй розвиватися динамічно, ефективно, вирішувати соціальні задачі і коли держава має можливість розробляти та впроваджувати в життя незалежну економічну політику.

Забезпечення економічної безпеки — це гарантія незалежності країни, умова стабільності та ефективності життєдіяльності суспільства, досягнення успіху. На думку В. Тамбовцева, під економічною безпекою тієї чи іншої системи треба розуміти сукупність властивостей стану її виробничої підсистеми, яка забезпечує можливість досягнення цілей всієї системи. На думку В. Савіна, економічна безпека являє собою систему захисту життєвих інтересів країни. В якості об'єктів захисту можуть виступати: народне господарство країни в цілому, окремі регіони країни, окремі сфери та галузі господарства, юридичні та фізичні особи як суб'єкти господарської діяльності.

В Україні поняття економічної безпеки офіційно визначене у Декларації про державний суверенітет України. В 1990 р. створено управління економічної безпеки. У 1998 р. була розроблена Національна програма забезпечення економічної безпеки України до 2005 р., а у 1999 р. прийнята Концепція економічної безпеки України. У науковому просторі продовжувалися дослідження даної категорії. М. Ващекін вважає, що економічна безпека — це стан, в якому народ може суверенно визначати шляхи та форми свого економічного розвитку. На думку І. Богданова, економічна безпека повинна відповідати двом умовам: — збереженню економічної самостійності країни, її здатності у власних інтересах приймати рішення, які стосуються розвитку господарства; — можливості збереження вже досягнутого рівня життя населення та здатності його подальшого підвищення. За твердженням професора Є. Олейнікова, національна економічна безпека — це стан економіки та інститутів влади, коли забезпечується гарантований захист національних інтересів,

гармонійний, соціально направлений розвиток країни в цілому, достатній економічний та оборонний потенціал, навіть за найбільш несприятливих варіантах розвитку внутрішніх та зовнішніх процесів.

В. Кір'янов впевнений, що поняття "економічна безпека" — широке, багатогранне, характеризує стан захищеності економічних інтересів особистості, суспільства і держави від внутрішніх та зовнішніх загроз, який заснований на незалежності, ефективності та конкурентоспроможності країни. Отже, економічна безпека — поняття широке, яке включає множину напрямів діяльності із забезпечення економічної безпеки. В. Шлемко та І. Бінько під економічною безпекою розуміють такий стан національної економіки, який дозволяє зберегти стійкість до внутрішніх та зовнішніх загроз і здатний задовольнити потреби особистості, родини, держави. В. Мутріян говорить, що економічна безпека — це загальнонаціональний комплекс заходів, який направлений на постійний та стабільний розвиток економіки держави та включає механізм протидії внутрішнім та зовнішнім загрозам. На думку Г. Пастернак-Таранущенко, економічна безпека — це стан держави, у відповідності з яким забезпечена можливість створення, розвитку умов для плідного життя та зростання статку його населення, перспективного розвитку в майбутньому.

М. Єрмошенко розглядає економічну безпеку як базову відносно поняття "фінансова безпека", визначає її як такий стан економічного механізму країни, який характеризується збалансованістю та стійкістю до негативного впливу внутрішніх та зовнішніх загроз, його здатності забезпечувати на основі реалізації національних інтересів стабільний та ефективний розвиток вітчизняної економіки та соціальної сфери. На його думку, економічна безпека базується на економічній незалежності, стабільності національної економіки, здатності до економічного саморозвитку, високому рівні самодостатності економіки. В. Богомоллов вважає, що ядром антикризової економічної політики може бути розробка точних індикаторів економічної безпеки, а в широкому розумінні економічна безпека має дві складові: — інтереси та цілі в рамках кордонів країни, тобто підтримка державного суверенітету; — місце країни в світовому розподілі праці, світовій торгівлі, міжнародних фінансових та банківських сегментів. Г. Козаченко та ін. в загальному уявленні економічну безпеку розуміють як стан країни, в якому народ (через систему державного управління) може суверенно, без втручання та тиску ззовні, визначати шляхи та форми свого економічного розвитку.

Узагальнюючи всі наведені трактування можна відзначити різноманітність визначень категорії "економічна безпека", що свідчить про її складність, багатогранність та різноплановість. Найбільше вчених схиляються до думки, що економічна безпека являє собою стан економіки держави. Ефективність економіки розглядається діалектично: вона водночас виступає результатом і інструментом досягнення соціальних цілей та загальної рівноваги. Значна частина вчених головним виділяє соціальний чинник (життєдіяльність населення, добробут). Досягнення бажаного стану теж буде можливим, насамперед, за рахунок економічних та адміністративних інструментів. Багато фахівців інтерпретують економічну безпеку як фактор незалежності та

самостійності країни. Деякі вчені акцентують увагу на складовій поняття "безпека" і розкривають її як захищеність життєвих та економічних інтересів держави від впливу зовнішніх чинників. Інші висувають на перший план ефективність державної влади, виробничої підсистеми. Економічну безпеку розглядають також як складову національної безпеки, комплекс заходів із забезпечення розвитку економіки та місця країни в світовому господарстві, механізм протидії зовнішнім загрозам та "імунітет" до впливу зовнішніх чинників. Ми вважаємо, що економічну безпеку можна представити як стан економіки, який за допомогою економічного механізму шляхом використання комплексу заходів забезпечує незалежність, стабільність та розвиток країни. В економічній літературі розрізняють мега, макро, мезо та мікрорівні економічної безпеки. До мегарівня відносять міжнародну економіку, а також в комплексному її уявленні глобальну або світову, особливостями цього рівня є градація країн за ступенем економічного розвитку. Україна, на жаль, ще знаходиться далеко не на перших позиціях; це в свою чергу визначає умови функціонування національної економіки. До макрорівня відносять національну економіку, економічну безпеку якої забезпечує стале зростання всіх макроекономічних показників. В українській економіці в теперішній час продовжується зниження за всіма основними економічними показниками. До мезорівня відносять економіку регіонів. Цей рівень, на наш погляд, є найбільш перспективним для економічних перетворень. Особливістю економіки цього рівня є максимальна наближеність ресурсів і результатів до населення. Вдалі економічні перетворення у кожному регіоні сприятимуть зростанню економіки країни у цілому. Вважаємо такий вплив більш ефективним і оперативним за дію комплексних загальнодержавних заходів. До мікрорівня класично відносять економіку підприємства. Це базовий рівень економіки регіону та країни, де майже всі економічні перетворення, по суті, направлені на поліпшення функціонування окремого підприємства, їхніх об'єднань та підприємців.

Сутність економічної безпеки розкривається в системі критеріїв, показників та порогових значень. При цьому, перш за все, необхідно класифікувати загрози. Під загрозами економічної безпеки розуміють чинники, які роблять неможливими чи значною мірою ускладнюють процес реалізації національних інтересів, чим створюють загрозу для життєзабезпечення нації, її соціально-економічної та політичної системам. Виявлення загроз та їх усунення повинно бути пріоритетними елементами економічної політики держави. Оцінити економічну безпеку можна об'єктивною системою параметрів, критеріїв та індикаторів, які визначають критичні значення функціонування економічної системи. Головними з них є: рівень та якість життя населення, темп інфляції, рівень безробіття, макроекономічні показники, дефіцит бюджету та стан екології. Ситуацію економічної безпеки можна характеризувати як ідеал, до якого треба наближатися.

Основним критерієм економічної безпеки держави є здатність її національної економіки зберігати чи швидко відновлювати критичний рівень суспільного відтворення в умовах припинення зовнішніх поставок чи кризових ситуацій внутрішнього характеру. У 1999 р. спеціалістами провідних

американських та канадських інститутів було визначено, що економічна безпека — фундаментальна основа економічно ефективної держави в цілому. В свою чергу, економічно ефективна держава — це держава, яка відстоює свої національні інтереси та забезпечує свою національну економічну безпеку в визначений час та за даних обставин в умовах необмеженої міжнародної конкуренції. Отже, роблячи підсумок, можна сказати, що концепція економічної безпеки повинна формуватися з урахуванням всього різноманіття чинників та представляти сукупність внутрішніх та зовнішніх умов, які сприяють ефективному динамічному росту національної економіки, її здатності задовольняти потреби суспільства, держави та індивіда, забезпечувати конкурентоспроможність держави на зовнішніх ринках. Економічна безпека забезпечується, перш за все, ефективністю самої економіки, тобто економіка повинна захищати сама себе на основі високої продуктивності праці, якості продукції, конкурентоспроможності та ін. Вона повинна забезпечуватись усією системою державних органів, усіма ланками та структурами економіки.

Слід зазначити, що з часом сутність категорії "економічна безпека" поглиблюється та ускладнюється. Більшість авторів економічну безпеку характеризують як стійку економічну систему до впливу зовнішніх та внутрішніх чинників. У питанні складових елементів категорії економічної безпеки теж багато різних напрямів. Так, Г. Пастернак-Таранущенко до числа таких елементів відносить демографічну, екологічну, харчову, ресурсну, прісноводну, енергетичну, цінову, фінансово-грошову, політичну, соціальну, кримінальну та медичну складові. В. Мутріян наводить такі елементи економічної безпеки: ресурсно сировинний, енергетичний, фінансовий, військово-економічний, інформаційний, продовольчий, соціальний, демографічний, екологічний елементи та тіньова економіка. Н. Єрмошенко до елементів економічної безпеки відносить: фінансовий, внутрішньо-економічний та зовнішньоекономічний.

Інші автори вважають найбільш важливими елементами економічної безпеки такі: мобілізаційна підготовка економіки держави, її території та комунікацій; наявність державних резервів та стратегічних ресурсів; наявність чіткої системи стандартизації; наявність твердої національної валюти; імпортна незалежність; бюджетна безпека та наявність висококваліфікованих управлінських кадрів на державному рівні. На наш погляд, до основних елементів економічної безпеки слід віднести: економічний, політичний, соціальний, екологічний, ресурсно-сировинний та фінансовий.

Економічна безпека є однією з важливіших складових елементів національної безпеки, відображаючи причинно-наслідковий зв'язок між економічною міцністю країни, її військово-економічним потенціалом та національною безпекою. Цей зв'язок передбачає свідому підтримку в державі визначених пропорцій між накопиченням валового внутрішнього продукту та військовим будівництвом. Тобто економічна безпека є засобом захисту національних інтересів держави. Україна поряд із здійсненням політики виходу з гострої економічної кризи має визначити нову, науково обгрунтовану стратегію економічної безпеки. Йдеться про активізацію державного сприяння

економічному динамічному розвитку всіх господарчих суб'єктів, забезпечення гарантованого захисту національних інтересів, впровадження соціально направленої політики. Практичне значення наукових результатів дослідження полягає в уточненні поняття "економічна безпека", що необхідно для успішного соціально-економічного розвитку держави та дозволяє виявити чинники стримання розвитку економіки, розробити у подальшому ефективну стратегію виходу з економічної кризи.

**Бомко О.І., Мартин О.М. Демографічна безпека як складова національної безпеки України. 2015 . <http://dspace.wunu.edu.ua/handle/316497/45630>**

Сучасна демографічна ситуація в Україні, яка багатьма науковцями трактується як кризова або катастрофічна, вимагає комплексної оцінки основних кризових моментів у демографічному відтворенні. Демографічна ситуація в Україні засвідчує наявність низки серйозних соціально-демографічних проблем. Це низька народжуваність, рівень якої не забезпечує простого заміщення поколінь, масове поширення одно-, дводітної сім'ї, висока захворюваність і смертність населення, особливо чоловіків працездатного віку, низька очікувана тривалість життя, яка є однією з найнижчих серед країн Європейського регіону.

Демографічний чинник є одним з визначальних для забезпечення стабільного й безпечного розвитку країни, а питання демографічного розвитку слід розглядати як фактор і водночас як результат функціонування держави. Українському суспільству ніколи не бути процвітаючим чи навіть стабільним, якщо його населення не матиме відповідних умов життя і не відчуватиме повної безпеки для реалізації нормальної демовідтворювальної поведінки, не буде бачити перспектив для існування й розвитку кожна сім'я та особа. Тому в Україні проблема демографічної безпеки країни набуває особливої актуальності. При цьому, хоча демографічна безпека тісним чином пов'язана з іншими видами національної безпеки, є її найважливішою складовою.

Демографічна безпека як складова національної безпеки – це стан захищеності держави, суспільства та ринку праці від демографічних загроз, при якому забезпечується розвиток з урахуванням сукупності збалансованих демографічних інтересів держави, суспільства й особистості відповідно до конституційних прав громадян України. Демографічна безпека представляє із себе функціонування і розвиток популяції як такої в її вікових, статевих та етнічних параметрах, співвідношення з національними інтересами держави, які складаються з забезпечення цілісності, суверенності, незалежності та збереження геополітичного статусу. До основних ознак демографічної ситуації відносять чисельність населення і темпи його зміни, географію розселення, вікову структуру та міграційні процеси.

Демографічні процеси в сучасному світі розглядаються в ряду найважливіших глобальних проблем. Це пов'язано з тим, що в багатьох регіонах Землі населення зростає темпами, які не можуть бути забезпечені сировиною і енергетичними ресурсами, розумно очікуваним прогресом житлового будівництва, охорони здоров'я, продовольчої безпеки.

Сучасна демографічна ситуація в Україні викликає занепокоєння, оскільки їй притаманна низка загрозливих тенденцій:

- 1) середня тривалість життя в Україні становить 66 років, що на 11 років менше, ніж у країнах Західної Європи;
- 2) спостерігається надвисока смертність чоловіків працездатного віку: у 30-річному віці чоловіки гинуть учетверо частіше за жінок;
- 3) рівень дитячої смертності в Україні вдвічі вищий за середній в Європі;
- 4) високі епідемічні показники захворюваності на туберкульоз та інші хвороби;
- 5) стан здоров'я населення на 50 % залежить від способу життя.

Тенденції демографічного розвитку є неодмінним чинником, який обумовлює економічну і соціальну політику держави. Вивчення процесів відтворення населення, особливо динаміки його чисельності, має практичне значення для встановлення механізму взаємодії економічних і демографічних процесів. Основними чинниками, що обумовлюють і впливають на демографічну ситуацію, є:

- 1) Чинник політики держави.
- 2) Економічний чинник, який впливає на всі демографічні структури і процеси, на внутрішню і зовнішню міграцію.
- 3) Чинник війни, яка є однією з головних причин неприродною зменшення кількості населення.
- 4) Чинник державної та законодавчої захищеності інституту сім'ї та шлюбу.

Сьогодні однією з головних складових демографічної кризи є відмова від материнства, зречення від батьківства як такого, а також тенденція до створення малодітних сімей. Великий вплив робить втрата серед населення цінностей сім'ї та шлюбу, що виражається в так званих громадянських і гостьових шлюбах, численних розлученнях, позашлюбного народження дітей тощо.

Основними завданнями забезпечення демографічної безпеки в Україні є:

- 1) поліпшення соціально-економічних умов життєдіяльності населення;
- 2) поетапне підвищення державних мінімальних соціальних стандартів у галузі оплати праці, пенсійного забезпечення, освіти, охорони здоров'я, культури, житлово-комунального обслуговування, соціальної підтримки та соціального обслуговування;
- 3) оптимізація зовнішніх і внутрішніх міграційних потоків населення;
- 4) протидія нелегальній міграції;
- 5) сприяння добровільному поверненню українців на етнічну батьківщину (за місцем народження);
- 6) стимулювання залучення і закріплення фахівців у сільській місцевості;
- 7) підвищення престижу родини в суспільстві;
- 8) забезпечення репродуктивних прав громадян і сприяння формуванню репродуктивних потреб населення.

З цією метою в Україні необхідно скоротити масштаби бідності, забезпечити повну і ефективну зайнятість як основного джерела підвищення ролі трудових доходів та їх реального зростання, поліпшити якість життя населення, насамперед його здоров'я, скоротити смертність та збільшити тривалість життя, стабілізувати народжуваність та її доведення в перспективі до рівня, що забезпечує простий режим демографічного відтворення, зміцнити шлюбно-

сімейні стосунки і поліпшити умови життєдіяльності сім'ї, удосконалити регулювання міграційних процесів.

**Золотар О. О. Особливості інформаційної безпеки людини в умовах гібридної війни. *Інформація і право*. 2017. № 3. С. 124-131**

До 2014 року поняття “гібридна війна” було мало відоме в українському медіа середовищі, серед політиків і пересічних громадян. Поодинокі науковці, що займались вивченням політичних наук та стратегічних комунікацій, та ще військові, розуміли, що мається на увазі під цим терміном. Більш поширеними були категорії “інформаційна війна”, “інформаційне протиборство”, “інформаційна зброя”, хоча й вони використовувались часто з дещо футуристичним і публіцистичним забарвленням.

Протягом останніх років ситуація докорінно змінилась. І від розуміння сутності і небезпек стану гібридної війни, в якій опинилась не лише окупована частина України, а вся держава, значною мірою залежить державна політика гарантування безпеки людини, її прав та свобод в кожній сфері, в т.ч. інформаційній. Результати аналізу наукових публікацій.

Питанням дослідження проблем інформаційної безпеки та інформаційних воєн присвячується все більша кількість праць науковців різних галузей наук – безпекознавців, військових, юристів, політологів, філософів, соціологів, журналістів, психологів і освітян, а навіть, філологів. Зокрема, Алещенко В., Архипова Є., Беяков К., Брижко В., Горбулін В., Довгань О.Д., Сербін В., Кормич Б., Магда Є., Петрик В., Пилипчук В., Почепцов Г., Толубко В., Требін М., Хворост Х., Хофман Ф. у своїх працях розкривають окремі аспекти проблематики. Так широка зацікавленість цією тематикою свідчить, якою складною і комплексною є проблема, а також, що її вирішення знаходиться поза межами предметної сфери однієї галузі науки і потребує системного міждисциплінарного підходу. При підготовці цієї публікації було опрацьовано значний масив інформаційних ресурсів, як-то повідомлення в медіа, соціальних мережах, друкована продукція, а також кіно-, теле- і відеоматеріали.

Одноставного визначення гібридної війни не існує. Так, у західній науковій думці орієнтовно вже з середини 2000-х років з'являється поняття “гібридна війна”, однак у багатьох випадках вона трактувалася в інших термінах та поняттях, ніж це спостерігається тепер. Для характеристики сучасного протистояння України і Росії можуть бути застосовані такі поняття, як “неконвенційна війна”, “нерегулярна війна” (irregular warfare) чи “змішана війна”, або ж спонсоровані державою “гібридні війни”, в яких вказується на “розмивання” обрисів військового конфлікту та залучення до нього невійськових засобів, які у звичному стані не мають прямого стосунку до класичного військового протистояння. Сутність гібридної війни розкривається через синергію різних вимірів протистояння – інформаційного, політичного, економічного, соціального, гуманітарного, воєнного. При цьому глобальною ціллю гібридної війни є закріплення частини стратегічно важливих ресурсів країни-жертви за агресором. При цьому “передача” таких ресурсів здійснюється елітою “країни-жертви” добровільно, адже сприймається нею не як загарбання,

а як рух шляхом розвитку та зміни ментальності народу, яка в результаті трансформації губить свої основні цілі і духовні цінності, замінюючи їх моральнопсихологічними ілюзіями і міфами агресора. Є. Магда визначає гібридну війну як прагнення однієї держави підпорядкувати собі іншу за допомогою політичних, економічних, інформаційних інструментів. Саме тому в умовах гібридної війни бойові дії є другорядними, а на перший план виходять інформаційні операції та інші важелі впливу. На думку Ф. Хофмана, гібридна війна включає географічну, економічну, ідеологічну та інформаційну сфери. Проте досвід України свідчить, що поле бою, на якому розгорнула свої операції Російська Федерація, є значно ширшим. Г. Почепцов зазначає, що “гібридна війна розгорнута на всіх можливих напрямках, це не лише інформаційна війна. Це одночасно економічна, репутаційна, смислова, людська... На неї повинні працювати всі, хто має вплив на населення: актори, співаки, письменники, режисери. Військові дії задають лише фон для більш масштабної війни в людському розумі”. Требін М. відзначає, що гібридна війна, “по-перше, поєднує конвенційні і неконвенційні бойові дії та відповідних учасників цієї війни (поряд зі збройними силами дійовими учасниками стають терористи, найманці, партизани, ополченці, бандформування, спецпідрозділи інших держав тощо); по-друге, початок “гібридної” війни пов’язаний з використанням неконвенційних методів ведення бойових дій незаконними збройними формуваннями; по-третє, протягом усієї “гібридної” війни дуже важливе значення надається боротьбі за розум і душі людей, тобто інформаційній боротьбі, де основними дійовими суб’єктами виступають також не військові, а цивільні: ЗМІ, телебачення, Інтернет, інші засоби масової комунікації”. Таким чином, негативні інформаційно-психологічні впливи закладають підґрунтя для подальших операцій, що спрямовані проти інтересів України на всіх рівнях – особи, суспільства і держави. Головнокомандувач об’єднаних Збройних сил НАТО в Європі Ф. Брідлав зазначив – “Це найбільш дивовижний інформаційний блицкриг, який ми коли-небудь бачили в історії інформаційних воєн”. Інформаційний фронт “гібридної війни” розгортається одразу на кількох напрямках.

Передусім:

- (1) серед населення в зоні конфлікту;
- (2) серед населення країни, проти якої здійснюється агресія, однак територія якої не охоплена конфліктом;
- (3) серед громадян країни агресора і
- (4) серед міжнародного співтовариства”.

Враховуючи, що Російська Федерація, як наступник “спадщини” школи безпеки СРСР, володіє значним досвідом використання науково розроблених і перевірених на практиці традиційних і нових методів впливу, то весь цей арсенал комплексно використовується в інформаційній війні проти України. При цьому, використовуються “різні форми і засоби впливу в залежності від напрямку і сфери впливу. Вплив, що чиниться на політичне становище України, різниться в самій Україні, в Російській Федерації і в міжнародному інформаційному просторі.

Значних масштабів набула діяльність різноманітних “фондів”, “культурних товариств”, “аналітичних центрів” і просто “експертів” проросійської спрямованості в Європі, а також каналу RT і мережі “Спутнік”, які використовуються для пропагандистських цілей. Втручання у внутрішню політику відбувались через підтримку політичних партій та окремих політичних діячів, маніпулювання енергетичною залежністю, використанням підірваного авторитету влади у населення, інвестуванням в українські корпорації, в першу чергу медіа, розпалювання етнічної ворожнечі, маніпулювання мовним питанням, а також моніторинг ситуації і використання внутрішніх криз. Власне, завдяки останньому, на думку В. Горбуліна, відбулася настільки швидка анексія території АР Криму. Зокрема, серед передумов, які сприяли, він визначає: ослаблення центральної влади та часткове “безвладдя” на тлі зміни влади; зростання суперечностей (а швидше — актуалізація вже наявних) між Центром і регіонами; незадовільний психологічний і матеріально-технічний стан українських безпекових структур; антагонізм між різними силовими структурами; особливо активна інформаційно-пропагандистська робота Росії саме в Криму протягом усіх років незалежності України.

Внутрішньополітичний вплив значною мірою реалізується також через соціокультурну та гуманітарну сфери. Серед них протидія переосмисленню власної історичної спадщини, нівелювання українських культурних цінностей і формування проросійських настроїв у суспільстві у спосіб насаджування міфу про спільний «русский мир», заперечення існування окремої від росіян української нації з власною мовою, культурою та історією тощо. Експерти вважають, що інформаційний вплив з метою підготовки плацдарму для гібридної війни розпочався щонайменше в 2004 році, коли стало зрозуміло, що Україна не має наміру залишатися в фарватері російської зовнішньої політики, прагне бути самостійним суб’єктом міжнародних відносин.

Тоді ж розпочався інформаційний вплив РФ, скерований на пропаганду і власного, і українського народів проросійськими/ антиукраїнськими ідеями за рахунок підміни справжньої реальності й історичних подій симулякрами (образами того, чого не існує чи не існувало насправді), розповсюдженням напівправди та використанням інших інформаційних технологій. Пропаганда набувала різних форм в залежності від етапу інформаційної кампанії та цільової аудиторії, на яку була скерована. Прикладів є безліч. Ще задовго до 2014 року на російському телебаченні, яке транслювалось також і на всій території України масово з’являлись передачі з “суперечливими історичними” фактами – як Крим раптом став частиною УРСР, чиею культурною спадщиною є історія Київської Русі, яка мова походить від давньоруської тощо. Вже під час військового протистояння був анімаційний фільм створений нібито дітьми, що втекли з Донбасу в РФ, основним посилом якого було “Рятуйте людей Донбасу”. Напівправа використовувалась активно під час анексії Криму, коли російські ЗМІ заявляли про масовий перехід українських силовиків або про добровільну здачу військових частин, складів, зброї, інших військових об’єктів російським військовим. Використовувалось також поєднання фактів, наприклад, у програмі “Сегодня” на каналі “НТВ світ” від 02.03.14 р. йшлося про референдум щодо

статусу Криму, що має відбутись 30 березня 2014 р., нібито цілком в дусі сучасних європейських реалій, нагадавши при цьому про заплановані аналогічні заходи в Шотландії (18 вересня 2014 року) та Каталонії (9 листопада 2014 року).

І великого поширення набули симулякри (або в публіцистиці – “фейки”). Найбільш вдале визначення симулякра, на нашу думку, дано американським літературним критиком Фредріком Джеймсоном – “точна копія, оригіналу якої ніколи не існувало”. Прикладами симулякрів є: “фашисти в Києві”, “звірства каральних батальйонів”, “розіп’яті хлопчики”, використання Україною заборонених озброєнь. Стратегічна мета експлуатації цих симулякрів – замінити об’єктивні уявлення цільових груп про характер конфлікту тими “інформаційними фантомами”, які потрібні агресору. Чим тонша психічна організація людини, тим емоційно вразливіша вона до неконтрольованого людиною інформаційного впливу...

...Окрім нових ЗМІ, активно використовуються традиційні способи пропаганди за допомогою преси, радіо, телебачення, кіно- та і друкованої продукції. Захист інформаційного простору України було розпочато навіть не відразу після початку АТО, численні серіали та фільми, радіо та телепередачі з антиукраїнськими настроями масово транслювалися загальнонаціональними в українському ефірі. Яскравим прикладом інформаційно-психологічного впливу на свідомість дітей в умовах протистояння між Україною та росією є друкована продукція. В окупованому Луганську було представлено новий ілюстрований дитячий пізнавально-розважальний журнал “Вежливые человечки”. Продукція розрахована на дошкільнят та дітей молодшого шкільного віку. Головними героями оповіді є героїчні дітлахи в образах так званих “бійців Малоросії”, а в негативних героях цієї оповіді не складно упізнати Президента України, Прем’єр-міністра та Секретаря РНБО. Таке перекручування фактів, паплюження та зневага до перших осіб держави формує у дитячій свідомості викривлену картину сприйняття сьогодення, змінює їх цінності та життєві орієнтири і навряд чи зможе виховати з них гідну особистість з високим рівнем правосвідомості та громадянською позицією.

Використання інформаційної зброї для впливу на широку аудиторію, в тому числі міжнародну, передбачає існування мережі установ, що використовуються як інструменти інформаційного впливу рф. Зокрема, на забезпечення пропаганди в інтересах рф працюють Інтернет-портал “Sputnik”, що є інтерактивним майданчиком з можливістю підключення Інтернет-радіостанції “Sputnik”, а також Інтернет-доступу до телеканалів RT, де мовлення здійснюється 45 мовами. Окрім того, існує мережа так званих наукових установ і громадських організацій, що діють за межами рф, спеціально-створені молодіжні “недержавні” організації та фонди.

В цілях пропаганди використовуються також медіаресурси, що знаходяться у приватній власності громадян рф. Наприклад, на початку 2016 року телеканал Life news повідомив, що фсб рф отримала інформацію про підготовку терористичних нападів з боку ІДІЛ в місцях масового скупчення людей в Києві. Більше того, фсб встановило десять осіб потенційних терористів, дані про яких буцімто були передані до СБУ. Реакція СБУ була короткою і виваженою – суха

констатація того, що не існує жодних контактів з фсб, а даний посил – чергова підробка. “Сенсація” залишилася майже поза увагою українських ЗМІ. За декілька днів британське видання The Independent опублікувало матеріал, в якому лейтмотивом стало планування Україною відправки військ в Сирію. При цьому наводиться “анонімне джерело з Міністерства оборони України”. За даними газети, Київ готується відправити військовий контингент до Сирії для підтримки Заходу в боротьбі з ІДІЛ. Плюс один із мотивів є можливість зіткнутися з російськими військами, тому що українці зараз найкращі у світі “у знанні тактики і мови росіян”, – зазначали в “The Independent”. На відміну від попередньої новини, дана “сенсація” мала певний резонанс в Україні. Міністерство оборони України заперечило, а також було встановлено, що “The Independent” належить російському олігархові Олександру Лебєдеву, що має вагомі частки в таких гігантах російського бізнесу як РАО ЄЕС “россия” і “Аэрофлот”.

Слід звернути увагу, що ситуація щодо інформаційної безпеки громадян України умовно може бути класифікована на кілька категорій:

1) інформаційна безпека громадян України, що проживають АР Крим та на тимчасово окупованих територіях;

2) інформаційна безпека військовослужбовців та інших осіб, що безпосередньо беруть участь в АТО, членів їх сімей, а також мирного населення української території, де відбувається АТО; 3

3) інформаційна безпека населення України, що проживає на “мирних” територіях. Держава має обов’язок захистити людину від реальних та потенційних загроз, а також зловживань “інформаційною владою” у будь-якій сфері життєдіяльності суспільства і держави.

Моніторинговий Огляд, підготовлений Кримською правозахисною групою на підставі матеріалу, зібраного у травні 2017 року, зазначає про порушення права на свободу зібрань, свободу слова і висловлювання думки. На порушення свободи слова припадає близько 20 % з 246 правопорушень, зафіксованих “Крим SOS” станом на травень 2016 р. Журналісти зазнають утисків у вигляді обшуків, допитів, переслідувань, криміналізації висловлювань. Під таким тиском велика кількість журналістів, не згодних з окупаційною політикою російської влади, були вимушені залишити територію півострова. Так само, як і на російській території, в окупованому Криму знищуються незалежні ЗМІ.

Зокрема, інформаційне агентство “Крымские новости QHA” отримало відмову в реєстрації, припинило свою діяльність на території Криму і переїхало до Києва. фсб росії неодноразово перевіряла кримськотатарську газету “Авдет”. 1 квітня 2015 р. припинили своє мовлення телеканал АТР та інші ЗМІ однойменного медіа холдингу (телеканал Lale, радіостанції “Мейдан” і “Лідер”), які не пройшли перереєстрацію відповідно до російського законодавства через відмову в ліцензіях від Роскомнагляду. АТР розпочав свою роботу в Києві і транслює мовлення на Крим через супутник. У лютому 2016 р. канал ініціював кампанію “Врятуй АТР” щодо припинення роботи каналу вже в Україні через фінансові проблеми та відсутність належної підтримки з боку Кабінету міністрів України. Постановою Кабінету Міністрів України “Інформація і право” №

3(22)/2017 129 про фінансову підтримку ТОВ “Телевізійна компанія “Атлант-СВ”, досягнуті домовленості про реструктуризацію боргу за супутникове мовлення та питання його погашення. Реакцією на обшуки у незалежних журналістів, які почалися зранку 19 квітня 2016 р., стало відкрите звернення від представників експертного та правозахисного середовища до Президента України, ВРУ, МЗСУ, силових структур АР Крим на теренах України з вимогою озвучити офіційну позицію держави щодо кожного конкретного випадку порушення прав людини на тимчасово окупованій території АР Крим, фіксувати та розслідувати ці злочини. Окрім того, мають місце порушення прав, що безпосередньо пов’язані зі свободою інформації – права на освіту, свободи совісті, релігії та віросповідання, права на правову допомогу тощо. Особливих переслідувань зазнають представники кримсько-татарського народу. Звичайно, на фоні незаконних затримань та утримань, залучення дітей до збройних формувань, сексуального насильства та інших злочинів, що пов’язані з військовим конфліктом на сході України, порушення інформаційних прав виглядають не настільки значимими, проте забезпечення реалізації більшості прав людини не є можливим у сучасному суспільстві без свободи інформації.

Інформування населення на тимчасово окупованих територіях залежить від сукупності чинників: технічної можливості – переважна частина обладнання знищена, те що збереглось – захоплене; психологічної складової – значна частина населення не готова сприймати інформацію з позицію української держави; мешканці обирають ті джерела, які забезпечують психологічний комфорт; сприйняття інформації обумовлене родинними зв’язками з бійцями ДНР і ЛНР, а також соціальною складовою – надходженням гуманітарної допомоги, існуючою комунальною інфраструктурою тощо; змістовної (контентної) складової – приховання особливо важливої інформації про стан справ у будь-якій сфері; занурення важливої інформації в масив “інформаційного сміття”; підміна термінів або трансформація сенсу; відведення уваги на події в інших сферах; керування термінами, які легко сприймаються суспільством, але які не мають не тільки чіткого визначення, але і за своєю суттю не відповідають цій предметній галузі; заповнення інформаційного простору неприйнятною інформацією тощо; невизначеність державної інформаційної політики в Україні, а також рівнем фінансування. Інформаційна безпека другої категорії пов’язана з особливою значимістю інформаційно-психологічного впливу для безпосередніх учасників бойових дій, членів їх сімей та населення території, де здійснюється АТО.

Насамперед йдеться про захист військ від інформаційно-психологічного впливу супротивника з метою зниження небезпеки негативного інформаційно-психологічного впливу на органи військового управління, особовий склад військ та населення; забезпечення ефективного управління військами; зміцнення морально-психологічного стану особового складу військ. Важливою складовою інформаційної безпеки цієї категорії осіб є якісне і своєчасне надання психологічної допомоги як під час перебування в АТО, так і після повернення додому. Значення має також інформаційна та правова підтримка учасників АТО та їх сімей. Висновки. Таким чином, на нашу думку, державна інформаційна

політика має враховувати специфіку різних категорій населення, які зазнають інформаційно-психологічних впливів з різною інтенсивністю та різними методами. Підтримуємо думку Требіна М., що “будь-яка війна, у тому числі й “гібридна”, колись закінчиться, а інформаційна боротьба за розум і серця людей не закінчиться ніколи, оскільки ми вступили в інформаційну епоху, де головним джерелом багатства та благополуччя людей стає інформація”. Тому національна та міжнародна інформаційна політика має враховувати реалії становлення інформаційного суспільства і бути спрямованою на забезпечення цілісності особи та її здатності до розвитку, як визначальних категорій буття людини.

**Дерев’янка С. М. Безпековий вимір народовладдя в умовах гібридної війни. Держава і право : зб. наук. пр. Серія. Політичні науки. Вип. 87 / Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. Київ: Вид-во «Юридична думка», 2020. С. 308–318.**

Вторгнення Російської Федерації на територію України, окупація та наступна анексія українського півострова Крим, спровоковане державою-агресором збройне протистояння у південно-східних областях і, як наслідок, триваюча вже понад шість років війна на українських теренах, об’єктивують звернення до безпекових проблем. Йдеться про саме існування Української держави, територіальна цілісність та суверенітет якої опинилися під реальною загрозою знищення. Адекватної протидії вимагає поширення в інформаційному просторі тверджень про Україну як фейкову державу, що немає майбутнього, спроби нав’язати стереотипи «руського мира».

Вагомість реальності та ймовірних наслідків цих загроз вимагає утвердження в суспільстві розуміння того, що завершення війни є не тільки відповідальністю політикуму, обов’язком владних інституцій, й усього Українського народу, який є носієм суверенітету і єдиним джерелом влади. Однак забезпечення національної безпеки неможливо ефективно здійснювати засобами безпосереднього народовладдя. Нові геополітичні реалії пов’язані з прагненням України набуття повноцінного членства в Європейському Союзі та НАТО, що гарантувало б мир для українського народу та цілковиту ліквідацію ймовірності зовнішніх провокацій. Істотно ускладнило цей процес й запровадження на всій території держави заходів надзвичайної ситуації та карантину в умовах світової пандемії. Поза політичною кон’юнктурою слід знайти національну модель народовладдя та забезпечення національної безпеки й оборони, яка відповідала б вимогам часу, здобуткам і сучасному рівню світового конституціоналізму, національної політичної та правничої думки, реаліям сучасної України та перспективам її розвитку. Тому розробка цих проблем набуває не тільки теоретичного значення, а й стає важливим науковим практичним завданням. Вихідними для розуміння досліджуваних явищ є терміни «народовладдя», «гібридна війна», «національна безпека» та похідні від них. У політичній і юридичній науці, нормативно-правових актах пропонуються різні дефініції – поза актуальністю та частотою вживання – єдиного розуміння не вироблено.

Конституція України, визнаючи народ «носієм суверенітету і єдиним

джерелом влади», проголошує, що «народ здійснює владу безпосередньо і через органи державної влади та органи місцевого самоврядування» (частина друга статті 5). Це засадниче положення конкретизується приписом статті 69, за яким народне волевиявлення здійснюється через вибори, референдум та інші форми безпосередньої демократії. Натомість у законодавстві України поняття «гібридна війна» не використовується взагалі. Проте певною мірою можна використати наведене у тексті «Воєнної доктрини України» означення однієї із головних тенденцій, яка впливає на формування та розвиток безпекового середовища у світі, а саме: «перенесення ваги у воєнних конфліктах на асиметричне застосування воєнної сили не передбаченими законом збройними формуваннями, зміщення акцентів у веденні воєнних конфліктів на комплексне використання воєнних і невоєнних інструментів (економічних, політичних, інформаційно-психологічних тощо), що принципово змінює характер збройної боротьби» (пункт 6). Упродовж останніх шести років як в Україні, так і в інших державах опубліковано чимало наукових та популярних розвідок, автори яких – науковці та політики – прагнуть осягнути сутність новітньої війни. Запропоновано чимало більш-менш об’ємних і змістовних визначень цього політико-правового явища, однак поза актуальністю та частотою вживання кожного – єдиного розуміння не вироблено. Не вдаючись до дискусії щодо їх сутності, використаємо сформульоване у колективній монографії «Світова гібридна війна: український фронт». Автори книги визначають «гібридну війну» як «воєнні дії, що здійснюються шляхом поєднання мілітарних, квазімілітарних, дипломатичних, інформаційних, економічних та інших засобів з метою досягнення стратегічних політичних цілей».

У науковій літературі поширена думка, що забезпечення національної безпеки є пріоритетним завданням органів державної влади, покладається на військові формування та правоохоронні органи держави. Закон України «Про національну безпеку України» прийнятий Верховною Радою України в складних умовах новітньої «російсько-української гібридної війни», що істотно вплинуло на концептуальне втілення безпекових механізмів. Законодавець визначає, що «державна політика у сферах національної безпеки і оборони спрямовується на забезпечення воєнної, зовнішньополітичної, державної, економічної, інформаційної, екологічної безпеки, кібербезпеки України тощо» (частина четверта статті 3).

Законом чітко визначено та розмежовано повноваження державних органів у сферах національної безпеки і оборони, детально виписані принципи їх діяльності, структура та завдання. Водночас окремі його норми передбачають можливість безпосередньої участі громадян у формуванні та реалізації державної політики у сферах національної безпеки і оборони. Громадян та громадські об’єднання, які добровільно беруть участь у забезпеченні національної безпеки України, Закон виокремлює серед чотирьох взаємопов’язаних складових Сектора безпеки і оборони України (частина перша статті 12). До речі, попередній Закон України «Про основи національної безпеки України» від 19.06. 2003 р. містив припис, за яким «громадяни України через участь у виборах, референдумах та через інші форми безпосередньої демократії,

а також через органи державної влади та органи місцевого самоврядування, які вони обирають, реалізують національні інтереси, добровільно і в порядку виконання конституційних обов'язків здійснюють заходи, визначені законодавством України щодо забезпечення її національної безпеки; як безпосередньо, так і через об'єднання громадян привертають увагу суспільних і державних інститутів до небезпечних явищ і процесів у різних сферах життєдіяльності країни; у законний спосіб і законними засобами захищають власні права та інтереси, а також власну безпеку» (абзац чотирнадцятий статті 9). У чинному Законі України «Про національну безпеку України» цього припису немає, хоча його введення, вважаємо, є доцільним, оскільки він дає розуміння поняття «добровільності участі» та форм її вияву. А головне – таке розуміння відповідає положенням частини першої статті 17 Конституції України: «захист суверенітету і територіальної цілісності України, забезпечення її економічної та інформаційної безпеки є найважливішими функціями держави, справою всього Українського народу».

Однак предмет чинного Закону значно вужчий, ніж попереднього, і фактично зводиться до регулювання діяльності Сектора безпеки та оборони, насамперед органів державної влади. Новелою є введення терміна «інституції громадянського суспільства», які залучаються до підготовки проекту Стратегії національної безпеки України (абзац п'ятий частини першої статті 26), а також проекту Стратегії громадської безпеки та цивільного захисту України (абзац третьої частини першої статті 29). Особливу увагу привертає розділ III цього Закону, де визначені засади демократичного цивільного контролю над органами та формування Сектора безпеки і оборони держави, види та суб'єкти контролю та їх повноваження. Запровадження такого контролю як механізму нагляду, вважаємо, повинно сприяти забезпеченню верховенства права у безпековій сфері. Окрема стаття 10 «Громадський контроль» передбачає, що «громадяни України беруть участь у здійсненні цивільного контролю через громадські об'єднання, членами яких вони є, через депутатів місцевих рад, особисто шляхом звернення до Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини або до державних органів у порядку, встановленому Конституцією України, Законом України «Про громадські об'єднання» та іншими законами України» (частина перша). Тут же припис, за яким «сфера громадського контролю може бути обмежена виключно Законом України «Про державну таємницю».

Закон гарантує право контролю лише громадським об'єднанням, які зареєстровані у встановленому законом порядку, а також відповідно до їх «статутних положень» (абзац перший частини другої). Крім права «отримувати в установленому порядку від державних органів, зокрема від керівників складових Сектора безпеки і оборони, інформацію з питань діяльності складових сектору безпеки і оборони, крім інформації з обмеженим доступом» (пункт 1 частини другої), громадським об'єднанням надається можливість «здійснювати дослідження з питань національної безпеки і оборони, публічно презентувати їх результати, створювати для цього громадські фонди, центри, колективи експертів тощо» (пункт 2 частини другої). Логічними, з огляду на це, є надане громадським об'єднанням право «проводити громадську експертизу проєктів

законів, рішень, програм, представляти свої висновки і пропозиції для розгляду відповідним державним органам» (пункт третій частини другої), а також «брати участь у громадських дискусіях та відкритих парламентських слуханнях з питань діяльності і розвитку Сектора безпеки і оборони» (пункт 4 частини другої). Більше того, Закон прямо зобов'язує державні органи не тільки оприлюднювати проекти документів у сферах національної безпеки і оборони на своїх офіційних веб-сайтах, а й проводити їх обговорення з інституціями громадянського суспільства (пункт 3 частини п'ятої статті 33).

Закон не тільки надає права громадянам у сфері безпеки і оборони, але й містить гарантії забезпечення цих прав. «Громадяни, які вважають, що їх права, свободи чи законні інтереси порушено рішеннями, діями, бездіяльністю складових Сектора безпеки і оборони чи їх посадових осіб, мають право звертатися до суду, Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, використовувати будь-які інші механізми захисту прав і свобод, передбачені законодавством України» (частина друга статті 11). Формою демократичного цивільного контролю є припис, за яким «засоби масової інформації, висвітлюючи питання національної безпеки і оборони, інформують суспільство про стан захисту національних інтересів України» (частина третя статті 10). Згідно з приписом частини четвертої цієї ж статті не рідше, ніж раз на три роки, органами Сектору безпеки і оборони «видаються «Білі книги» або інші аналітичні документи (огляди, національні доповіді тощо)». Таким чином, громадяни та громадські об'єднання, які добровільно беруть участь у забезпеченні національної безпеки України, розглядаються як невіддільна складова Сектора безпеки і оборони.

Водночас слід погодитися із низкою застережень, які висловлені Українською Гельсінською спілкою з прав людини. Положення Закону не регламентують низку релевантних аспектів: правовий статус, повноваження, відповідальність громадян та громадських об'єднань. Серед принципів демократичного цивільного контролю не передбачені принципи деполітизації та деідеологізації контролю, відкритості для суспільства інформації про діяльність сектору, відповідальності посадових осіб за своєчасність, повноту і достовірність інформації, що надається, та 314 Держава і право Випуск 87 за реагування на звернення. Крім того, громадський контроль, згідно статті 10 Закону, не передбачає можливості для громадських об'єднань знайомитися з умовами служби, життя і побуту військовослужбовців у військових частинах, де, як відомо, існує ризик порушення прав людини. Законодавчо передбачено, що безпекового характеру обмеження на використання інститутів народовладдя можуть виникнути в умовах воєнного чи надзвичайного стану. Здійснений автором детальний аналіз політико-правових підстав та наслідків обмеження політичних прав громадян в умовах воєнного стану опубліковано. В даній статті, з огляду на предмет дослідження, акцентуємо, що воєнний стан як чинник обмеження конституційних прав і свобод названий у статті 64 Конституції України. Закон України «Про правовий режим воєнного стану» серед заходів, які можуть вживатися в Україні або в окремих її місцевостях, «в межах тимчасових обмежень конституційних прав і свобод людини і громадянина», виокремлює:

«забороняти проведення мирних зборів, мітингів, походів і демонстрацій, інших масових заходів» (пункт 8 частини першої статті 8), а також «порушувати у порядку, визначеному Конституцією та законами України, питання про заборону діяльності політичних партій, громадських об'єднань» (пункт 9 частини першої статті 8). Приписи статті 19 «Гарантії законності в умовах воєнного стану» прямо забороняють зміну Конституції України, зміну Конституції Автономної Республіки Крим, «проведення виборів Президента України, а також виборів до Верховної Ради України, Верховної Ради Автономної Республіки Крим і органів місцевого самоврядування; проведення всеукраїнських та місцевих референдумів; проведення страйків, масових зібрань та акцій».

Отже, законодавство України створює загалом основу для функціонування режиму воєнного стану, встановлені законодавством України обмеження щодо реалізації громадянами конституційних прав, на нашу думку, є достатньо вичерпними. Такі обмеження у 2018 році фактично не вдалося застосовувати. Відомо, що у різних країнах апологетика народовладдя використовуються з різною метою. В одних – є інструментом демократії та залучення людей до управління країни, в інших – інструментом утвердження диктаторських режимів. Українські реалії останніх років призвели до спроб його використання з відверто сепаратистськими цілями, які є серйозною загрозою територіальній цілісності держави. Найбільш цинічним за свою суттю виявом маніпулювання політичною свідомістю громадян стали «референдуми», проведені 2014 року в Автономній Республіці Крим, Донецькій та Луганській областях. Лідери самопроголошених Донецької та Луганської «народних республік» прагнули використати їх для того, щоб надати легітимності цим фейковим утворенням. Водночас саме вибори розглядаються нині міжнародною спільнотою і як ймовірний формат вирішення питання про статус названих територій. В. Путін вимагає автономію для Донбасу.

Позиція української влади послідовна й однозначна – питання щодо федеративного устрою держави або автономії окремих регіонів має вирішувати винятково український народ. Проведення місцевих виборів за українським законодавством та при міжнародному спостереженні повинно започаткувати політичний процес у рамках закону про особливий порядок місцевого самоврядування в окремих районах Донецької і Луганської областей. Однак це можливо лише після повного виконання Мінських домовленостей (від 14.09.2014 р.) та наступних угод, досягнення негайного, сталого та безумовного припинення вогню, відведення важкого озброєння, виведення іноземних військ з української території. Слід закрити кордон для постачання зброї та найманців, запровадити моніторинг та верифікацію ОБСЄ, а також звільнити всіх заручників. Заклики ініціювати референдуми з федералістськими гаслами в Україні періодично лунають і на інших територіях. Їх ініціатори здебільшого перебувають за межами нашої держави. Відомі, зокрема, заяви прем'єр-міністра Угорської Республіки В. Орбана з вимогою автономії та подвійного громадянства для угорців, які проживають на території України; звернення заступника Голови Державної Думи Російської Федерації В. Жириновського до керівництва Республіки Польща із пропозицією вимагати референдуму щодо прихильності до Польщі у

п'яти західних областях України.

Отже, ідеї народовладдя та їх втілення у політико-правових інститутах безпосередньої демократії в новітніх українських реаліях утверджуються в суспільній свідомості як реальний і дієвий засіб здійснення суверенної волі народу, захисту національної безпеки. В умовах гібридної війни від політичної волі народних обранців, очільників держави залежить наповнення народовладдя реальним змістом. Недосконалість виборчого законодавства, навіть після прийняття нового Виборчого кодексу України, відсутність законодавчих актів про референдуми, народну законодавчу ініціативу та інші форми прямої демократії стає серйозним гальмом подальшого поступу демократичних процесів у державі. Причини тут, очевидно, політичного характеру, насамперед небажання належно унормувати інститути прямого народовладдя, що можуть стати, поза намірами можновладців та політиків, ефективним знаряддям коригування дій органів представницької влади. Натомість усвідомлення і дотримання владою та політичними елітами обов'язку отримати шляхом голосування згоду на проведення інституційних змін чи потреби «порадитися з народом» із важливих проблем загальнодержавного або місцевого значення об'єктивно сприятиме правовому забезпеченню становлення громадянського суспільства, його консолідації, визначенню нових перспектив розвитку держави, забезпечення національних інтересів Української держави, захисту її цілісності та самобутності.

**Пашинський В. Й. Збройні сили України в системі забезпечення оборони держави. *Юридичний науковий електронний журнал*. 4 (2018). 102-105.**

Головною проблемою для створення ефективної системи забезпечення оборони України була довготривала історично-періодична відсутність національної державності та її головного гаранта й навіть її творця (доба козаччини) – національного війська. Виключне право на створення національних збройних сил українська держава набула тільки з моменту проголошення державного суверенітету.

Сутність і роль ЗС України як однієї з головних державних інституцій, комплексного державно-правового явища, на наш погляд, характеризуються особливостями їхньої правової природи, тими правовими зв'язками та якостями, які реалізуються через покладені на збройні сили функції та завдання в системі публічного державного управління.

Ще на початку ХХ ст. А.П. Греков, досліджуючи військово-адміністративні аспекти діяльності армії, її значення для держави, наголошував, що армія є силою держави, забезпечена всіма технічними засобами для найбільш повного здійснення власне функції сили, вона є озброєна сила держави. Армія являє собою орган держави, його заклад, який виконує свої спеціальні завдання в її діяльності. Правовий характер повинен пронизувати всю діяльність армії під час виконання нею своїх державних функцій. Армія є таким самим правовим закладом сучасної держави, як і всі інші його органи. Надумку М.П. Требіна, армія є одним із перших структурних елементів апарату держави, з якого починається процес державотворення.

Новітній енциклопедичний словник фіксує загальнонаукові підходи до поняття «збройні сили» – частина механізму державного управління, яка необхідна для виконання зовнішніх функцій держави, перш за все оборони держави. На думку О.Ф. Скакун, збройні сили – це військова державна структура, призначена для оборони держави, захисту її суверенітету, територіальної цілісності та недоторканності. У механізмі держави та державного апарату ЗС України є основою Воєнної організації України (сектору безпеки і оборони), адже саме вони безпосередньо спрямовані на виконання масштабних оборонно-стратегічних завдань збройного захисту держави. А за покладеними на них державними завданнями та функціями вони разом із поліцією можуть бути віднесені до державних примусових установ. На думку В.В. Сокурєнка, ЗС України – це специфічна мілітаризована державна структура, яка створена з метою відстоювання національних інтересів України, забезпечення цілісності й недоторканності державних кордонів і суверенітету держави шляхом підготовки військовослужбовців до збройного захисту й здійснення захисту країни в разі збройної агресії або збройного конфлікту як усередині держави, так і зовні.

Тож аналіз позицій науковців щодо правової сутності збройних сил свідчить про їхню плюралістичність щодо їх організаційно-правової інституціалізації у механізмі держави; функціональної спрямованості всередині держави або (та) виключно ззовні. До того ж домінує єдність у розумінні прямого впливу права на організацію, діяльність збройних сил, їх нерозривний органічний і правовий зв'язок із власною державою, функціонування в межах правової системи держави.

З моменту отримання незалежності Українська держава, беручи до уваги необхідність забезпечення власної воєнної безпеки та оборони, усвідомлюючи свою відповідальність щодо підтримання міжнародної стабільності, розпочала створювати власні збройні сили. Конституція України покладає виключно на ЗС України завдання щодо оборони держави, захисту суверенітету й територіальної цілісності, забороняє їх використання для обмеження прав і свобод громадян, повалення конституційного ладу, усунення органів влади чи перешкоджання їхній діяльності (ст. 17). А Закон України «Про Збройні сили України» визначає, що Збройні сили України – це військове формування, на яке відповідно до Конституції України покладаються оборона України, захист її суверенітету, територіальної цілісності й недоторканності. У системному зв'язку Законом України «Про оборону України» визначається, що військове формування – це створена відповідно до законодавства України сукупність військових з'єднань і частин та органів управління ними, які комплектуються військовослужбовцями та призначені для оборони України, захисту її суверенітету, державної незалежності й національних інтересів, територіальної цілісності та недоторканності у разі збройної агресії, збройного конфлікту чи загрози нападу шляхом безпосереднього ведення воєнних (бойових) дій (ст. 1).

Але ці визначення не містять переконливих характерно-ідентифікаційних видових ознак відмінності ЗС країни як державного військового формування від інших військових формувань (навіть приватних). Як вказує В.М. Телелим,

некоректно застосувати у визначенні ознак військового формування слова «сукупність», «комплектуються військовослужбовцями», які унеможливають існування окремої військової частини (органу військового управління), укомплектованої, зокрема, фаховими працівниками та службовцями, що суперечить дійсності. Це призводить до невизначеності, коли до військових формувань відносять не тільки ЗС України та інші військові формування, а навіть військову прокуратуру.

Тож порушуються правила логіки виведення родо-видового визначення через основні класифікуючі ознаки. Ми маємо констатувати, що правова природа та сучасне призначення ЗС України як особливої озброєної державної інституції, спеціального суб'єкта забезпечення оборони держави потребує теоретико-правового переосмислення та законодавчого врегулювання. До цього спонукає необхідність створення ефективних сил оборони та їхньої основної складової – збройних сил.

Аналіз розвитку ЗС України свідчить, що в умовах хронічного недофінансування реформ у сфері оборони в основу реформування спочатку було покладено принцип «розумної достатності», який потім трансформувався на принцип «оборонної достатності» у форматі сучасної моделі економічно «необтяжливого» для позаблокової держави війська (оптимального за чисельністю, мобільного, багатофункціонального, сучасно озброєного, професійного, спроможного виконати завдання в будь-яких умовах). А в період із 2004 р. по 2012 р. та починаючи з 2015 р. – це створення новітньої моделі збройних сил у системі колективної євроатлантичної безпеки за стандартами держав-учасників НАТО як майбутнього його члена з відмовою від позаблоковості.

Водночас досвід розвитку та реформування ЗС України як основного суб'єкта забезпечення оборони держави доцільно розглядати в контексті оборонного огляду як процесу оцінювання стану та готовності сил оборони до виконання завдань з оборони України. Набутий досвід закріплено у Стратегічному оборонному бюлетені України (далі – СОБ), який є основним плануючим документом, дорожньою картою сучасної оборонної реформи, на основі якого реалізувалися державні програми розвитку ЗС України, інших складових сил оборони в частині залучення їх до виконання завдань оборони держави. Варто зазначити, що всі програми розвитку та реформування ЗС України передбачали як невід'ємний елемент заходи із правового забезпечення проведення реформ.

Тож протягом свого розвитку ЗС України пройшли інституційну трансформацію як основний елемент у системі забезпечення оборони держави (далі – СЗОД), спеціальний суб'єкт забезпечення оборони держави – від ототожнення національного війська з єдиним конституційно визначеним військовим формуванням у системі забезпечення оборони держави як основної військової складової Воєнної організації держави (далі – ВОД) до основного військового компонента сил оборони в комплексній безпеково оборонній міжвідомчій системі сектору безпеки і оборони (далі – СБО).

Залежно від зміни викликів і загроз у сфері воєнної безпеки і оборони,

функції ЗС України трансформувалися від виключно зовнішніх до зовнішньо-внутрішніх, що сьогодні підтверджує врегульована на законодавчому та концептуально-доктринальному рівнях можливість застосування ЗС України для локалізації та ліквідації внутрішніх загроз із застосування збройної сили.

До того ж, як зазначає О.І. Кузьмук, будучи інструментом протидії всьому спектру внутрішніх і зовнішніх загроз, сектор безпеки і оборони призначений, насамперед, для забезпечення воєнної безпеки і оборони держави. За таких умов ВОД перетворюється на складову сектору безпеки і оборони (сили оборони), яка представлена збройними силами та іншими військовими, які виконують завдання в інтересах оборони.

Учені та експерти у сфері національної безпеки і оборони (В.Ю. Богданович, О.С. Бодрук, В.П. Горбулін, А.І. Семенченко) вказують на відсутність сьогодні в Україні належної системи оборони, яка була б здатна забезпечити ефективне формування й розвиток всього СБО в комплексі взаємопов'язаних сучасних безпекових проблем і воєнних загроз. У Стратегії національної безпеки України (далі – СНБУ) від 26 травня 2015 р. існуюча система забезпечення національної безпеки і оборони України загалом визнана неефективною, що підтверджується несформованістю СБО як цілісного функціонального об'єднання, керованого з єдиного центру; інституційною слабкістю, непрофесійністю, структурною незбалансованістю його органів (п. 3.2.). Це стосується і сил оборони, основною складовою яких є ЗС України. Відповідно до Воєнної доктрини України (далі – ВДУ) визначальним фактором зміцнення воєнної безпеки є реформування сил оборони, яке здійснюється з метою створення ефективних, мобільних, оснащених сучасним озброєнням, військовою та спеціальною технікою, здатних гарантовано забезпечити оборону держави сил (п. 46). Водночас ВДУ визначає, що сили оборони – це ЗС України, інші військові формування (далі – ІВФ), а також правоохоронні та розвідувальні органи в частині залучення їх до виконання завдань з оборони держави. Цим фактично нівелюється поняття сил оборони держави як сукупності виключно військових формувань (військ, сил). Водночас, безсумнівно, що в умовах «гібридної війни» ефективне забезпечення оборони держави можливе тільки за умови залучення всіх складових СБО.

Тому, на нашу думку, є необхідність уточнення на законодавчому рівні не тільки складових сил оборони, а, перш за все, визначення завдань, які виконуються ІВФ, правоохоронними та розвідувальними органами в інтересах забезпечення оборони держави.

Варто зазначити, що сутність ЗС України як військової державної інституції, військового формування, яке виконує визначені законом завдання в СЗОД, розкривається в їхніх специфічних функціях, похідних від функцій держави, які, у свою чергу, обумовлені зовнішніми та внутрішніми викликами публічними інтересам, правам і свободам людини.

Функції ЗС України – це основні напрями (види) їхньої діяльності у межах законодавчо встановленої компетенції. Визначення функцій ЗС України, інших утворених відповідно до законів України військових формувань щодо забезпечення оборони згідно з п. 22 ст. 85 Конституції України належить до

виключних повноважень Верховної Ради України. Як слушно зазначає С.Ю. Поляков, функції Збройних сил України є тими критеріями, які визначають особливості їх функціонування на сучасному етапі розвитку державності, важливість забезпечення законності та правопорядку, напрями першочергового реформування, зважаючи на загрози у сфері військової безпеки і оборони.

Закон України «Про Збройні сили України» дає нам опосередковане розуміння сутності ЗС України саме через визначення завдань і функцій військового формування, на яке відповідно до Конституції покладаються оборона України, захист її суверенітету, територіальної цілісності й недоторканності, забезпечення стримування збройної агресії проти України та відсіч їй, охорона повітряного простору держави та підводного простору в межах територіального моря України у випадках, визначених законом, участь у заходах, спрямованих на боротьбу з тероризмом (ст. 1).

Крім того, ЗС України виконують специфічні завдання, передбачені у рамках забезпечення кібербезпеки, в забезпеченні територіальної оборони в особливий період (ст. 3, 18). Окрім того, з'єднання, військові частини та підрозділи ЗС України відповідно до закону можуть залучатися до: здійснення заходів правового режиму воєнного та надзвичайного стану; організації та підтримання дій руху опору; проведення військових інформаційно-психологічних операцій; боротьби з тероризмом і піратством; заходів щодо здійснення захисту життя, здоров'я громадян та об'єктів (майна) державної власності за межами України, забезпечення їхньої безпеки та евакуації (повернення); посилення охорони державного кордону; захисту суверенних прав України в її виключній (морській) економічній зоні та на континентальному шельфі та їх правового оформлення; забезпечення безпеки національного морського судноплавства України у відкритому морі чи в будь-якому місці поза межами юрисдикції будь-якої держави; заходів щодо запобігання розповсюдженню зброї масового ураження; протидії незаконним перевезенням зброї та наркотичних засобів, психотропних речовин, їхніх аналогів або прекурсорів у відкритому морі; ліквідації надзвичайних ситуацій природного й техногенного характеру; надання військової допомоги іншим державам, а також брати участь у міжнародному військовому співробітництві, міжнародних антитерористичних, антипіратських та інших міжнародних операціях із підтримання миру та безпеки.

До того ж органи військової розвідки та військові частини розвідки ЗС України, Сили спеціальних операцій ЗС України (далі – ССО) можуть залучатися до заходів добування розвідувальної інформації з метою підготовки держави до оборони, підготовки та проведення спеціальних операцій та/або спеціальних дій, забезпечення готовності ЗС України до оборони держави.

Зважаючи на міжнародний досвід, у складних умовах проведення АТО, в системі Генерального штабу Збройних сил України (далі – ГШ ЗСУ) створено Управління цивільно-військового співробітництва (далі – ЦВС) за стандартами НАТО (СІМІС) для втілення реформаторського забезпечувального напрямку діяльності ЗС України – організації цивільно-військового співробітництва в районах проведення військової операції. Але, незважаючи на практичні дії

(законопроект № 2153а), на законодавчому рівні визначити функції та завдання ЦВС ЗС України досі не вдалося.

Потребують подальшого законодавчого врегулювання визначені окремим законом, який потребує також системного підзаконного механізму його реалізації, завдання Об'єднаних сил для здійснення заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі та стримування збройної агресії РФ у Донецькій і Луганській областях, де з 30 квітня 2018 р. розпочалася Операція Об'єднаних сил (далі – ООС) згідно з наказом Верховного Головнокомандувача ЗС України відповідно до Плану ООС.

Проведений аналіз функцій і завдань ЗС України з огляду на їхні багаточисельність, різновекторність, безсистемність, дискреційність викликає необхідність їх дослідження та тлумачення, перегляду й систематизації, більш чіткого визначення на законодавчому рівні. На наш погляд, перш за все, це стосується функцій ЗС України, не пов'язаних із виконанням завдань за їхнім прямим призначенням, а саме – забезпечення оборони шляхом ведення бойових дій. Потребують уточнення безпеково-правоохоронні функції на фоні обмеженої функціональної спроможності ЗС України виконувати бойові завдання за призначенням.

У цьому аспекті ми згодні з М.В. Бойком, що законодавство повинно диференціювати правовий статус, функції та завдання як окремих складових сил оборони, такі окремих структур збройних сил, залежно від завдань, що вирішуються у процесі збройної боротьби. Правове положення бойових частин повинно відрізнятися від правового положення допоміжних частин забезпечення. Це дасть змогу запровадити стандарти етики для військовослужбовців щодо цінності людського життя та здоров'я, насамперед для особового складу бойових підрозділів.

Потребують уточнення та законодавчого визначення окремі функції ЗС України щодо захисту життя, здоров'я громадян та об'єктів (майна) державної власності за межами України, залучення ЗС України до міжнародних антитерористичних операцій, а також такі поняття, як «рух опору» та «військові інформаційно-психологічні операції».

Аналіз наукових праць, законодавчих джерел, а також сучасна практика застосування військ (сил) в АТО та ООС показує, що покладені законодавством на ЗС України функції та завдання не зовсім оптимальні та посилені. Вважається, що за цих та інших об'єктивних обставин саме на сили оборони законом варто покласти оборону держави, захист її національних інтересів від загроз воєнного характеру, відбиття збройної агресії проти України.

Перспективна створення в процесі оборонної реформи ефективної СЗОД повинна будуватися на новому розподілі функцій, завдань, повноважень, відповідальності ЗС України на законодавчому рівні у процесі забезпечення їхньої провідної ролі у структурі сил оборони відповідно до стандартів, прийнятих у державах-членах НАТО.

Отож ЗС України як спеціальна військова державна інституція, військове формування, на яке безпосередньо покладається виконання конституційної функції оборони держави, виступають спеціальним суб'єктом забезпечення

оборони.

Необхідність створення під час оборонної реформи ефективної системи забезпечення оборони держави (СЗОД) потребує чіткого визначення та законодавчого закріплення функцій і завдань ЗС України як основної складової сил оборони, зважаючи на їхнє суспільне призначення та правову природу. За таких умов головним пріоритетом в діяльності ЗС України повинно бути визначення, законодавче закріплення та реалізація покладених на них функцій і завдань забезпечення оборони, пов'язаних із збройною відсіччю агресії, безпосереднім веденням бойових дій

**Косілова О. І. Політична безпека держави: теоретичний та структурно-функціональний аспект. Інформаційна безпека людини, суспільства, держави. 2018. № 1. С. 106-115.**

Безпека є центральним поняттям сучасного демократичного суспільства, а також суттєвою передумовою публічного, відкритого життя. Поняття «безпека» охоплює майже кожну життєво важливу сферу. Складність визначення поняття «безпека» пояснюється тим, що воно є всеохоплюючим поняттям сучасного світу так званим «catch-all-Begriff». Наприклад, у кримінології безпека оцінюється з погляду на загрози та усвідомлення ризику, у соціології досліджується дія безпеки на суспільство, у юридичній науці аналізується публічна безпека та здійснюється нормативно-правове регулювання відносин у сфері безпеки, в історичній науці досліджуються різні історичні епохи з точки зору внутрішньої та зовнішньої політики.

Як зазначає німецький дослідник К. Ендрес, до цього часу в політичній науці не вдавалося знайти дійсно вдале та повне визначення змісту поняття «безпека». Це дивує, адже починаючи з 1960 року внутрішня безпека стала центральною категорією, що має найбільше значення. Міждисциплінарні дослідження категорії «безпека» розпочалися лише останнім часом. Цікавим є порівняння поняття «безпека» у англо-американомовному середовищі, оскільки є розрізнення понять безпека як «Security» (безпека від нападів) та «Safety» (експлуатаційна безпека), тоді як у німецькій мові є єдине поняття, що означає безпеку «Sicherheit».

Політична безпека є однією з найважливіших складових і стрижнем національної безпеки. Політична безпека тісно пов'язана з державною безпекою та конституційною безпекою. На сьогоднішній день у сучасній Україні не має виробленої чіткої концепції та системи забезпечення політичної безпеки. Політизація суспільного життя, тісний взаємозв'язок політичних процесів з економічними, соціальними, духовними, інформаційно-ідеологічними зумовлює необхідність здійснення наукових досліджень, що спрямовані на розробку та вдосконалення заходів протидії процесам, що руйнують основи державного та суспільно-політичного ладу. У зв'язку з цим розробка теоретичних та практичних проблем політичної безпеки, аналіз системи забезпечення політичної безпеки, її структурних елементів є важливим та актуальним завданням для зміцнення політичної складової національної безпеки.

Гібридна війна, що відбувається на території нашої держави, діє шляхом

дестабілізації всіх соціально значущих сфер: економічної, політичної, військової, інформаційної. Забезпечення політичної безпеки, основою якої є стабільність політичної системи, конституційність та легітимність державного керівництва, забезпечення прав та свобод громадян формує міцну демократичну державу, що здатна протистояти спробам дестабілізації державного та суспільного ладу, протидіяти спробам «розхитати» суспільну думку шляхом інформаційних маніпуляцій з боку агресора. Політична безпека тісно пов'язана з державною безпекою.

Політичну безпеку визначають як «захищеність державного суверенітету, конституційного ладу, територіальної цілісності, економічного, науково-технічного та оборонного потенціалу України від зовнішніх і внутрішніх загроз, розвідувальних, терористичних та інших протиправних посягань спеціальних служб іноземних держав, а також організацій, окремих груп та осіб на життєво важливі інтереси України». Як зазначає російський дослідник В. Ф. Дармокрик, сучасне розуміння політичної безпеки часто зводиться до її розуміння як охорони найвищих посадових осіб у державі, державних органів та збереження держави як основного соціального інституту політичної безпеки, залишаючи поза увагою такі важливі складові, як забезпечення прав і свобод громадян, забезпечення демократичних основ державного та суспільного ладу, діяльність інституцій громадянського суспільства.

У широкому розумінні безпека означає відсутність загроз життєво важливим цінностям учасників (акторів). Німецький дослідник Т. Нілебок досліджує безпеку у її взаємозв'язку та співвідношенні з миром. Науковець зазначає, що існує багато визначень поняття «мир», зокрема, мир визначається як відсутність війни, незастосування зброї між соціальними акторами. У такому розумінні мир, на наш погляд, є однією з форм реалізації безпеки. Поняттям «політична безпека» вітчизняні дослідники характеризують комплекс заходів, спрямованих на збереження конституційно легітимізованого політичного ладу тієї чи іншої держави, забезпечення державотворення та конструктивної політики. Російський дослідник Б. Г. Путілін визначає політичну безпеку як стійкість державного і суспільного ладу конкретної держави від зовнішнього і внутрішнього впливу. На відміну від політичної безпеки, захист якої здійснюється переважно несиловими, дипломатичними методами, військова безпека досягається за допомогою засобів стримування шляхом залякування.

Головною метою забезпечення воєнної безпеки є усунення зовнішніх і внутрішніх загроз національній безпеці держави у воєнній сфері та створення сприятливих умов для гарантованого захисту її національних інтересів. Забезпечення політичної безпеки здійснюється державними та недержавними суб'єктами, серед яких чільне місце належить органам державної влади. У такому аспекті політична безпека тісно пов'язана з конституційною безпекою. Поняття конституційної безпеки є відносно новим для теорії конституційного права, вперше воно було запропоноване в 1997 році російським науковцем Т. Е. Шуберт. Конституційну безпеку, на її думку, слід тлумачити як «здатність суб'єктів конституційно-правових відносин протистояти деструктивним проявам конституційних конфліктів, а також іншим внутрішнім і зовнішнім

загрозам». І. В. Гончаров під конституційною безпекою розуміє внутрішню безпеку держави, яка передбачає стан захищеності основ конституційного ладу країни від загроз, що мають переважно внутрішній характер, і при цьому забезпечує стабільний, поступальний розвиток особистості, суспільства і держави. Як зазначає О. Ю. Кравчук, конституційна безпека розкриває в національній безпеці її політико-правовий аспект: сукупність політичних інститутів і їх повноважень, визначає правові рамки функціонування політичних інститутів і окремих громадян, авторитет державних інститутів і розвиненість демократії, перетинаючись тим самим з політичною безпекою.

Таким чином, можна погодитись з думкою українського дослідника А. А. Єзерова, що конституційна безпека, як правова категорія, відображає стан захищеності конституційного ладу і систему заходів щодо його захисту. До свого змісту вона включає наступні негативні фактори впливу на базові конституційні цінності: колізії, прогалини та інші дефекти в законодавстві; невідповідності між природним правом і позитивними нормами; правовий нігілізм суб'єктів конституційно-правових відносин, низький рівень їх правової культури; зловживання правом. Ці фактори ризику можуть виявлятися в різних діях, що загрожують конституційному ладові: порушення конституційного статусу Української держави, цілісності та недоторканності її території; порушення верховенства Конституції як Основного Закону; протистояння влад тощо.

У російській науковій літературі представлений підхід, що виокремлює такий вид безпеки, як «правова безпека», яка розглядається в широкому та вузькому сенсі слова. «У широкому змісті вона означає захищеність правової системи, системи права, законодавства в цілому від правових (формально правових – через закріплення в нормах позитивного права) небезпек і загроз, правові засоби забезпечення всіх видів безпеки (національної, державної, економічної, екологічної тощо), у вузькому сенсі – це усунення правових небезпек і загроз як у процесі створення закону, правової норми, так і в процесі правозастосування – забезпечення правової безпеки особи, суспільства і держави». Правова безпека передбачає високу ефективність діяльності правової системи, її здатність успішно захищати цінності цивілізованого співіснування.

Український дослідник Х.В. Приходько наголошує на тісному взаємозв'язку політичної безпеки з галуззю конституційного права і визначає політичну безпеку як: – категорію конституційного права; – інститут конституційного ладу, як вид конституційних політичних відносин; – гарантію конституційних прав і свобод громадян; – правовий режим функціонування політичної системи; – фактор стабільності конституційного ладу України тощо. Аналізуючи суть, зміст та форму політичної безпеки, Х. В. Приходько зазначає, що – за своєю суттю політична безпека – це стабільний стан політичної системи і найбільш сприятливий режим взаємодії її суб'єктів, формалізований у політичних відносинах, що регулюються та охороняються Конституцією та законами України; – за змістом – це сукупність факторів (умов), необхідних для функціонування та реалізації політичних основ конституційного ладу України, політичних прав і свобод людини і громадянина, а також демократичного політичного режиму в країні; – за формою – це система конституційних

політичних відносин, в рамках яких стає можливим і реальним здійснення демократичної влади й конституційної правосуб'єктності учасників цих відносин. Як зазначає В. В. Серебрянников, політична безпека є сукупністю заходів для виявлення, запобігання й усунення тих факторів, що можуть завдати шкоди політичним інтересам країни, народу, суспільства, громадян, зумовити політичний регрес і навіть політичну загибель держави, а також перетворити владу і політику з творчої, конструктивної в руйнівну силу.

Політична безпека – це безпека влади і політики:

- а) для країни, її народу і громадян;
- б) для самих себе;
- в) для світового співтовариства.

Політичну безпеку можна визначати також як стан захищеності політичних інтересів особи, соціальних груп, держави від внутрішніх та зовнішніх загроз, а також систему заходів щодо забезпечення цієї захищеності. За твердженням німецького дослідника Т. Нілебока, політична безпека означає відчуття захищеності індивіда, що виникає внаслідок його членства в суспільстві, у якому захищаються основоположні права та свободи з боку органів влади та гарантується відсутність тиску на особу. На нашу думку, сутність політичної безпеки полягає у наявності стійкого політичного суверенітету в межах міждержавних відносин і політичної стабільності суспільства, яка досягається шляхом формування стійкої політичної системи.

Історія дає кілька типів систем політичної безпеки:

- 1) карально-репресивний – орієнтація на пошук ворогів, їхнє придушення, ізоляцію, вигнання і знищення;
- 2) охоронно-силовий – зосередження уваги на забезпеченні безпеки правлячої еліти і режиму, основна опора на силу, але і застосування «гнучких» заходів (підкуп, обман, створення фальшивих асоціацій, опозиції і т. п.);
- 3) демократичний, заснований на демократичному законодавстві, застосуванні переважно невоєнних засобів (духовно-психологічних, інформаційних, судово-правоохоронних і т. п.). В ідеалі, як модель майбутнього, може з'явитися четвертий тип – ненасильницької політичної безпеки.

Очевидно, що в Україні назріла потреба вдосконалення державної політики, яка б дала змогу розробити ефективніші механізми стабілізації державних та політичних процесів, реалізації соціально-політичних прав та інтересів громадян України. Має впроваджуватися комплексний механізм виявлення загроз національним інтересам у політичній сфері, розробки та вжиття відповідних заходів з метою їх нейтралізації, координування зусиль державних та недержавних інституцій щодо їх усунення. Означені функції повинна виконувати система забезпечення політичної безпеки України, яка буде органічною складовою цілісної системи національної безпеки України. На її створенні необхідно зосередити зусилля всіх гілок влади, виконавчих структур, експертів.

Основними вимогами до функціонування системи забезпечення політичної безпеки мають бути: відповідність принципам забезпечення політичної безпеки; спрямованість на захист інтересів населення України як груп, так і окремих осіб;

законність функціонування системи; керованість системи; ефективність і сталість функціонування. На думку В. Ф. Дармокрика, політична безпека має свої специфічні структурні елементи: політичних акторів (інститути, групи, організації, індивіди), що закріплюють форми політичної діяльності, способи здійснення влади, методи управління; визначення політичних цілей та шляхів їх досягнення у відповідності до інтересів особи, суспільства, держави із врахуванням соціально-політичних практик, ціннісних орієнтацій та установок; нормативно-правові положення та принципи, що реалізують регламентацію діяльності політичної системи загалом та її окремих елементів (політичних інститутів, організацій, громадян), а також визначають умови, можливості та межі функціонування всієї політичної системи; і нарешті, комунікації, що здійснюються як всередині політичної системи (між законодавчою та виконавчою гілками влади, між окремими політичними лідерами; між виборцями та депутатами тощо), так і поза межами політичної системи (між державою та громадянами; між політичними лідерами та народом, неурядовими громадськими організаціями та органами влади тощо).

Російський дослідник Д. В. Кротов виокремлює наступні структурні складові системи забезпечення політичної безпеки: – мета системи, як відображення актуальних потреб особи, суспільства та держави у захисті їх політичних інтересів; – політичні інтереси особи, суспільства та держави; – політичні цінності особи, суспільства та держави; – органи державної влади, що володіють необхідною інформацією, засобами та силами для забезпечення захищеності життєво важливих політичних інтересів особи, суспільства та держави; – суб'єкти, що мають потребу в забезпеченні життєво важливих політичних інтересів особи, суспільства та держави; – об'єкти політичної безпеки – особа, суспільство та держава.

На думку В. В. Серебряннікова, механізм політичної безпеки містить у собі цілу низку елементів та їх цілеспрямовану взаємодію:

- об'єкти (територія, державні та суспільно-політичні інститути, органи влади, політичні права і свободи, а також реальна політична діяльність громадян, соціальних груп і асоціацій і т. п.), що мають потребу в захисті;
- погляди, принципи, концепції (доктрини);
- система нормативно-правових актів, що регламентує політико-правові відносини у сфері безпеки (правова основа);
- суб'єкти (державні та громадські інститути, суспільство і громадяни), що покликані захищати політичну сферу;
- ресурси, методи і способи забезпечення політичної безпеки;
- критерії оцінювання стану політичної безпеки й ефективності її механізму.

Важливою здається нам думка В. В. Серебряннікова щодо визначення типів механізмів забезпечення безпеки залежно від типу політичного режиму та форм здійснення державної влади: «Диктаторські, авторитарні і тоталітарні держави мають потребу в найбільших охоронних заходах, переважно або винятково репресивно-силових. Їм властиві гігантські механізми безпеки, що забезпечують контроль над усіма суспільно-політичними установами і громадянами з метою виявлення і жорстокого придушення найменших ознак відступу від офіційної

ідеології і моралі, особливо ознак політичної опозиції, а також протидія ворожим зовнішньополітичним силам. Розбухання чисельності служб охорони влади, їхньої озброєності, витрат на утримання може свідчити про негативні зміни характеру влади».

Механізм забезпечення політичної безпеки є такою інституційною оформленою діяльністю насамперед державних і недержавних політичних акторів, яка дозволяє за оптимальних умов сформувати і зберегти безпеку політичної системи, а також одночасно забезпечити мирні умови існування і розвиток країни. Якщо представити цю тезу трохи інакше, то механізм забезпечення політичної безпеки можна розуміти як системну єдність нормативних, організаційних і практичних дій суб'єктів політики, за допомогою яких забезпечується досягнення цілей безпеки політичної системи суспільства.

З урахуванням викладеного спробуємо визначити принципи забезпечення політичної безпеки. Отже, основними принципами політичної безпеки мають бути:

- законність;
- збереження балансу політичних інтересів особи, суспільства, держави;
- взаємна відповідальність особи та держави щодо забезпечення політичної безпеки;
- інтеграція з міжнародними системами безпеки;
- дотримання Конституції та законодавства України при забезпеченні політичної безпеки;
- єдність, взаємозв'язок, збалансованість з іншими видами національної безпеки.

Демократичні правові держави, не применшуючи значення спеціальних механізмів політичної безпеки, базуються на посиленні довіри і підтримки з боку народу, на збільшенні кількості громадян, що дбають про зміцнення існуючого конституційного ладу і свідомо підтримують його політику.

За висловом давньоримського філософа Сенеки, кращим захистом для влади і держави є любов народу. Забезпечення політичної безпеки залежить не від ефективної діяльності спецслужб, а від влади, характеру її політики, широти її соціальної підтримки.

Таким чином, широка соціальна підтримка влади і здійснювана нею політика забезпечують міцність, безпеку і стабільність державного ладу краще, ніж самий гігантський карально-репресивний механізм. На нашу думку, в Україні доцільно було б створити систему політичної безпеки, що відповідає демократичній правовій державі. Для цього сама держава повинна стати такою. У зв'язку з цим першочергове значення має розвиток громадянського суспільства, підвищення політичної та правової культури й активності народу, позбавлення його від патерналістських настроїв. Оскільки політична безпека охоплює також і захист політичних прав та свобод, важливо, щоб політична сфера була надійно захищена від сваволі й амбіцій силових структур (армії, розвідки, контррозвідки, правоохоронних органів і т. п.). Вони повинні бути виключені з внутрішньої політичної боротьби та деполітизовані. Забезпечення політичної безпеки потребує розробки та реалізації Концепції політичної

безпеки України. Цей документ повинен відповідати національним інтересам України, стати стратегічним орієнтиром її розвитку та закласти підвалини безпеки розвитку національної внутрішньої та зовнішньої політики.

У виявленні і захисті справжніх національних інтересів у сфері політики в демократичних державах величезна роль належить опозиції, незалежним ЗМІ, різним асоціаціям і фондам, громадській думці, науковим інститутам. Однією з провідних тенденцій розвитку системи політичної безпеки є підвищення в ній ролі транснаціональних інститутів і організацій. Громадяни можуть звертатися до регіональних і міжнародних органів безпеки у випадку загроз їх політичним правам і свободам.

Висновки. Дослідження у сфері політичної безпеки є міждисциплінарними, оскільки є дотичними до юридичної науки, політології, соціології, економіки та військових наук. Політична безпека, як складова національної безпеки, тісно взаємопов'язана з державною та конституційною безпекою, але не є тотожна їм. Політична безпека, як складова національної, включає в себе компоненти, що характерні й для національної безпеки:

по-перше, має бути адресат, цінності якого знаходяться під загрозою (особа, суспільство, держава);

по-друге, має бути джерело загроз;

по-третє, мають бути заходи та засоби, які дозволять нейтралізувати ці загрози.

Отже, політична безпека тісно пов'язана з конституційною, але є ширшим поняттям, що охоплює собою й конституційно-правовий аспект її забезпечення. Особливість політичної безпеки, на відміну від державної чи конституційної, полягає в тому, що забезпечення політичної безпеки є цілеспрямованою діяльністю державних та недержавних суб'єктів, ключовим критерієм процесу забезпечення політичної безпеки є захист національних політичних інтересів, забезпечення політичної безпеки має характер комплексної діяльності, що одночасно охоплює різні сфери національної безпеки (економічну, соціальну, державну, інформаційну тощо). Механізм забезпечення політичної безпеки включає в себе: об'єкти, що мають потребу в захисті; погляди, принципи, концепції (доктрини); систему нормативно-правових актів, що регламентує політико-правові відносини у сфері безпеки; суб'єкти (державні та громадські інститути, суспільство і громадяни), що покликані захищати політичну сферу; ресурси, методи і способи забезпечення політичної безпеки; критерії оцінювання стану політичної безпеки й ефективності її механізму.

**Міщук А., Міщук М. Релігійний фактор державотворчих процесів в контексті забезпечення національної безпеки України (на прикладі УГКЦ). Актуальні проблеми політики, інформації та безпеки: колективна монографія( за ред. Марчук В.В.); Прикарпатський національний університет імені В. Стефаника; Факультет іст., політол. і міжнар. від-н. Івано-Франківськ: Ярина, 2022. с.107-132.**

Вагомим чинником суспільно-політичного життя в процесі становлення незалежної Української держави стала потреба творення власної державницької

ідеології, яка б базувалася на морально-етичних засадах. У сучасному світі існують безліч релігій і релігійних вірувань. А пошуки духовних орієнтирів і моральної підтримки у світі, що постійно змінюється, веде до зростання ролі релігійного чинника. Пояснюється це тим, що релігія – найважливіший соціальний інститут, який включає в себе систему соціальних норм, цінностей, звичаїв, вірувань, ритуалів, стандартів поведінки тощо.

Е.Дюркгейм виділяє дві основні функції релігії: 1) консолідуюча (інтегруюча): забезпечує єдність суспільства, 2) стимулююча (дезінтегративна): породжує нові ідеали, що зумовлюють соціальну динаміку. Релігійний фактор протягом тисячоліть безпосередньо впливав на поведінку та світогляд осіб, проявляючись в найрізноманітніших формах та продовжуючи залишатися одним із домінуючих складових життя суспільства. Характер зв'язків між релігією і суспільством на різних етапах розвитку соціуму змінюється.

Проблеми морального функціонування будь-якого суспільства, в тому числі, й українського сьогодні займають чільне місце у цілому комплексі економічних, соціально-політичних, духовних перетворень. В умовах сучасних суспільно-політичних перетворень реальною силою, яка опирається на беззаперечну довіру населення України є церква, а тому, актуальною постає проблема аналізу релігійного фактору у контексті забезпеченні національної безпеки України через чітке усвідомлення власної національної ідентичності.

Українські дослідники О. Антонюк, М. Вівчарик, О. Картунов, І. Кресіна, І. Курас, О. Майборода, Л. Нагорна, М. Обушний, І. Оніщенко, В. Панібудьласка, А. Пономарьов, Б. Попов, В. Ребкало, С. Римаренко, Ю.Римаренко, В. Степаненко, Г.Палій та інші заклали теоретико-методологічний фундамент досліджень етнополітичних явищ та процесів націостворення й державотворення в Україні, сформулювали такі найголовніші риси національної ідентичності:

- 1) історична територія, або рідний край;
- 2) спільні міфи та історична пам'ять;
- 3) спільна масова, громадська культура;
- 4) єдині юридичні права та обов'язки для всіх членів;
- 5) спільна економіка з можливістю пересуватись у межах національної території.

Національна ідентичність більшістю дослідників визначається як процес ототожнення, уподібнення себе з певною нацією. У особистості з'являються суб'єктивне відчуття належності до національної спільноти, прийняття її групових норм і цінностей.

Національна ідентичність та нація - це складні конструкції, що складаються з багатьох взаємопов'язаних компонентів - етнічних, культурних, територіальних, економічних та політико-юридичних. Вони означають зв'язки солідарності між членами спільнот, об'єднаних спільною пам'яттю, міфами та традиціями, і ці зв'язки можуть, а то й не можуть утілюватись у формі національних держав. Саме завдяки багатовимірності, як зазначає Ентоні Сміт, національна ідентичність стає такою гнучкою, неподатливою силою в сучасному

житті й у політиці і може ефективно поєднуватись з іншими могутніми ідеологіями та рухами, не втрачаючи власного характеру.

З погляду політики національна ідентичність служить за опору для держави та її органів або їхніх дополітичних еквівалентів у бездержавних націях. Добір політичних функціонерів, регуляція політичної діяльності, вибори урядів спираються на критерії національного інтересу, який нібито відображує національну волю та національну ідентичність даного населення, політичної спільноти.

У християнському соціальному вченні переконливо стверджується, що політична спільнота утворюється для того аби служити громадянському суспільству, з якого вона походить. Обстоюючи соціальний плюралізм, церква докладає всіх зусиль, щоб реалізувати спільне благо і демократію, згідно з принципами солідарності, субсидіарності та справедливості.

УГКЦ є яскраво вираженою національною церквою, свідченням чому є мова літургії, молитов та й практична діяльність самої церкви. Національною є церква будь-якої конфесії, яка функціонує в певний історичний період, опираючись на певну національну традицію і набувши етноконфесійної специфіки, сприяє поступові етнокультури, самосвідомості й державницького менталітету визначеної нації, користується національною мовою як богослужбовою та має значний рівень поширення серед населення певної країни чи території.

Спільно із національним пробудженням українського народу відбувається й модернізація релігії, яка виступає як один з найвагоміших чинників формування і зміцнення морально-етичних основ суспільства. У 80-і – на початку 90-х років ХХ ст. ідеї національного і релігійного відродження, як зазначає Оксана Волинець, генерували представники національної еліти, значну частину якої становило духовенство, зокрема священики та ієрархи Української Греко-Католицької Церкви. Розглядаючи сучасну УГКЦ як виключно української національної церкви визначається особливостями її становлення та функціонування в попередні суспільно-політичні періоди, впливом релігійного фактора на українське державотворення та національну ідентифікацію українців.

Митрополит Андрей Шептицький, Кардинали Йосиф Сліпий, Мирослав-Іван Любачівський, Любомир Гузар у релігійно-церковній, культурно-просвітницькій сферах сприяли становленню та утвердженню незалежної, суверенної Української держави. Так, зокрема, Владика Андрей, добре усвідомлюючи значення національного питання, ніколи не відводив йому другорядної ролі. Уже в першому Посланні від 2 –го серпня 1899 р. владика висловив своє рідне кредо: “Бо я Русин-Українець з діда, прадіда. А Церкву нашу та святий наш обряд полюбив цілим серцем, присвятивши для Божої справи ціле своє життя”. А у декреті до духовенства (грудень 1941 р.) він впевнено стверджує, що “ідеалом нашого національного життя є наша рідна всенаціональна Хата-Батьківщина!”.

Пошук ідентичності, як стверджував Блаженніший Любомир, це тривалий процес і “минулі кілька століть були для Церкви і її вірних часом випробування. На початку ХХ століття на престол зійшов митрополит Шептицький з

переконанням, що Церква має віднайти свою ідентичність. ... Він чи не єдиний на той час ієрарх, який зайнявся суспільними справами. На ґрунті церковному і національному поступово приходить усвідомлення того, хто ми є.

Піднімається боротьба за незалежність у революційному та культурно-науковому аспектах. Друга світова війна вже не могла стримати процесу відродження народу. Блаженніший Йосип, що прийшов на митрополичий престол, став жертвою ліквідації Церкви, 18 років був ув'язнений, але не змарнував цей час. Він викристалізував думку, яка стала гаслом: “Будьте собою!”. Це означало знати свою історію, усвідомити своє історичне і сучасне буття. Друга річ стосується нашого ставлення до інших людей. Протягом століть, будучи залежними від інших, українці перестали багато в чому розраховувати на власні сили. Прийшла зневіра. Почали покладатися на допомогу ззовні: мовляв, хтось нам щось дасть, чимось допоможе, і тоді ми станемо на ноги. Йосип Сліпий писав, що наша властива сила - ми самі і на підставі цього можемо розраховувати на поміч. Але уже не як бідні родичі, а як партнери. Цей процес можливий і триватиме, залежно від того, наскільки серйозно відгукуватимемося на його клич: “Будьте собою!” (Кардинал Любомир Гузар).

Наголошуючи на тому, що українці “понад 250 років, тобто від половини XVIII ст., не мали своєї держави”, Блаженніший Любомир, чітко вказує на той факт, що в таких умовах саме “церква була носієм політичної та національної ідентичності. Це важливо знати людям західним, з Європи й Північної Америки, яким не зрозуміло, чому Церква в Україні така близька до народу і до життя держави”. Більше того, “втрата державности призвела до того, що окремі атрибути її були перенесені на Церкву; вона ставала символом державности в добу міждержав'я”.

Такої ж думки дотримується І. Шевців, який підкреслює, що саме УГКЦ в умовах бездержавності “була самотнім політичним речником і репрезентатором українства перед окупантом, оборонцем населення чи носієм його національних ідей”.

В цьому контексті актуальною постає проблема трактування УГКЦ сутності держави та її структурних компонентів. Як зауважує Володимир Мороз “Чіткою ідентифікаційною установкою у літургії УГКЦ є мирна екстезія (молитви з проханнями і зверненнями до Бога — прим. авт.) — що виражена у формулі: “За святішого вселенського Архидіакона (ім'я) Папу Римського, і за Блаженнішого Патріарха нашого (ім'я)... За Богом бережений народ наш, за правління і все військо...”.

Визнаючи зверхність Риму, цілком закономірно, що УГКЦ опирається на трактування держави, відображене в соціальній доктрині католицизму, враховуючи, при цьому, безперечно особливості української історії. “Ми говоримо про Державу — не як вона побудована чи як функціонує в тому чи іншому народі, але про Державу у її справжньому понятті, що досягається з принципів здорового розуму в досконалій гармонії з католицькими науками, як це ми самі виклали в енцикліці про “Християнську структуру держав””, — відзначав Лев XIII у енцикліці “*Rerum Novarum*” (“Нові речі” від 15 травня 1891 р.р.) (“*Rerum Novarum* “Нові речі” — Енцикліка Папи Лева XIII,” n.d.).

Питання політичної спільноти порушуються і в енцикліці Папи Івана XXIII “Мир на землі”(“*Pacem in terris*”) (1963 р.): “З того, що людина за своєю природою - істота суспільна, впливає право людей збиратися разом і створювати спільноти; надавати створеним спільнотам тієї форми, яку вони вважатимуть за доречнішу для досягнення мети; діяти у згаданих спільнотах з доброї волі й на власну відповідальність, доводячи їх до бажаного результату”(Catholic Church. Pope, 1963).

В цій же енцикліці подається розуміння сутності політичної влади: Людське суспільство не може бути ні добре влаштованим, ні плідним благами, якщо в ньому не буде тих, хто, наділений законною владою, зберігатиме інституції та докладатиме стільки труду й старання, скільки треба для блага усіх. А свою владу вони виводять від Бога..., людське суспільство конче потребує влади, яка ним керувала б; влади, котра, як і само суспільство, походить від природи, а отже - від самого Бога ... Проте з того, що влада походить від Бога, аж ніяк не слід висновувати, що люди не мають права обирати зверхників своєї держави, встановлювати державний лад, окреслювати процедуру і межі здійснення влади. Звідси випливає, що доктрина, яку ми виклали, сумісна з будь-яким істинно народним державним правлінням” (Catholic Church. Pope, 1963).

Справжня ж політична влада мусить гарантувати впорядковане і чесне громадське життя. Вона не повинна узурпувати вільну діяльність окремих осіб і груп, а дисциплінувати і спрямовувати їхню свободу на реалізацію спільного блага, поважаючи і захищаючи незалежність індивідуальних і соціальних суб'єктів. Вона має здійснюватись у межах моралі і в інтересах динамічного спільного блага згідно з юридично закріпленим правопорядком. Особи, наділені владою мають бути наділені такими чеснотами: терпіння, скромність, поміркованість, милосердя і прагнення сопричастя, здатність керуватись у своїй праці спільним благом, а не престижем чи пошуком особистих переваг.

Головна функція державної влади, відповідно до поглядів Папи Лева XIII – забезпечення добробуту для громадян, який походить “ від добрих моральних звичаїв, від добрих основ родинного життя, пошани релігії і справедливості, від поміркованих податків і рівномірного розподілу публічних тягарів, від розвитку індустрії і торгівлі, розквіту сільського господарства та інших подібних справ, які чим більше розвиваються, тим щасливішими стають народи” (“*Reverum Novarum* “Нові речі” – Енцикліка Папи Лева XIII,” n.d.).

Такої ж позиції дотримувався і Митрополит Андрей: провідна влада зобов'язана виконувати християнські обов'язки за волею Всевишнього Бога, вона має за мету служити загальному добру, зберігати й охороняти свободи громадян, родин.

Папа Іван XXIII , аналізуючи проблему політичного представництва та політичної участі громадян, відзначає: “З гідністю людської особи пов'язане право на активну участь у державних справах і власний внесок у добробут всіх громадян. Адже, як сказав наш Попередник, блаженної пам'яті Пій XII, “людина далека від того, щоб її як таку мали за об'єкт чи пасивний елемент суспільного життя; а тому її треба радше вважати його суб'єктом, основою і метою”(Catholic Church. Pope, 1963).

Саме народ, згідно соціального вчення католицизму, є основним суб'єктом влади, адже, “це не безформний натовп, інертна маса, якою треба маніпулювати і яку можна експлуатувати, а об'єднання осіб, кожна з яких – “на своєму місці й у свій спосіб” - здатна сформулювати власну думку щодо громадських питань і наділена свободою висловлювати свої політичні переконання та відстоювати їх так, як велить спільне благо”.

Митрополит Андрей Шептицький був переконаний в тому, що “ чим більше громадян має участь у влади і чим більша та участь, тим більше треба, щоб ті громадяни були праведними, себто мали моральне виховання, переповнене євангельськими принципами”.

Отож, на думку Владики, існує тісний взаємозв'язок між політичною владою та мораллю. Це не випадково, адже в умовах суспільно-політичного розвитку Західної України, населення якої завжди відзначалося надзвичайною релігійністю, вагомими аспектами, що істотно впливали на політичну сферу життя суспільства були, безперечно, етика та мораль, як складові релігійного питання. “До розв'язання соціальної квестії Церков приступає з принципами віри і етики Христової незмінними від двох тисяч літ” , - відзначав Митрополит Андрей. Власне тому, тема етико-моральних принципів побудови державного організму та духовного виховання підрастаючого покоління стала однією із головних.

Це особливо актуально в умовах певних деструктивних процесів в освітній сфері, адже, нажалі, як зауважував Кардинал Гузар “в Україні існує дуже поважна проблема освіти. І все робилося цілком послідовно. ... Писали підручники, в яких певні речі не згадувалися. Та, власне, ті ігноровані речі є дуже важливими для національної ідентичності”. Базовою основою національної ідентичності виступає й мова. Людство послуговується мовою повсякденно, за її допомогою кожен формулює та висловлює думки, виражає почуття й емоції, пізнає навколишній світ. Окрім комунікативної, мислетворчої, емотивної, експресивної, гносеологічної та інших функцій, мова може виступати й вагомим націєтворчим чинником.

Саме тому, мовне питання певний період виступало в українському суспільстві об'єктом маніпулятивних стратегій, на що безпосередньо вказував Блаженніший Любомир: “На жалі, в Україні є люди, які хочуть, щоби нас, українців, - поділити. Щоби Східна і Західна Україна – були нібито дві інші України. Але ж ні: це є одна Україна. Є певні регіональні різниці, але вони всюди в світі є”. А для того, щоб захистити людину від ідеологічних маніпуляцій влади, крайньою межею послуху державі повинен бути послух людини Богові.

Становлення національної ідентичності, як складової концепції особистості, підпорядковується певним закономірностям і проходить низку фаз у своєму розвитку. Її пробудження відбувається у дитячому віці під впливом сімейного середовища, друзів, знайомих, ровесників. Пізніше в цей процес включаються інші осередки соціалізації - дошкільні заклади , школа , позашкільні установи, вищі навчальні заклади тощо. Головними осередками морального виховання Владика Андрей називає церкву, родину, громаду та добровільні спільноти людей.

В контексті забезпечення потреб індивідів та дотримання моралі, в соціальному вченні католицизму проводиться аналіз основних ідейно-політичних течій. Цілком закономірною є критика нацизму та комунізму. Папа Пій XI, у своїй енцикліці “*Quadragesimo Anno*” (від 15 травня 1931 р.Б.) засуджує ідеологію комунізму, яка “ проповідує і переслідує дві мети, тепер вже не ховаючись, а неприховано та чітко, і вживаючи всіх засобів включно з насильницькими: запеклу класову боротьбу і абсолютну ліквідацію приватної власності. І у змаганні до цього вона не нехтує нічим і не має пошани ні до чого; там, де вона захопила владу, показує себе настільки жорстокою і дикою, що це здається чимсь неймовірним і страхотливим. Це доводять жахливі кровопролиття і руйнування, що їх вона спричинила на великих теренах Східної Європи та Азії. Врешті вона є непримиренним ворогом святої Церкви і самого Бога” (“Енцикліка *Quadragesimo Anno* [Сороковий рік] Верховного Понтифіка Пія XI,” n.d.).

У листі до Папи, датованому серпнем 1942 року, митрополит Андрей Шептицький, незважаючи на формулювання, яке наражало його на смертельну небезпеку, характеризує німецький режим як “відверто диявольський” та повідомляє Ватикан про жахливі злочини нацистів, зокрема знищення сотень тисяч євреїв (У Ватикані знайшли документ, який допоможе визнанню Андрея Шептицького праведником світу).

Неправдивим вченням, яке в теорії сповідує справедливі суспільні ідеї, а на практиці топче права і свободи особи та суспільства називав Митрополит і комуністичну доктрину. Тому очевидним той факт, що з приходом більшовиків у Західну Україну, органи державної безпеки отримали завдання пильно стежити за Владикою, зважаючи на його великий авторитет та авторитет УГКЦ у суспільстві. Ще у пастирському посланні від 2 серпня 1936 р. “Осторога перед загрозою комунізму” Митрополит аналізує і цілком слушно засуджує і комуністичну ідеологію : “Коли большевики говорили про свободу, розуміли неволю, коли говорили про добробут, тим словом називали голод, коли говорили про ради, совєти, тим словом називали систему, в якій нікому не вільно висказувати своєї думки, коли говорили про владу селян, розуміли систему, в якій селянин змушений до безплатної роботи, за яку не дістає навіть достаточного кусника сухого хліба. А коли говорили про владу пролетарську, то пролетаріятм називали касту, що кров із народу витискає”.

Подібна думка відображена і в поглядах наступників Владики Андрея Патріарха Йосифа Сліпого, Кардинала Мирослава Любачівського. Папа Іван Павло II у третій соціальній енцикліці “*Centesimus Annus*” (від 01 травня 1993 р. Б.), аналізуючи суспільну ситуацію після падіння комунізму в Центральній та Східній Європі, різко засуджує всі форми тоталітаризму, утилітаризму та фундаменталізму.

На глибоке переконання Кардинала Любомира Гузара, комуністична система, маніпулюючи людьми, змушувала їх виконувати конкретні загальні завдання задля досягнення ‘справедливості у світі’. Блаженніший Святослав, Отець і Глава УГКЦ, 16 травня 2021 року, у день вшанування пам’яті жертв політичних репресій в Україні, звершуючи у Биківні заупокійну молитву за сотні тисяч невинно вбитих осіб відзначив наступне: “Правду про злочини

нацистського режиму світ свого часу пізнав, коли побачив концтабори в Центральній і Західній Європі, коли очам сучасного людства відкрилися жахливі сцени ровів із масовими похованнями. Нацистський режим був справедливо засуджений. Натомість жертв комуністичного терору ніхто належно не вшанував, повністю не дослідив. Масштаби цього злочину світ ще не побачив. Тому ця ідеологія донині продовжує вбивати”. (“Війна на Донбасі є наслідком того, що комунізм не був засуджений, - Патріарх УГКЦ у Биківні - РІСУ,” 2021).

На протипагу тоталітарним режимам, цілком закономірним є позитивне сприйняття демократії із її головними ознаками: розподіл та виборність влади, політичний плюралізм, багатопартійність, рівність осіб, їх свобода, функціонування опозиції і т.д.

Святіший отець Іван Павло II високо оцінив засади та принципи демократичного суспільства: “Церква цінує демократичний устрій настільки, наскільки він забезпечує громадянам право політичного вибору, гарантує їм можливість контролювати правителів. .... Справжня демократія можлива лише у правовій державі і на основі правильного розуміння сутності людської особи... Справжня демократія - це не лише результат формального дотримання низки правил, а плід свідомого вибору цінностей, які лежать в основі демократичних процедур. Це такі цінності, як гідність кожної людської особи, дотримання прав людини, відданість спільному благу як меті і провідному критерію політичного життя” (“Centesimus annus (1 May 1991) | John Paul II,” 1991).

Демократія без цінностей дуже швидко перетворюється у відкритий або ледь прихований тоталітаризм. Для того, щоб не допустити реального втілення такої можливості, згідно соціального вчення Церкви, вагомими у житті держави є дотримання принципів представництва, розподілу влади (“бажано, щоб протипагою до однієї влади виступали інші з притаманними їм сферами відповідальності, що утримуватиме її в належних межах”), відповідальності та підзвітності державних органів влади, контроль з боку суспільства, але із застереженням про те, що такий контроль “не позбавляє свободи, що її мусять мати народні обранці, щоб виконувати свої повноваження відповідно до поставлених цілей. Останні не залежать виключно від приватних інтересів, а, більшою мірою, від функції інтеграції і посередництва задля забезпечення спільного блага, котре становить одну з основних і невід’ємних цілей політичної влади”.

Ще одним важливим аспектом функціонування держави загалом, та її влади, зокрема, є потреба досягнення та дотримання справедливості. Поняття “справедливості в суспільстві”, а також право народів на виступ проти деспотичного режиму піднімалося ще в енцикліці Папи Павла VI “*Populorum progressio* ” (“Про розвиток народів” від 26 березня 1967 р.Б.). Папа наголошує на тому, що розвиток суспільства не може обмежуватися лише економічним зростанням, а тому необхідною стає потреба так званого “інтегрального розвитку” кожної людини, зокрема, і цілої політичної спільноти загалом. Він вважав, що лише міцні теологічні фундаменти зможуть забезпечити адекватний погляд на боротьбу з несправедливістю та за справжні людські цінності (“*Populorum progressio*,” n.d.).

На справедливості, відповідно до поглядів Бенедикта XVI, має базуватися, й суспільство, що прямує до глобалізації, бо “ніколи любові немає без справедливості, яка спонукає, щоб дати іншому те, що є його, що йому належить із причини його існування і дій”. Держава має враховувати новий міжнародний економічно-комерційний і фінансовий контекст, який модифікував політичну владу держав і діяти згідно субсидіарності, солідарності, а основне – надія на Бога, бо “приходить нам на допомогу слово Господа Ісуса Христа, який дає нам зрозуміти: “Без мене ж ви нічого чинити не можете”, “Отож я з вами по всі дні аж до кінця віку” (“Caritas in Veritate” n.d.).

Поняття справедливості, справедливих форм правління відображено і в першій Енцикліці Папи Франциска *Lumen Fidei* (“Світло віри”), підписаній 29 червня 2013 р. Справжня віра, за твердженням Святійшого Отця, “допомагає знаходити шляхи розвитку, зумовлені не лише користю і наживою, а які б вважали усе створіння даром, за який всі ми є боржниками; вчить нас шукати справедливі форми правління, визнавати, що влада походить від Бога для служіння спільному добру” (“Енцикліка Папи Франциска Світло віри (*Lumen Fidei*)”, 2013). Подолання будь якої несправедливості сприяє людській свободі і гідності.

В сучасних умовах російсько-української війни особливо актуальною постає дефініція свободи, яка є найвищим свідченням “Божої подоби в людині, а отже, знак найвищої гідності кожної людської особи”. Вона, як вияв винятковості людської особи проявляється в тому, що кожній особі дозволено реалізувати своє покликання, шукати істину і сповідувати власні релігійні, культурні і політичні ідеї; висловлювати власну думку. Однак, не варто та й не можна обмежувати сутність свободи, розглядаючи її суто в індивідуалістичній перспективі і зводячи до необґрунтованого та неконтрольованого використання власної автономії: “Свобода не означає тотальної самодостатності людини чи відсутності будь-яких взаємовідносин; насправді вона існує лише там, де взаємні зв’язки, що регулюються правдою і справедливістю, поєднують людей”. Тому, безперечно, свобода в соціальній доктрині нерозривно пов’язана із правами та обов’язками: «У людському суспільстві кожному праву окремої людини відповідає обов’язок усіх інших людей, а саме: обов’язок визнавати і поважати це право”.

Забезпечення прав без виконання обов’язків містить внутрішнє протиріччя: “...отже ті, що вимагають власних прав, але водночас забувають виконувати свої відповідні обов’язки чи зневажають їх, - це люди, які однією рукою будують, а іншою руйнують” (Компедіум соціальної доктрини церкви, 2008).

Кожен член суспільства, повинен брати на себе відповідальність за власну свободу, за особисте і суспільне життя. Особа цінує свободу і прагне її реалізації, бо свобода не лише дає змогу людині змінити на краще стан речей у суспільстві, а й визначає її внутрішній, особистісний розвиток через послідовний вибір справжнього добра. Втілення свободи потребує певних суспільно-політичних, соціально-економічних та культурних умов розвитку.

“Не дивиться Бог на обличчя”, бо всі люди мають однакову гідність як

сотворені на Його образ і подобу, “нема юдея, ні грека, нема раба, ані вільного, нема чоловічої статі, ані жіночої, - бо всі ви один у Христі Ісусі” – це основа абсолютної рівності. Отож, всі люди рівні між собою, незалежно від походження, національної приналежності, статі, матеріального стану.

Рівність і свобода, як права, є універсальними (присутні у всіх членах суспільства), непорушними (властиві людині), невід’ємними (не мало б жодного сенсу проголошувати права, не роблячи одночасно все для того, щоб забезпечити їхнє дотримання всіма людьми, всюди і щодо всіх).

В передмові Папи Франциска до книги його попередника Папи Бенедикта XVI “Визволити свободу. Віра і політика в третьому тисячолітті”, презентація якої відбулася в Римі 11 травня 2018 р., його Святість чітко визначає основи політичної діяльності в центрі якої перебуватиме сім’я, солідарність і рівність (Передмова Папи Франциска до книги Венедикта XVI про віру і політику).

Свобода та рівність поширюється й на народи та нації. Кожна нація має фундаментальне право на існування, на власну мову і культуру, на життя, відповідно до власних традицій, на творення власного майбутнього через належне виховання молодшого покоління.

Церква проповідує непроминаючі, позачасові цілі, які реалізує в житті конкретного суспільства і часу, в тих чи інших умовах соціально-культурного життя. Мова йде, насамперед, про права особи. Кардинал Любомир відзначав: “Ми перебуваємо в періоді переходу від тоталітаризму до демократії. Як та демократія буде виглядати в Україні, то є інша річ, але вона напевно мусить стояти на солідних підставах людських прав”.

Держава повинна забезпечити належне правове поле для вільної участі суспільних суб’єктів у різних видах діяльності і бути готовою до необхідного втручання, дотримуючись принципу субсидіарності, щоб зорієнтувати на спільне благо взаємодію між вільними асоціаціями, які беруть участь у демократичному житті.

Церква пристосовується до сучасного світу, одночасно ні не ототожнюючи, ні не протиставляючи себе жодній людині, соціальному прошарку, суспільно-політичному устрою чи культурі. Як вказує З.Антонюк: “Церква не пропонує жодної моделі економічного й суспільного життя, як і не захищає жодної політичної системи,.. лише намагається вказувати та підтримувати створення умов, які сприяли б реалізації духовних завдань... пропонує такий гуманізм, який, зміцнюючи морально людські особистості, має позитивно впливати на життя суспільства, сприяючи гуманним моделям вирішення суспільних проблем”.

Для успішного виконання своєї місії в суспільстві, вона мусить тримати в полі зору сучасну людину зі всіма життєвими ситуаціями, які її визначають. Блаженніший Любомир – єдиний архієрей, якому вдалося протягом усього періоду його правління церквою дуже чітко висловлювати церковний принцип щодо політики: церква покликана просвітлювати своїх вірних і суспільство щодо моральних засад, але вона не повинна нав’язувати своїй пастві кандидатів чи поодинокі партії. Владика Борис Гудзяк наголошував, що “жоден першоієрарх у такій послідовності не висловлювався і не діяв протягом цього десятиліття, як

Блаженніший Любомир. У цих напружених моментах його слово мали особливий авторитет, тому що Україна вже пізнавала й полюбила стиль Любомира Гузара. Це стиль доброти, яка впливає з внутрішньої якості, у якій цілісно поєднуються глибина і легкість”.

У площині державно-церковних відносин Блаженніший Любомир переконаний, що “політики мають зрозуміти, що Церква і держава є партнерами, проте не підлягають одна одній. Тому для нас розділення держави і Церкви є дуже доброю справою. Ми з державою одне від одного незалежні, але працюємо для того самого народу як партнери. Ми не винні одне одному нічого. Надіємося, що таким чином ми можемо спричинитися до кращого розуміння та кращого синтезу релігійних і загальнолюдських вартостей в Україні”.

Кардинал Гузар не лише в теорії, а й на практиці реалізує свою позицію. “Він, - як відзначає Владика Борис Гудзяк, - несе багатогранному українському суспільству, яке нещодавно стало незалежним, багатство своєї спадщини, яка чітко сформульована у реалістичних словах та освячена ласкою християнської радості”.

Тільки високоморальний лідер, що сповідує християнські цінності, може об’єднати суспільство й забезпечити досягнення найсміливіших цілей ефективного соціального розвитку. Особливо знаковим у цьому плані є вчинок Блаженнішого Любомира (Гузара), який добровільно зрікся престолу предстоятеля УГКЦ, щоб дати можливість прийти до керівництва церквою більш молодим і фізично здоровішим людям. Цей прецедент, унікальний не лише в політичній, але й у церковній практиці, є свідченням великої духовної сили й високих моральних устоїв. Владика Борис Гудзяк констатує: “Він дав усім нам чіткий приклад, які мають схильність посягати на владу чи нагромаджувати її. Це приклад не лише для перших осіб у державі, політиків, маєтних людей і успішних підприємців, а й примір для кожного, бо кожен з нас має своє маленьке царство й спокусу в ньому царювати, панувати над іншими”.

Незважаючи на світський характер української держави, вона покладає певні надії на церкву та релігійні організації. Власне тому, Любомир Гузар звертався ще в часи президентства Л. Кравчука із пропозицією розробки концепції державно-церковних стосунків, бо “Церква для життя держави є важливою”.

На глибоке переконання Кардинала Гузара, церква повинна виховувати людей в такому дусі, що раз вони є справді віруючими людьми, то мають також бути і добрими громадянами. “Що стосується обов’язків громадянина, як зазначає, Блаженніший, ми повинні замислюватись над тим, як підтримувати свою громаду, народ. Тут не треба великих філософій. Перш за все – пізнати, за допомогою батьків, вчителів, а друга річ – робити це добро. Не соромитись бути добрим. А також працювати, працювати над собою, бути справжнім собою. Безумовно це життєве завдання. Воно вимагає прагнення, завзяття, праці, але воно дає результат в одинокий спосіб”. Важливим в цьому аспекті є дотримання двох головних заповідей любові: «Люби Господа свого» та «Люби ближнього свого як самого себе».

Попри те, нажаль, ми можемо спостерігати й зіткнення у суспільно-

релігійній сфері різних соціальних ідеалів й інституцій. На розгортання релігійних конфліктів впливає високий рівень політизації релігії. А тому особливо актуальними постають слова Блаженнішого Любомира про те, що "... є виразне, незважаючи на численні офіційні заперечення, ставлення одної церкви над усіма іншими, надаючи їй значні привілеї", а це, в свою чергу "створює напруження" та "непорозумінням у народі", що є "небезпечно для внутрішнього миру в народі". Саме тому, оскільки задекларовано відмежування церкви від держави, необхідно, щоб і держава, в особі вищих посадових осіб, чи представників державної влади не надавала пріоритетів "вибраний" релігійній конфесії, нівелюючи тим самим інші, особливо ті, які користуються значною підтримкою у суспільстві і перебувають на державницьких позиціях. Це порушує міжконфесійні відносини та виступає конфліктогенним фактором, а протистояння із канонічно-догматичної сфери переходить в політичну площину.

Власне політичний підтекст у релігійних конфліктах вбачає значна частина громадян України (Міжконфесійні відносини в Україні (на базі соціопитувань)). Все це беззаперечно негативно впливає на розвиток держави. Так, ще у 80-90 - ті рр. XX ст. РПЦ і її складова УПЦ (МП), розгорнули інформаційну війну проти відродженої УГКЦ, на початку 21 ст. Перешкоджали приїзду Папи Івана Павла II до України, та переїзду Предстоятеля УГКЦ до Києва. Та й взагалі, УПЦ (МП) не сприймала і не сприймає ні УГКЦ, ні РКЦ. У сучасних умовах, міжправославний конфлікт зумовлений, в першу чергу, різними поглядами на подальші державотворчі процеси в Україні та участі конфесій у національному відродженні, орієнтацією УПЦ (МП) (саме вона перебуває у стані відкритих або ж латентних конфліктів) на Московський патріархат, який є одним із виявів шовіністичної ідеології Російської Федерації. Це проявляється в багатьох фактах. Зокрема, представники УПЦ (МП) свідомо не беруть участь у щорічних вшануваннях сталінських жертв голодомору 1932-1933 рр., вони були відсутні під час подій на Майдані. Предстоятель УПЦ (МП) Онуфрій (Березовський), не прийняв участь у молебні за Україну 24 серпня 2019 р. в Софії Київській, ініційованому Всеукраїнською радою церков і релігійних організацій, де були присутні Глава Православної церкви (Епіфаній), глава УГКЦ (Святослав), єпископ РКЦ (Віталій Кривицький), старший єпископ УЦХВС (Михайло Паночко), президент ОЮРО (рабин Яків Дов Блайх) (Онуфрій не прийшов на молебень за Україну). У такій поведінці Митрополита Онуфрія простежується безпосередній вплив РПЦ та, безпосередньо, Російської Федерації і це не випадково. За безпосередньої підтримки та сприяння Московського патріархату бойовики та сепаратисти утверджують ідеї так званого "руського мира". Оскільки УПЦ (МП) є складовою РПЦ, то їхній аналіз та оцінки подій на Сході України та в Криму фактично співпадають, або ж близькі.

Як відзначає А. Колодний, нині УПЦ Московського патріархату є найбільш конфліктогенною релігійною спільнотою в нашій країні, вона залишається досить закритою до діалогу, негативно впливаючи на екуменічний та державотворчий процеси. І мова йде не лише про відносини з УГКЦ (під час обговорення міжконфесійних відносин Глава УГКЦ Блаженніший Святослав з жалем відзначив, що " за останні роки жодна спроба зустрічі з митрополитом

Онуфрієм не увінчалася успіхом”), а , насамперед, про її відносини з колишніми УПЦ (КП), УАПЦ та, особливо, об’єднаною ПЦУ (Глава УПЦ (МП) уникає діалогу з УГКЦ). Глава УГКЦ Святослав заявив, що “Росія зацікавлена в тому, щоб розпалити в Україні міжконфесійний конфлікт – перенести протистояння між українським суспільством і зовнішнім агресором на релігійний ґрунт. Однак посварити релігійне середовище нікому не вдасться”.

О.Горкуша та Л.Филипович констатують той факт, що “УПЦ МП на офіційному рівні веде себе не як самостійна українська інституція, а як частина РПЦ, що обслуговує ідеологічні інтереси Москви і представляє російську імперсько-історіографічну точку зору”. Вихід із кризової ситуації, в якій перебуває сьогоднішня Україна, потребує формування нової системи морально-етичних цінностей. Протидіяти будь-яким видам суспільства може лише християнська любов – “ любов ближнього у формі милосердя всім потребуючим і терплячим”, більше того, “лише така влада сильна і тривка, що опирається на любові!..Підвалиною всякої влади...є любов”.

“Любов у правді” - головний принцип навколо якого, на думку Святійшого Отця Бенедикта XVI, зводиться соціальне вчення Церкви. “Який світ прагнемо передати тим, які прийдуть після нас, дітям, які тепер зростають?” . Це питання стоїть у центрі енцикліки Папи Франциска *Laudato si* “Славен будь” на тему турботи про спільний дім. Назва енцикліки походить із слів святого Франциска “Славен будь, о мій Господи”, який у “Пісні створінь” пригадує, що земля, наш спільний дім, “є також, немовби, сестрою, з якою поділяємо існування , і немовби прекрасною матір’ю, яка приймає нас у свої обійми” (*Laudato si*). Папа Франциск пропонує розпочати на кожному рівні суспільного, економічного та політичного життя чесний діалог, який окреслить прозорі процеси прийняття рішень, дотримуючись принципу взаємної відповідальності.

Сьогодні особливо актуальними є слова Блаженнішого Любомира про те, що церква покликана діяти в сучасному світі, згідно з динамікою і життям суспільства: “Україна буде такою, якою ми її зробимо. Сама від себе Україна нічого не зможе зробити. Що буде – залежить від нас. Будемо працювати – буде добре. Будемо чекати, аби нам хтось щось дав – нічого не буде. Обставини – це лише елементи сценарію, а відповідальність належить нам. Ми мусимо працювати. Чи ми є молоді, чи старші. Оскільки ми є всі живі громадяни, це є наше завдання. Я не бачу найменшої небезпеки, якщо ми будемо працювати, кожний по своїй лінії”.

Патріарх Святослав, аналізуючи національно-визвольні змагання українців в державотворчих процесах, констатує : “Цілі покоління, – зазначає він, – століттями намагалися здобути свою державну незалежність. І ось саме нам Господь Бог дарував благодать жити плодами змагань наших великих попередників. Саме ми сьогодні стаємо учасниками і продовжувачами цих національно-визвольних змагань. Саме нам Господь Бог дарував великий дар, благодать жити, розбудовувати, скріплювати і захищати вільну й незалежну Україну”. Блаженніший констатує, що сьогодні відповідальність за нашу державу лежить на кожному громадянину України. “Нехай Господь Бог допоможе кожному з нас здійснити якнайкраще цю відповідальність в особистій

життєвій місії. Кожен із нас має завдання зміцнювати рідну Українську Державу своєю працею, своїм внеском. Разом із тим перед нами постають завдання нашу країну боронити, розбудувати, зробити однією з найуспішніших держав третього тисячоліття”.

Отже, за рівнем довіри, церква випереджає всі інші суспільні інститути про що неодноразового свідчили результати соціологічних опитувань. У християнському соціальному вченні переконливо стверджується, що політична спільнота утворюється для того, щоб служити громадянському суспільству, з якого вона походить. Відстоюючи соціальний плюралізм, церква докладає всіх зусиль, щоб реалізувати спільне благо і демократію, згідно з принципами солідарності, субсидіарності та справедливості. Держава в соціальній доктрині католицизму трактується, в першу чергу, через взаємозв'язок між вірою і політикою. Політична спільнота, феномен властивий людству, існує для того, щоб досягти мети, яка доступна тільки їй, - забезпечити цілісний розвиток кожного з її членів, покликаних повсякчас співпрацювати задля спільного блага, реалізуючи свою природну схильність до істини і добра. Найповніше значення політичного життя християнам відкриває Євангельська заповідь любові, а також дотримання морально-етичних засад християнства. УГКЦ надзвичайно велику увагу приділяє національній ідентичності та її ролі в державотворчому процесі. Будучи справді національною, українською церквою одним із основних напрямків свого розвитку на сучасному етапі вона чітко визначає збереження духовної та національної самобутності України через реалізацію свободи сумління та політичних прав.

**Кобець Ю.В., Липчук О.І., Ломака І.І. Соціальна складова національної безпеки: міжнародний досвід. *Держава та регіони*. 2021.№3. с. 28-38.**

Національна безпека як феномен має комплексний характер. В умовах постійного ускладнення суспільного й господарського життя, прискорення темпів змін правильний і своєчасний моніторинг взаємозв'язків між соціальними й економічними аспектами стає важливим аспектом національної безпеки. На рівні суспільної системи соціальна політика має враховувати роль стратегічних чинників забезпечення внутрішньої та зовнішньої безпеки. Забезпечення національної економічної безпеки є стратегічною проблемою, у кінцевому підсумку, неможливе без вибору й реалізації обґрунтованої стратегії соціально-економічного розвитку країни. Необхідно враховувати таку важливу властивість соціально-економічної системи, як цілісність, коли зміна будь-якого елемента системи впливає на інші елементи й призводить до зміни всієї системи. Нині й економічна, і соціальна політика часто слабо враховують реальний стан об'єкта, на який спрямовані їхні дії. Як наслідок, неефективно витрачаються економічні та соціальні ресурси суспільства.

Завдання соціальної безпеки полягає передусім у формуванні умов, що забезпечують стабільний, прогресивний розвиток соціальних відносин і в результаті особистості, суспільства й держави. Окремі дослідники нині аналізують проблему зв'язків між економічними та соціальними аспектами

забезпечення національної безпеки. Поряд із тим наукова проблема залишається актуальною в політологічній науці.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Розв'язання соціальних проблем як компонент динамічного процесу політичного розвитку, функціонування соціально-правової держави за умов вільного ринку стало предметом наукових праць таких учених, як В. Андрущенко, О. Бабкіна, І. Бідзюра, І. Варзар, К. Ващенко, В. Горбатенко, М. Головатий, В. Корнієнко, Е. Лібанова, М. Логунова, А. Сіленко, Я. Пасько, Т. Семигіна, В. Скуратівський та ін.

Науковці наголошують, що однією з важливих передумов здійснення суспільно-політичних перетворень в Україні є розвиток демократичної, соціально-правової державності, визначення співвідношення регуляції та дерегуляції суспільних процесів, економічної доцільності й соціальної справедливості. Мета статті – здійснення аналізу соціального складника національної безпеки, зокрема, у розрізі міжнародного досвіду. Виклад основного матеріалу.

Світовий досвід свідчить про те, що головним суб'єктом процесу становлення й розвитку демократії може бути лише сильна дієздатна соціально-правова держава. Функції такої держави спрямовані на забезпечення політичної стабільності, громадянського миру, гарантування соціальних прав особи та посилення адресності соціальної підтримки, обмеження масштабів збіднення, зростання добробуту населення, умов гідного існування людини. На перший погляд є очевидною залежність безпеки країни від її внутрішньої стабільності й становища громадян. Забезпечити громадянам стійке і стабільне становище означає вирішити багато завдань національної безпеки, оскільки саме в соціальній сфері фокусуються всі основні внутрішні проблеми. Зв'язаність безпеки і стабільності із соціальною діяльністю держави підкреслював Г. Шершеневич. Він уважав, що «для забезпечення миру та внутрішньої безпеки, що необхідно для зовнішньої безпеки, держави змушені були відмовитися від політики невтручання і прийти на допомогу мало захищеним громадянам, полегшити їхнє становище й тим самим пом'якшити ненависть до панівних класів. Звідси так зване соціальне законодавство, яке впливає з нової завдання держави».

Проблема забезпечення національної безпеки в більшості випадків трактується виключно як захист і протидія зовнішнім ворогам, а її внутрішній складник безпеки практично не розглядався в наукових дослідженнях. Але останніми роками значимість проблем, детермінованих «м'якими» погрозами, на відміну від «жорстких» військових і військово-політичних, зайняла важливе місце в стратегії держави.

Соціальна безпека стає однією з важливих стратегічних цілей національної безпеки і стійкості розвитку. Соціальне середовище з його конфліктами, кризами, протиріччями є постійним джерелом небезпеки в державі, особливо якщо права людини в ньому захищені слабо. Можна суттєво послабити національну безпеку, руйнуючи (або не розвиваючи) системи освіти, охорони здоров'я, соціального забезпечення, тим самим розхитуючи стабільність держави зсередини. Економічна й інша невійськова складова безпеки завжди

була одним з найважливіших елементів національної безпеки. А в умовах кризової ситуації відносна роль саме цієї частини зростає дуже значно, може стати навіть домінуючою, причому, часто з непередбачуваними наслідками.

У сучасному світі соціальна сфера стає осередком проблем, які необхідно вирішувати для забезпечення прийняттого рівня національної безпеки. Сам термін «соціальна безпека» – це дослівний переклад англomовного словосполучення «social security», що вживається для позначення сильної моделі соціального захисту індивіда в державі. Це поняття вперше відтворено в рамках законодавчих нововведень періоду політики «Нового курсу» Ф. Рузвельта в 1935 р. Пізніше, у 1940-х рр., цей термін утвердився в документах Міжнародної організації праці. У Загальній декларації прав людини 1948 р. цей термін уживається в статті 22. Слідом за цим він закріплений у європейських документах, що регламентують соціальні стандарти. У статті 9 Міжнародного пакту про економічні, соціальні й культурні права (1966 р.) названі умови виникнення «права на соціальне забезпечення, включаючи соціальне страхування».

У цих документах поняття «social security» перекладено як «соціальне забезпечення». Однак поняття «соціальна безпека» за своєю суттю є ширшим поняттям, ніж «соціальне забезпечення». До соціальної безпеки відносяться соціальний захист, соціальне забезпечення, соціальне страхування, усі види соціальних програм (є дев'ять основних видів соціального забезпечення). Вони мають різні смислові значення, але загальний термін «соціальна безпека» в цьому випадку покликаний підкреслити досягнення цільового результату всіма інститутами, виконання завдання забезпечити якість соціальної інфраструктури, а також якість і доступність соціальних послуг населенню. Окремі автори трактують соціальну безпеку як синонім національної безпеки в цілому, так як із її допомогою забезпечується цілісність і стійкість усього соціуму. І тоді всі інші види безпеки, такі як економічна, політична, технологічна тощо, включаються в неї як складові частини. Подібне надмірно широке тлумачення недостатньою мірою вносить необхідну ясність у наукову термінологію, але й зведення соціальної безпеки виключно до соціального забезпечення, на наш погляд, не відповідає стратегічному завданню соціального виміру національної безпеки. Є ще одне комплексне поняття, що означає нерозривний зв'язок соціальної сфери й безпечного становища людини у світі, що набуло поширення останнім часом – це «соціальна екологія». Воно включає всю систему взаємовідносин людини, суспільства і природи.

У широкому сенсі «соціальна екологія» охоплює комплекс проблем впливу на людину виробничого середовища й середовища проживання (якість життя людини). Для кожної держави характерна власна концепція забезпечення соціальних та економічних прав населення, відповідно до якої будується система соціального захисту й вирішуються питання забезпечення якості життя. Для пошуку відповіді на питання, яка із систем буде найкращим чином відповідати завданням соціальної безпеки України, можна звернутися до типології режимів добробуту датського соціолога Еспінг-Андерсена, під якими він розуміє такі стійкі типи соціальної політики: ліберальна, соціал-демократична,

консервативна. Усі моделі, на думку автора, мають однакові політичні та соціальні завдання (рівність, соціальна допомога знедоленим, підтримка працюючих), але використовують для досягнення таких цілей різні інструменти.

У науковій літературі поняття держави загального добробуту також активно використовується з 1990-х рр. після виходу книги Г. Еспінг-Андерсона «Три світи держави загального добробуту» («The Three Worlds of Welfare Capitalism») про порівняння режимів соціальної політики в західних країнах. Виділяючи три режими держави загального добробуту, які характерні для західних країн, Г. Еспінг-Андерсон наголошує, що кожна країна може поєднувати характеристики різних режимів. У дисертаційному дослідженні ці режими аналізуються з точки зору специфіки сімейної політики, що втілюється в кожному з них.

Моделі сімейної політики, що автоматично визначаються з класифікації Г. Еспінг-Андерсона, відрізняються передусім за ознакою масштабів і суб'єкта здійснення турботи про дітей: це держава, ринкові інститути, чоловіки або/і жінки. Розглянемо специфіку соціальних моделей залежно від особливостей такого важливого компонента соціальної безпеки, як результативна сімейна політика. Для ліберального режиму характерною є залишковість соціального захисту, обмеженість спектру державних соціальних послуг, наявність широкого приватного сектору сімейного сервісу й визнання розвиненого ринку як головного регулятора соціальних відносин. Основним джерелом формування добробуту сім'ї за ліберального режиму є ринок, основним інструментом сімейної політики – податкові пільги сім'ям. Держава вважає традиційну модель сім'ї як нормативну, і державна підтримка такої моделі є стратегією зменшення соціальної напруги. Це досягається за рахунок заохочення індивідуальної турботи про добробут родини й обмеження державних обов'язків щодо усунення недоліків ринку.

Сімейна політика за ліберального режиму відрізняється низьким рівнем допомоги сім'ям, остання орієнтується тільки на ті сім'ї, що мають найбільшу потребу, та акцентується на ринкових механізмах регулювання, особливо у сфері суспільної турботи про дітей. Сімейна політика за консервативного режиму ґрунтується на наданні допомоги сім'ям на середньому рівні між залишковим та універсальним принципом, намагається враховувати характер зайнятості батьків і виходить з більш традиційного гендерного розподілу праці в публічній і приватній сферах.

Для консервативного режиму характерними є розвинена статусна сегментація та фаміліалізм, обов'язкове соціальне страхування за місцем роботи, причому регулятором суспільних відносин у такій системі постає корпоративний роботодавець. Основним інструментом державної підтримки сімей є матеріальна підтримка. Державна сервісна підтримка по догляду дітей до 3 років зазвичай не розвинена, з 3 до 6 років – частково розвинена. Ці несистемні заходи унеможливають суміщення сімейних і професійних обов'язків. У рамках скандинавського режиму соціального забезпечення головну роль у забезпеченні добробуту сім'ї покладено на державу. Держава фактично в повному обсязі надає послуги з виплати сімейних допомог, забезпечує декретну відпустку та надає

широкі послуги по догляду за дитиною. Для соціально-демократичного режиму характерною є універсальність соціального обслуговування, відсутність залежності від політики зайнятості, маргіналізація приватних соціальних послуг і визнання держави як основного гаранта соціальної стабільності. Сімейна політика характеризується універсальністю державних допомог і високим рівнем матеріальної допомоги працюючим батькам.

Запропонована Г. Еспінг-Андерсоном типологія режимів держав загального добробуту є аналітичною рамкою, у яку може бути поміщена сімейна політика кожної держави. При цьому одна держава може містити елементи трьох моделей, а також деякі відмінні риси, які не були включені в жодну з них. Взаємодія держави й ринку для Г. Еспінг-Андерсона стали предметом детального аналізу, однак, на думку Ж. Чернової, гендерні питання та інституційна проблематика сім'ї залишилися за межами розгляду вченого. Зауважимо, проте, що, на нашу думку, саме типологія Г. Еспінг-Андерсона залишається однією з головних порівняльних моделей соціальної та сімейної політики західних країн. Г. Еспінг-Андерсон, як і прихильники, так і критики його типологізації роблять свої висновки на основі аналізу досвіду західних країн, причому досвід країн колишнього СРСР не потрапляють у фокус їхнього наукового аналізу. Тому в рамках порівняльного аналізу в умовах нерелевантності досвіду державної підтримки сім'ї колишнього СРСР досвіду західних країн досить важко екстраполювати сімейну політику пострадянських країн у контекст одного з режимів з системи класифікації Г. Еспінг-Андерсона.

На думку Ж. Чернової, сучасні дослідження сімейної політики пострадянських країн знаходяться на початковому етапі адаптації західних теоретичних підходів до пострадянських реалій і вироблення власного методологічного й понятійного апарату. Можна стверджувати, що теоретичні конструкти західної системи наукового аналізу сімейної політики іноконтекстуальні, процес легітимації їх у пострадянському дискурсі тільки розпочинається. На думку Ж. Чернової, у пострадянській політичній науці відсутня система вивчення сімейної політики в західному розумінні. Це пов'язано з труднощами використання самої дефініції держави загального добробуту щодо досвіду державної сімейної політики СРСР.

Специфіка радянської моделі сімейної політики в тому, що вона створювала умови, при яких жінки могли успішно комбінувати професійні та материнські обов'язки, причому перше і друге визначалося як обов'язок жінки перед державою. Тому Ж. Чернова відзначає, що досягнення гендерної рівності й державна підтримка працюючих матерів мали принципово різне значення для радянських і західноєвропейських жінок, бо для останніх держава створювала умови для вільного розвитку особистості жінки та водночас для мінімізації дискомфорту в материнстві. Універсальна соціальна політика СРСР була направлена на задоволення потреб на мінімальному рівні, тому декомодифікація (межа звільнення державою сім'ї від ризиків ринкових механізмів керування), яку Г. Еспінг-Андерсон назвав ключовою для розрізнення моделей соціальної політики, у цьому контексті відсутня.

На перший погляд постсоціалістична модель сімейної політики схожа на соціал-демократичну модель. У рамках обох моделей держава бере активну участь у виконанні соціальної турботи про дітей, орієнтована на модель двокар'єрної сім'ї. Однак соціал-демократична модель сімейної політики направлена на поділ турботи про дітей між сім'єю та державою і між чоловіком і жінкою, а постсоціалістична модель підтримувала тільки перший варіант розподілу, сприяла консервуванню традиційних гендерних відносин у сфері батьківства. Тому в рамках постсоціалістичної моделі не було умов для розвитку феміністського руху. Це дає змогу концептуалізувати радянську модель сімейної політики як особливу. Дослідниця Ж. Чернова переконана, що на цьому етапі гендерна асиметрія в домашній сфері не тільки не подолана в пострадянських країнах, навпаки, вона посилюється, що пов'язано з поширенням тут тенденцій неотрадиціоналізму, проблемами на ринку праці.

В умовах безробіття та надлишку робочої сили держава заходами сімейної політики заохочує жінок брати тривалі декретні відпустки. Це, на нашу думку, сприяє поширенню сімейної бідності. Як стверджує низка дослідників, у більшості індустріальних країн до кінця 1980-х рр. склалися основні моделі сімейної політики. Зважаючи на те що трансформація сучасних сімейних відносин спонукає країни світу не тільки збільшувати масштаби допомоги сім'ї (переважно непрямої), а й розробляти нові форми заходів сімейної політики, ми можемо констатувати про трансформацію та урізноманітнення традиційних «шаблонних» трьох моделей сімейної політики, що впливають із класифікації держав загального добробуту Г. Еспінг-Андерсона. Специфічні трансформації стосуються консервативної моделі сімейної політики, яку реалізує більшість країн континентальної Європи. Визначальною рисою цього режиму є переконання, що сім'я традиційно повинна самостійно відповідати за своє благополуччя. Найбільше це виражено в країнах Південній Європі, найменше – у Франції. Принцип надання підтримки сім'ям за соціал-демократичної моделі сімейної політики – універсальний, за корпоративістської – переважно за місцем роботи, за ліберальної – за залишковим принципом.

Державний вплив на ринок зайнятості за соціал-демократичної моделі продукує високий рівень зайнятості. За корпоративістської моделі сімейної політики характерний низький рівень зайнятості з чітко вираженими гендерними особливостями, спрямованими на підтримку традиційної сім'ї. Ліберальна модель сімейної політики тенденційно реалізується за умов гнучкого трудового ринку, гарантій високого рівня зайнятості. У скандинавських країнах за соціал-демократичної моделі сформувалося загальне очікування, що соціальні потреби людей держава має задовольняти універсально, тимчасом у Великобританії за ліберальної моделі склалися суспільні установки про адресність державної підтримки. Корпоративістська модель передбачає активніше залучення недержавних інституцій, а саме профспілок та об'єднань працедавців, до реалізації сімейної політики.

Дослідник М. Борода вважає загальною тенденцією, що поширюється на всі моделі сімейної політики, конфлікт між зростанням очікувань громадян щодо державної підтримки та намаганням оптимізувати економічну доцільність таких

допомог. Останнє постає неможливим без скорочення державних витрат. М. Борода переконаний, що практика сімейної політики в країнах із перехідними економіками тяжіє до однієї з наведених вище моделей. Проте європейські експерти іншої думки. Незважаючи на те що економіко-політичні системи країн Центрально-Східної Європи схожі на системи інших розвинених членів ЄС, європейська науково-дослідна мережа IPROSEC не рекомендує виробникам політики цих країн сліпо запозичувати прогресивний досвід ЄС і виокремлює їх із традиційних режимів сімейної політики до так званого посткомуністичного режиму, науково-аналітичний опис якого на цьому етапі не дано повністю.

Режими сімейної політики країн-членів ЄС, за даними IPROSEC, такі:

1. Держави-члени засновники ЄЕС: Франція, Німеччина, Італія (континентальний режим сімейної політики).
2. Держави-члени другої хвилі розширення ЄС: Ірландія, Великобританія (ліберальний режим сімейної політики).
3. Держави-члени третьої хвилі розширення ЄС: Греція, Іспанія (південно-європейський режим сімейної політики).
4. Держави-члени четвертої хвилі розширення ЄС: Швеція (соціал-демократичний режим сімейної політики).
5. Держави-члени п'ятої хвилі розширення ЄС: Естонія, Угорщина, Польща (посткомуністичний режим сімейної політики).

Фахівці мережі CHER погоджуються з висновками мережі IPROSEC у тому, що сімейну політику посткомуністичних країн Центрально-Східної Європи потрібно розглядати поза межами традиційної класифікації моделей державної підтримки сім'ї і детермінувати її як посткомуністичну модель, для якої характерними є комбінування елементів підтримки з ліберальної, континентальної та соціально-демократичної моделей.

За іншим підходом, залежно від інтенсивності використання тих чи інших політичних інструментів дослідник М. Борода умовно виділяє шість моделей соціально-демографічної політики: англосаксонську, скандинавську, південно-європейську, континентальну, американську та японську.

Так як теоретико-методологічна площина соціально-демографічної політики в розумінні М. Бороди є синонімічна сімейній політиці в розумінні теоретиків сучасної європейської науки, маємо підстави синонімізувати цю класифікацію з класифікацією моделей сімейної політики.

Основні вади моделей сімейної політики в рамках такої класифікації – висока вартість соціальних програм і/або слабкість соціальної підтримки малозабезпечених верств населення, серед переваг – універсальність, різноманітність і дешевизна реалізації заходів сімейної підтримки. Французька дослідниця А. Готьє вважає найбільш науково обґрунтованою диференціацією моделей сімейної політики диференціацію за критерієм позиції держави як суб'єкта сімейної політики стосовно сім'ї як об'єкта такої політики.

Тому А. Готьє пропонує виділити чотири моделі сімейної політики: просімейну (пронаталістську); протрадиційну; проегалітарну; просімейну модель невтручання з боку держави.

Просімейна (пронаталістська) модель (Франція) основним приводом для державного втручання в життя сім'ї має проблему депопуляції. У цьому випадку держава бере на себе повну відповідальність за забезпечення сімей. У цій моделі основна увага приділяється прямим грошовим виплатам сім'ям. Це зумовлено поширенням думки, що саме фінансові витрати, які лягають на плечі батьків при народженні й вихованні дітей, є основним мотивом відмови від народження другої і третьої дитини. Особливістю цієї моделі є відносно високий рівень підтримки матерів, створення умов для поєднання професійної зайнятості з материнством. Пронаталістські заходи сімейної політики поєднуються з досить ліберальним законодавством щодо абортів і контрацепції. Держава в межах своєї опіки намагається не виділяти деякі типи сімей, однак багатодітні сім'ї отримують більший об'єм державної підтримки. Держава пропонує якісні й різноманітні послуги з догляду за дітьми та значні матеріальні виплати матері під час декретної відпустки.

Протрадиційна модель (Німеччина) має своїм головним завданням збереження традиційної нуклеарної сім'ї з чоловіком-годувальником і жінкою-домогосподаркою. Це заохочується й через систему оподаткування. За власне благополуччя сім'я відповідає самостійно. Ця модель сімейної політики передбачає збереження традиційних гендерних ролей: уряд гарантує виплату соціальної допомоги працюючим матерям, однак не сприяє жінкам у поєднанні професійних і сімейних обов'язків через нерозвиненість сфери послуг щодо догляду за дитиною. Замість цього, уряд збільшує тривалість материнської відпустки, яка дає змогу жінкам довго залишатися вдома разом із дітьми при збереженні можливості повернення на робоче місце в майбутньому. Цілі цієї моделі краще детермінувати як сімейно-орієнтовані, а не протаналістські. Сімейне законодавство в рамках цієї моделі є більш традиційним. Вагому роль у матеріальній і нематеріальній підтримці сімей відіграють приватні некомерційні організації. У цілому ж для вказаної моделі характерний невисокий рівень державної фінансової підтримки сімей з дітьми. На нашу думку, зважаючи на політичні нововведення канцлера Німеччини А. Меркель протягом 2009–2011 рр., які передбачають стрімкий розвиток системи дошкільної освіти, належність цієї країни до протрадиційної моделі сімейної політики, на чому наполягає А. Готьє, можна поставити під сумнів.

Проегалітарна модель (Швеція) головним завданням для виробників політики ставить реалізацію більшого ступеня гендерної рівності в публічній і приватній сферах. У цьому випадку держава бере на себе практично повну відповідальність за підтримку сімей, особливо працюючих батьків. Для цієї моделі характерне створення всіх умов не лише для нормального материнства жінки, а й для активного батьківства чоловіків. Законодавство про батьківську відпустку, на противагу материнській відпустці, є одним із основних елементів цієї моделі. У рамках проегалітарної моделі держава створює особам якнайкращі умови сприяння в поєднанні батьківських і професійних обов'язків, зокрема забезпечує функціонування широкої системи державних установ щодо догляду за дітьми. Шлюбне, сімейне законодавство щодо планування сім'ї є ліберальним. Ж. Чернова характеризує цю модель як є гендерно-чутливу: держава повною

мірою бере на себе відповідальність за створення умов поєднання жіркою зайнятості та материнства, для цього й заохочується розширення ролі батька у вихованні дітей і догляді за ними.

На противагу традиціоналістській моделі, тут жінки та чоловіки рівною мірою розглядаються як годувальники родини. Просімейна модель невтручання з боку держави (Великобританія) має головним завданням невтручання виробників політики в життя сім'ї і припускає певні заходи державної підтримки тільки стосовно незадовільно функціонуючих сімей. У рамках цієї моделі уряди мають на меті не перешкоджати жіночій зайнятості, але вони не готові брати на себе всю відповідальність за підтримку матерів. Це призводить до того, що фактично кожна жінка змушена робити вибір між професійною діяльністю й материнством, виходячи зі своєї життєвої ситуації. Відповідальність за благополуччя сім'ї виробники політики практично повністю покладають на сім'ю, точніше, на чоловіка-годувальника.

У рамках такої моделі головним регулятором сімейних відносин визнано ринок, що зумовлює обмежений масштаб державної підтримки сімей. У реаліях цієї моделі теоретики сімейної політики переконані, що допомога, яка виплачується матерям-одиначкам, може негативно впливати на їхню позицію на ринку праці. Тому декретна відпустка й відпустка по догляді за дитиною тут обмежені в часі та матеріальному забезпеченні. Уважається, що турбота про дітей не належить до функцій держави. Законодавство щодо планування сім'ї ліберальне.

Ця модель орієнтована на самозабезпечення сімей або «приватизацію» сімейних функцій. Уважаться, що сім'я є самодостатнім соціальним інститутом, регулювання її матеріального добробуту здійснюється ринком, тому державна підтримка сімей і фінансування сфери сімейних послуг забезпечено на невисокому рівні. У цілому підтримка працюючих батьків розглядається швидше як сфера недержавних організацій. На думку Е. Лібанової, показовими моделями сімейної політики в Європі можна вважати моделі Франції, Німеччини, Швеції, Великобританії. На практиці часто державна сімейна політика реалізується за змішаними сценаріями, поєднанням елементів різних моделей сімейної політики. Це явище варто оцінювати як модернізаційну чи/і пристосовницьку відповідь на виклики ХХІ ст. Тому запропоновані в ході дослідження підходи до виділення інституційних моделей сімейної політики дещо умовні. Класифікація моделей сімейної політики, запропонована А. Готьє, є однією з найбільш поширених у сучасній науковій літературі.

Однак, на думку Ж. Чернової, головна вада такої класифікації – те, що вона практично не включає в зміст фактор розвитку політики в тимчасовій перспективі, ігнорує аспект національно-ментального різноманіття елементів практики сімейної політики різних країн, зводячи їх у тісні рамки загальної моделі. Відмінності між моделями сімейної політики визначаються тими завданнями, які ставить перед собою держава в процесі підтримки сім'ї, рівнем, інструментами державної підтримки сімей, позицією держави щодо професійної зайнятості жінок.

Стратегія держави сприяти жінкам у процесі поєднання сімейних і професійних обов'язків чи ні визначає позицію влади щодо умов надання і тривалості декретної відпустки, розміру дитячої допомоги, об'єму доступних послуг щодо догляду за дитиною. Лідерами за рівнем витратності сімейної політики є країни соціал-демократичного режиму сімейної політики. Наприклад, у Данії та Люксембурзі на сімейну політику витрачають близько 4% ВВП, причому Данія – послідовно протягом 15 останніх років, а Люксембург – щорічно збільшуючи цю цифру. Витрати більшості інших європейських країн лежать у межах від 2 до 3% ВВП (Франція – 2,6%, Німеччина – 2,1%) [6]. Усі країни-члени Європейського Союзу мають систему дитячих або сімейних виплат на дітей; сімейна допомога надається за системою соціального страхування або за рахунок загальних податків (фінансування нестрахових виплат).

Найбільш радикальним заходом у галузі реформування системи сучасної сімейної допомоги є, на думку О. Кайлової, заміна прямих грошових виплат системою податкових пільг. Перевагою скандинавської моделі сімейної політики, попри її суттєві витрати, є висока ефективність та універсальність. Однак оцінювати цю модель як найбільш ефективну можна лише в порівнянні з країнами, які мають значні фінансові ресурси, а отже, перебувають на етапі значного економічного розвитку. Саме тому соціально-демократичну модель сімейної політики реалізують, по суті, європейські країни з найбільш тривалим і сталим політико-економічним розвитком. Не можна повністю екстраполювати скандинавську модель сімейної політики, наприклад, на українські реалії без підготовленої політико-економічної основи для реалізації заходів сімейної підтримки із цієї моделі. Ліберальна модель сімейної політики маловитратна, але її суттєвою вадою залишається спрямованість лише на ті верстви населення, що мають можливість сплачувати грошові внески для забезпечення доступу до програм державної підтримки сімей.

Для реалізації ліберальної моделі необхідною умовою є високий рівень життя населення. Тому ліберальна модель добре працює саме в умовах економічної стабільності. У рамках цієї моделі держава делегує свої повноваження іншим суб'єктам соціальної політики й виступає як засіб створення умов для самостійного розв'язання громадянами своїх проблем. У системі сімейної підтримки головне місце займають неприбуткові, волонтерські організації. У континентальній моделі сімейної політики основний наголос поставлено на співпрацю держави з працедавцями та асоціаціями.

Порівняно з ліберальною континентальна модель більше спрямована на охоплення всього суспільства, однак за критерієм витратності вона суттєво поступається скандинавській моделі. Для сімейної політики країн Східної та Центральної Європи характерно те, що держава гарантує лише мінімальний рівень сімейної підтримки (система медичного обслуговування, безкоштовна освіта), а його підвищення здійснюється за рахунок самих громадян. Такі заходи створюють додаткові стимули для зростання продуктивності праці. Наприклад, Польща у 2004 р. виділила на сімейну політику менше ніж 1% від ВВП. Однак це не спричинило кризи в системі підтримки сімей, а спонукало членів родини реалізовувати особистий потенціал. Проте в умовах нестабільного економічного

розвитку система вузької адресності не сприятиме соціальній стабільності держави. В узагальненнях наукової діяльності європейських програмних мереж з питань сімейної політики наявне заперечення щодо адресності сімейних виплат в умовах нестабільного розвитку навіть при врахуванні потреби необхідної економії бюджетних коштів.

Висновки і пропозиції. Соціальна політика є невід'ємним елементом національної безпеки. Найбільш успішними в реалізації сімейної політики є країни, що мають тривалу історію сімейної політики і стабільно витрачають достатньо коштів на досягнення поставлених цілей. Переконатися в правильності реалізації будь-яких заходів соціальної політики можна тільки через кілька років або навіть кілька десятиріч. Гарантії підтримки політичної стабільності знаходяться в соціальних умовах. Якщо в процесі управління соціумом держава враховує множинність інтересів громадян, реалізує заходи соціальної підтримки у вигляді автономної системи, є підстави говорити про цілеспрямовану державну соціальну політику. Сімейна політика (як експліцитна, так й емпіцитна) є засобом соціального контролю. У такому розумінні сімейна політика стає механізмом, що спрямовує поведінку чоловіків і жінок у вигідному для держави напрямі. Причинно-наслідковий взаємозв'язок сімейної політики з економікою означає переважний розвиток галузей, які забезпечують задоволення матеріальних потреб сімей.

**Кобець Ю. Екологічна безпека в системі національної безпеки. Воєнні конфлікти та катастрофи: історичні та психологічні наслідки: збірник тез II Міжнародної наукової конференції, 21-22 квітня 2022 р. Тернопіль: ФОП Паляниця В.А., 2022. С.76-78.**

Одним з головних принципів внутрішньої та зовнішньої політики України є забезпечення екологічно та техногенно безпечних умов життєдіяльності громадян і суспільства, раціонального використання природних ресурсів та захисту навколишнього природного середовища від надмірного забруднення. Екологічна політика спрямована на розв'язання існуючих екологічних проблем та їх попередження, які можуть призвести до негативних екологічних, соціальних та економічних наслідків. Основними екологічними проблемами українського сьогодення є: забруднення атмосферного повітря, проблеми використання водних ресурсів, зміни клімату, деградація та забруднення ґрунтів, утворення та зберігання відходів, надмірна експлуатація надр, збереження біорізноманіття та ландшафтів.

Екологічна безпека нами розглядається як динамічна складова регіональної системи, що забезпечує її гармонійний розвиток в умовах захищеності від реальних та потенційних антропогенних та природних впливів. Рівень безпеки, в основному, визначається ймовірністю проявів небезпеки. Закон України «Про національну безпеку України» свідчить, що національна безпека України – захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу та інших національних інтересів України від реальних та потенційних загроз.

Із зазначено видно, що в концепції національної безпеки України важливе

місце серед основних напрямків реалізації її інтересів, що здійснюються у різних сферах: політичній, економічній, соціальній, духовній, інформаційній, військовій належить екологічній. Екологічна безпека є компонентом національної безпеки, що гарантує захищеність життєво важливих інтересів людини, суспільства, держави та довкілля від реальних чи потенційних загроз, що їх створюють природні чи антропогенні чинники. До того ж, екологічна складова кожного із зазначених видів безпеки може стати тим інтегратором, що об'єднає їх у систему національної безпеки, допоможе знайти їх оптимальне співвідношення в цій системі. Більше того, сьогодні вже не викликає сумніву, що будь-який аспект національної безпеки, будь-то економічний, технологічний чи оборонний втрачає свій сенс у разі непридатності довкілля для життя і діяльності людини. Ось чому екологічну безпеку слід розглядати не як одну із складових національної безпеки суспільства, а як інтегратор, який здатний, з одного боку, консолідувати суспільство, а з іншого – забезпечити його прогресивний поступ.

Важливість дослідження екологічної безпеки в системі національної безпеки пов'язано з аналізом, попередженням та прогнозуванням надзвичайних ситуацій природного і техногенного характеру, що характеризуються постійним збільшенням матеріальних збитків і соціальних втрат. Ще наприкінці ХХ ст. людство втрачало в результаті аварій і катастроф 5-10% сукупного валового продукту, тоді як його щорічний приріст становив лише 2-3%. На сьогодні характер надзвичайних ситуацій почав різко змінюватися, небезпеки і загрози стають тісніш взаємопов'язаними, дослідження їх дедалі більше переходить у міждисциплінарну площину. Ризик природних катастроф збільшується за рахунок антропогенної діяльності, яка є першопричиною багатьох природних катаклізм, що мали місце останнім часом. Так, катастрофічні повені у Закарпатті, неконтрольована вирубка лісів, зсуви у місцях видобування корисних копалин і місцях високої урбанізації. Феномен техногенної сейсмічності у багатьох країнах (найбільша з них сталася 12.11.2017 року на ірано-іракському кордоні з магнітудою 7,3, за шкалою Ріхтера, який забрав життя майже півтисячі осіб). В тому ж 2017 році землетрус з магнітудою у 5,7 бали стався в Азербайджані. Небезпека потужних розломів земної кори залишається і на українсько-румунському кордоні в так званій зоні Вранча, який за припущеннями фахівців перевищить потужність 1977 року (тоді в Бухаресті загинули 15 тис. людей). Масив українських та румунських Карпат майже так само активний як у Чилі і у Гаїті і може досягти 8-9 балів за 12-бальною шкалою Ріхтера. Усе це прямо чи опосередковано пов'язано з господарською діяльністю людини. Заразом, екологічна безпека є проблемою транснаціональною і не може бути ефективно вирішена зусиллями лише однієї держави. Звідси – посилення ролі міжнародного співробітництва у цій сфері.

До основних зовнішніх загроз екологічній безпеці України можна віднести, зокрема, парниковий ефект, глобальне потепління, а до внутрішніх загроз – надзвичайні ситуації природного та техногенного характеру. Одним із джерел внутрішніх та зовнішніх загроз є невирішена проблема скупчення відходів та несанкціонованих звалищ. В умовах повної екологічної невизначеності, в якій опинилася Україна, а саме в умовах недотримання прав людини на екологічну

безпеку та безпечне довкілля, гарантовані Конституцією України, необхідним є створення оновленої бази для створення ефективної системи екологічної безпеки, що має стати пріоритетом напрямом юридичної науки. Подолання існуючих нових екологічних загроз і вдосконалення системи державного управління в цій сфері є важливим завданням нашої держави.

Зросли масштаби і кількість екологічних загроз і у військово-промисловому комплексі, в хімічній та нафтохімічній галузі тощо. Так, тільки за останні роки в Україні з вини людського фактора відбулося декілька надзвичайно небезпечних вибухів і пожеж на складах боєприпасів (26.09.2017 р. – с. Калинівка, Вінницької обл.; 23.03.2017. – м. Балаклія, Харківської обл.; 29.10.2015 р. – м. Сватове, Луганської обл.; 20.03.2014 р. – м. Кривий Ріг, Дніпропетровської обл.; 04.08.2008 – с. Лозове, Харківської обл.; тричі в с. Новобогданівка, Запорізької обл. – 06.15.2004 р.; 23.07.2005 р. і 19.08.2006 р.; 10.10.2003 р. – м. Артемівськ, Донецької обл. та ін., внаслідок яких загинули десятки людей, понівечені тисячі будинків і квартир, завдані мільярдні збитки). Значні загрози можуть виникнути і внаслідок зберігання потенційно небезпечних речовин, матеріалів, тимчасово законсервованих виробництв і технологій. З'явилися й нові, нетрадиційні види небезпек – в інформаційній та медико-біологічній сферах, загострюється проблема тероризму та релігійного екстремізму тощо.

Екологічні загрози національній безпеці пов'язані зі значним антропогенним порушенням та техногенною перевантаженістю території України, негативними екологічними наслідками Чорнобильської катастрофи; неефективним використанням природних ресурсів, широкомасштабним застосуванням екологічно шкідливих та недосконалих технологій; неконтрольованим ввезенням в Україну екологічно небезпечних технологій, речовин і матеріалів; негативними екологічними наслідками оборонної та військової діяльності. Зважаючи на системний характер екологічних проблем, їх кореляцію з політичними, воєнними, економічними, технологічними та соціальними факторами, стратегія екологічної безпеки вбачається як одна з фундаментальних складових національної безпеки, національних цінностей й інтересів, де національні цінності – це матеріальні і духовні об'єкти, ставлення до яких набуло визначального значення для самоусвідомлення та існування народу України. Це основа мотивації, саморозвитку народу України.